

Л.О. ВОЛОЩУК

Методологія фінансового аналізу

як складова обліково-аналітичного
забезпечення інноваційної
трансформації промислового сектору
економіки України

МОНОГРАФІЯ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Л.О. Волощук

**Методологія фінансового аналізу
як складова обліково-аналітичного
забезпечення інноваційної трансформації
промислового сектору
економіки України**

МОНОГРАФІЯ

Одеса
«ВМВ»
2010 р.

УДК
ББК

В

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського національного політехнічного університету (протокол № 9 від 18 березня 2010 р.)

Рецензенти:

Алексєєв І.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Львівського національного університету «Львівська політехніка»;

Максимова В.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету.

Волощук Л.О.

В Методологія фінансового аналізу як складова обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового сектору економіки України: монографія / За ред. Л.О. Волощук. – Одеса: ОНПУ, 2010. – 228 с.

ISBN 978-966-413-13-1

Монографію присвячено дослідженню сучасної методології фінансового аналізу та розробці методичних рекомендацій щодо удосконалення його аналітичного інструментарію відповідно до вимог системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації вітчизняних промислових підприємств.

Монографія буде корисною для магістрів, аспірантів, науковців, фахівців, що займаються проблемами інноваційно-аналітичного забезпечення інноваційно-інвестиційних процесів підприємств промислового сектору економіки України.

**УДК
ББК**

ISBN 978-966-413-13-1

© Л.О. Волощук, 2010

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП	5
1 СИСТЕМА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОМИСЛОВОСТІ.....	8
1.1 Сутність та завдання системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового підприємства..	8
1.2 Сутність облікової системи підприємства та її роль в управлінні процесами інноваційної трансформації	22
1.3 Аналітична система підприємства. Сутність та роль фінансового аналізу у системі обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового підприємства.....	38
Висновки за розділом 1	52
2 МЕТОДОЛОГІЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ЯК СКЛАДОВА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	56
2.1 Нормативно-методичні засади фінансового аналізу діяльності промислових підприємств	56
2.2 Процедура, методи та види фінансового аналізу	68
2.3 Напрямки та інструментарій фінансового аналізу	81
Висновки за розділом 2	94
3 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	95
3.1 Сутність економічної ефективності діяльності підприємства та аналіз теоретичних засад її оцінки	95
3.2 Фінансові результати діяльності підприємства як обліково- аналітична категорія та основа визначення економічної ефективності ...	106
3.3 Основні напрямки, методи та моделі оцінки економічної ефективності діяльності підприємства за даними фінансової звітності ..	123

3.4 Аналіз методичних засад оцінки ефективності інвестиційних та інноваційних процесів промислових підприємств за даними фінансової та статистичної звітності	140
Висновки за розділом 3	147
4 ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В РАМКАХ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ.....	150
4.1 Методика оцінки рентабельності підприємства за даними Балансу та Звіту про фінансові результати	150
4.2 Рекомендації щодо оцінки ефективності діяльності суб'єктів малого підприємництва	166
4.3 Рекомендації щодо оцінки ефективності використання фінансових ресурсів за даними Звіту про рух грошових коштів	181
4.4 Рекомендації щодо удосконалення фінансового аналізу інвестиційної та інноваційної діяльності промислового підприємства ...	188
Висновки за розділом 4	205
ВИСНОВКИ.....	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	218

ВСТУП

За останні роки, коли не тільки на рівні численних наукових досліджень, але й на рівні державних стратегічних документів визначено, що розвиток підприємств в сучасних умовах має ґрунтуватися саме на інноваційних чинниках, все більше уваги приділяється дослідженню питань забезпечення управління інноваційною трансформацією та інноваційно-інвестиційними процесами як її основи. Забезпечення ефективного управління будь-якими процесами на підприємстві потребує якісного обліково-аналітичного забезпечення, як основного підґрунтя прийняття ефективних управлінських рішень. Проте, концепція та методологія системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційною трансформацією в промисловості знаходяться ще на стадії формування.

Фінансовий аналіз є однією з найважливіших складових аналітичної системи підприємства. Формуванню методології фінансового аналізу присвячено праці багатьох закордонних та вітчизняних вчених: Баканова М.І., Білик М.Д., Бланка І.А., Бочарова В.В., Бутинця Ф.Ф., Войнаренко М.П., Гриньової В.М., Деєвої Н.М., Дедікова О.І., Измайлової К.В., Ковальова В.В., Кононенко О.В., Коюди В.О., Крамаренко Г.О., Мних Є.В., Савицької Г.В., Савчука В.П., Стоянової Г.В., Хотомлянського О.Л., Чумаченко М.Г., Шеремета А.Д. Загальні методи та прийоми фінансового аналізу є достатньо визначеними, проте методичне забезпечення та аналітичний інструментарій фінансового аналізу потребує постійного вдосконалення у відповідності до змін форматів та складу фінансової звітності, актуальних завдань управління фінансовим станом промислових підприємств. Водночас, проблематика аналітичного забезпечення та аналітичного інструментарію управління інноваційним розвитком підприємств у системі методів, прийомів та інструментів фінансового аналізу є розглянутою недостатньо, що обумовлює актуальність досліджень та розробок в цьому напрямі.

Монографію присвячено дослідженню сучасної методології фінансового аналізу та розробці практичних рекомендації щодо удосконалення його методичного забезпечення та аналітичного інструментарію відповідно до вимог системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств.

Об'єктом дослідження обрано процес обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств.

Предметом дослідження склала методологія фінансового аналізу як складової системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств.

В дослідженні визначені та вирішені такі завдання:

– визначення сутності та складу системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств, формування загальної концепції системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційною трансформацією промислових підприємств;

– визначення сутності та завдань фінансового аналізу як складової системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств;

– дослідження сучасної методології фінансового аналізу, визначення передумов та основних напрямків її удосконалення;

– дослідження існуючого методичного забезпечення та аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності та інноваційно-інвестиційних процесів промислових підприємств у рамках фінансового аналізу;

– розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення методичного забезпечення та аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності та інноваційно-інвестиційних процесів промислових підприємств у рамках фінансового аналізу у відповідності до вимог системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового сектору економіки.

Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі та нормативні акти України з питань фінансового обліку та аналізу діяльності підприємств, праці вітчизняних та закордонних вчених з питань управління інноваційною трансформацією та розвитком економіки та її промислового сектору, обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами, фінансового та управлінського обліку, економічного та фінансового аналізу, а також дані статистичних досліджень інноваційних та інвестиційних процесів у промисловості України.

Основні результати дослідження: 1) обґрунтовано концептуальні засади системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств; 2) визначено сутність, завдання та основні напрямки фінансового аналізу як складової системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислових підприємств; 3) досліджено сучасний інструментарій фінансового аналізу з позиції його застосування для оцінювання ефективності інноваційної трансформації промислових підприємств та її ефективності; 4) розроблено методичні рекомендації щодо формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності інноваційної трансформації промислових підприємств.

Отримані результати дослідження спрямовані на подальший розвиток вітчизняної теорії та практики обліково-аналітичного забезпечення управління процесами інноваційної трансформації промислових підприємств, мають завершений характер та практичну цінність як інструментарій системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційною трансформацією промислових підприємств.

Монографію підготовлено за загальною редакцією доктора економічних наук, професора С.В. Філиппової.

Автор висловлює подяку рецензентам за зроблені зауваження та пропозиції.

1 СИСТЕМА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОМИСЛОВОСТІ

1.1 Сутність та завдання системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового підприємства

У сучасних умовах у середовищі бізнесу відбуваються швидкі зміни економічної ситуації, що висуває нові вимоги до системи управління підприємством з метою швидкого та адекватного реагування на відповідні виклики. Тому зростає роль сучасних систем інформаційного-аналітичного забезпечення господарської діяльності, які у режимі реального часу дають змогу вирішувати існуючі проблеми розвитку [1]. Зміцнення економічного і інноваційного потенціалу держави залежить від стабільного фінансового стану усіх господарських структур [2], досягнення якого, як вже доведено, можливо лише на умовах інноваційної трансформації та розвитку останніх.

Реформування системи бухгалтерського обліку та приведення її до міжнародних вимог призвели до зниження якості управлінської інформації, її аналізу, а також результативності прийняття управлінських рішень [3].

Отже, одним з першочергових завдань активізації інноваційної трансформації промислових підприємств є вдосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення, яка повинна сприяти розширенню можливостей формування та використання їх інноваційного потенціалу.

На думку [1] завдання обліково-аналітичного забезпечення сучасного підприємства полягають у пошуку раціональних співвідношень між категоріями часу, ризику та кінцевими результатами діяльності, рівнем ресурсного забезпечення і можливостями примноження та ефективного використання потенціалу розвитку підприємства.

Терміни «обліково-аналітичне забезпечення», «обліково-аналітична система», «обліково-аналітичний механізм» є відносно «новими» у вітчизняній економічній теорії.

У вітчизняній теорії бухгалтерського обліку до недавніх пір обліково-аналітична система як єдина цілісна система майже не розглядалася. Їй досі дана система часто представляється окремими її складовими, тобто окремо вивчається облікова система – у складі теорії бухгалтерського обліку й окремо аналітична система – у складі теорії економічного аналізу підприємства. Проте, за останні 5-7 років означені терміни стали нерідко зустрічатися у наукових роботах, відтак і у назвах дисертаційних досліджень.

Дослідженню методології обліково-аналітичного забезпечення присвячують свої роботи такі вітчизняні автори, як Я.М. Баренгольц, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Г.В. Головчак, О.Д. Гудзинський, М.Я. Дем'яненко, В.І. Довбенко, Т.Г. Камінська, Г.Г. Кірейцев, Н.А. Остап'юк, Т.М. Пахомова, В.А. Пігош, О.Д. Радченко, С.С. Ткаченко, М.М. Стефаненко, Л.О. Сухарьова, В.Ф. Яценко та ін. Це ще раз підтверджує актуальність питань формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами на фоні діючих економічних процесів, з урахуванням сьогоденних потреб забезпечення стійкого розвитку підприємств.

Незважаючи на існуючі результати досліджень в даній сфері, можна стверджувати, що методологія системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством в сучасній економічній теорії знаходиться ще на стадії формування.

Досі не існує категоріальної визначеності – використовувані терміни «обліково-аналітичне забезпечення», «обліково-аналітична система», «обліково-аналітичний механізм», «інформаційно-аналітична система» й т.і., що за суттю мають одні й ті ж ключові завдання у системі менеджменту, мають різні тлумачення (див. табл. 4.1), структуру та структуроутворюючі складові. Недостатньо дослідженими є й особливості обліково-аналітичного забезпечення інноваційними процесами на різних рівнях управління.

Таблиця 1.1 – Деякі визначення понять «обліково-аналітичне забезпечення», «обліково-аналітичний механізм», «обліково-аналітична система»

Зміст визначення	Автори	Джерело
<p><i>Обліково-аналітичне забезпечення</i> управління підприємством – поєднання бухгалтерського обліку та економічного аналізу.</p> <p><i>Обліково-аналітичне забезпечення</i> – це процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості: 1) діяльність, пов'язана зі збором, реєстрацією, узагальненням, збереженням, передачею та аналітичним опрацюванням інформації; 2) забезпечення системи управління відповідною кількістю необхідної якісної інформації.</p>	Безродна Т.М.	[3]
<p><i>Обліково-аналітичне забезпечення</i> розвитку підприємства – єдність систем обліку та аналізу, що поєднані інформаційними потоками для управління економічними процесами при виборі (або реалізації) напрямів стійкого розвитку та варіантів їх фінансування.</p>	Тичиніна Н.А.	[4]
<p><i>Обліково-аналітична система</i> – система, що базується на бухгалтерській інформації, що містить оперативні дані, та використовує для економічного аналізу статистичну, технічну, соціальну та інші види інформації.</p> <p>Сутність обліково-аналітичної системи – об'єднання облікових та аналітичних операцій в один процес, забезпечення безперервності та використання його результатів для прийняття управлінських рішень.</p> <p><i>Обліково-аналітична система</i> – збір, обробка та оцінка всіх видів інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень.</p>	Попова Л.В., Маслов Б.Г., Маслова І.А.	[5]
<p><i>Обліково-аналітична система</i> фінансового менеджменту – цілеспрямоване формування інформаційних потоків, підпорядкованих вимогам планування, аналізу, підготовки ефективних управлінських рішень і контролю за їх виконанням у фінансовій діяльності підприємства.</p>	Камінська Т.Г.	[6]
<p><i>Обліково-аналітична система</i> – реалізує синтез елементів обліку, аналізу, контролю і планування та спрямована на забезпечення як оперативного, так і стратегічного управління процесом досягнення цілей діяльності підприємства.</p>	Сухарьова Л.О.	[7]
<p><i>Обліково-аналітична система</i> – інтегрована система прийомів обліково-аналітичного забезпечення менеджменту шляхом здійснення специфічних внутрішньо системних та загальносистемних функцій.</p> <p><i>Обліково-аналітична система</i> є однією з елементів (підсистем) загальної системи – підприємства, яка взаємодіє з іншими елементами даної системи й має</p>	Кірейцев Г.Г., Гудзинський О.Д., Пахомова Т.М.	[8,9]

Продовження таблиці 1.1

Зміст визначення	Автори	Джерело
відповідне місце, функції та завдання. Останнє полягає у забезпеченні керівництва підприємства необхідною обліково-аналітичною інформацією для прийняття управлінських рішень.		
<i>Обліково-аналітична система</i> є інтегрованою системою, елементами якої є система обліку й аналізу, які взаємодіють між собою. Результатом роботи обліково-аналітичної системи підприємства є інформація, яка використовується різними користувачами для прийняття ними відповідних рішень щодо управління підприємством.	Мельниченко І.В.	[10]
<i>Обліково-аналітична система</i> – комплекс взаємодіючих та взаємопов'язаних елементів, що забезпечують процес безперервного цілеспрямованого збору, обробки та оцінки інформації, необхідної для планування діяльності, розробки, прийняття та реалізації ефективних управлінських рішень.	Усатова Л.В.	[11]
<i>Обліково-аналітичний механізм</i> – сукупність функцій управління, що забезпечують збір та обробку даних для отримання економічної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень та здійснення контролю над їх виконанням в цілях досягнення найвищої ефективності виробництва.	Омельченко І.А.	[12]
<i>Обліково-аналітичний механізм</i> – самостійна система наукових знань щодо методів збору, обробки, систематизації, уніфікації, оцінки та передачі економічної інформації різні користувачам. <i>Обліково-аналітичний механізм</i> – обособлену частиною господарчого механізму, що тісно взаємодіє із всіма іншими елементами цієї системи.	Омельченко І.А.	[12]
<i>Обліково-аналітичний механізм</i> – функціональна підсистема менеджменту, інтегрована система, призначена забезпечувати менеджмент різних суб'єктів діяльності, власності, економічних відносин, відповідальності необхідною зведено-аналітичною інформацією. Обліково-аналітичний механізм повинен забезпечувати обґрунтування та прийняття рішень як загального, так і функціонального менеджменту.	Ладигіна А.М.	[13]

Крім наведених у таблиці визначень, можна відзначити, що деякі автори ототожнюють обліково-аналітичне забезпечення з інформаційним забезпеченням управління, в основі якого лежать дані бухгалтерського обліку [2], або відокремлюють обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління як поєднання стратегічного обліку та аналізу [14].

З наведених визначень видно, що поняття обліково-аналітичне забезпечення, система або механізм мають практично синонімічний зміст.

Обліково-аналітичний механізм розглядається й як сукупність функцій управління, як система знань, як частина господарського механізму або підсистема менеджменту. Обліково-аналітична система розглядається й як самостійна інтегрована система, як підсистема менеджменту або ж як процес – збір, обробка та оцінка інформації або формування інформаційних потоків. Виходячи з назв наукових праць [8,9] та наведених визначень Г.Г. Кірейцев, О.Д. Гудзинський, Т.М. Пахомова ототожнюють поняття обліково-аналітичного механізму та обліково-аналітичної системи. Обліково-аналітичне забезпечення розглядається й як поєднання бухгалтерського обліку та аналізу, або як процес підготовки обліково-аналітичної інформації.

Головним призначенням обліково-аналітичного забезпечення, системи або механізму є забезпечення системи менеджменту (поточного, фінансового, стратегічного) обліково-аналітичною інформацією необхідною для прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень. Отже, за цим критерієм означені терміни дійсно мають синонімічний зміст.

Як стверджують автори сучасного економічного словника [15] «забезпечення» – це сукупність заходів та засобів, створення умов, що сприяють нормальному протіканню економічних процесів, реалізації планів, програм, проектів, підтримці стійкого функціонування економічної системи та її об'єктів [4]. На думку [10] слово «забезпечення» у терміні «обліково-аналітичне» означає виконання, гарантування здійснення процесу постачання обліково-аналітичної інформації системі управління. Це ствердження можна доповнити: *«забезпечення» у контексті обліково-аналітичного слід розглядати як гарантування своєчасного формування та передачі якісної обліково-аналітичної інформації в рамках системи управління підприємством, а також зовнішнім користувачам.*

В працях С.М. Галузіної [16] *обліково-аналітична інформація* розуміється як об'єднання множини облікових показників (в тому числі аналітичних облікових показників) і аналітичних показників (тобто показників, отриманих у

результаті дії управлінських функцій «аналіз» і «синтез»). Отже, поняття обліково-аналітична інформація включає інформацію, яку продукує бухгалтерський облік (в тому числі і аналітичний поряд із синтетичним) та інформацію, яка готується методами економічного аналізу. Проте, в сучасних умовах система обліку на підприємстві обмежується не лише бухгалтерським обліком із всіма його складовими – в працях останніх років присвячених питанням забезпечення розвитку підприємств [1,14] відокремлюють й стратегічний облік, що, на відміну від бухгалтерського, обмежується не тільки показниками «post factum» у грошовому вимірі, а містить показники стратегічного розвитку, індикатори внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища, та набуває все більшого значення в умовах високодинамічного зовнішнього середовища. Це пов'язується з тим, що за нинішніх умов змінилася парадигма економічного аналізу з оцінково-статистичної до пошуково-прогностичної [17]. Отже, *термін обліково-аналітична інформація в сучасних умовах набуває більш широкого змісту, а в її складі слід також враховувати дані стратегічного обліку та аналізу.*

Водночас, обліково-аналітичне забезпечення у поширеному розумінні є поєднанням підсистем управління, що виконують відповідні функції управління та взаємодіють між собою через інформаційні потоки. Отже, обліково-аналітичне забезпечення має ознаки системи. Тому вважаємо доцільним використання терміну *«система обліково-аналітичного забезпечення»*, що відображає головне призначення функціонування та необхідність системної взаємодії складових менеджменту, відповідальних за формування якісної обліково-аналітичної інформації необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

В більшості джерел складових цієї системи зазначається дві – система обліку та система економічного аналізу. Проте, на межі між цими двома системами потрібне «втручання» системи аудиту, так як саме аудит призначений забезпечити необхідний рівень якості облікової інформації для її подальшої аналітичної обробки.

Отже, систему обліково-аналітичного забезпечення слід розглядати як єдність систем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування та передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління підприємством, а також зовнішніми користувачами (рис. 1.1).

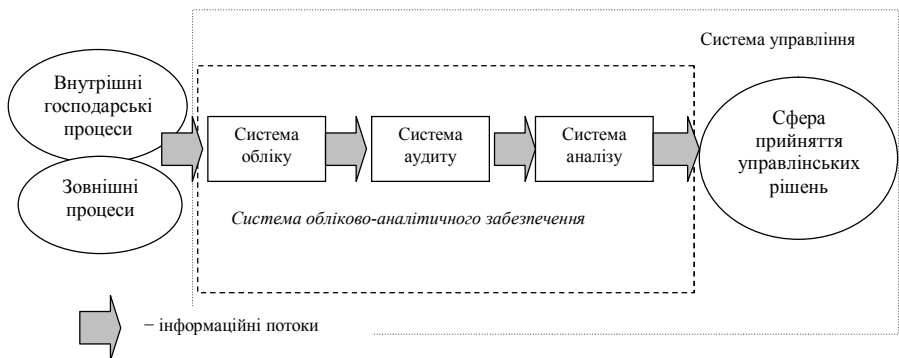

Рисунок 1.1 – Складові системи обліково-аналітичного забезпечення
(джерело: власна розробка)

Об'єктом системи обліково-аналітичного забезпечення виступає економічний суб'єкт, а предметом – сукупність господарчих процесів економічного суб'єкта.

Враховуючи різновиди господарчих процесів та підсистем управління у сучасних працях відокремлюють системи обліково-аналітичного забезпечення управління фінансами (фінансового менеджменту) [2,3,6,8,9,13], стратегічного управління [1,4,5,14], управління витратами [11], управління якістю [18].

З точки зору рівнів господарювання окрім системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством можна відокремити системи обліково-аналітичного забезпечення управління на галузевому, регіональному та загальнодержавному рівнях. Виходячи з того, що господарчий комплекс країни виступає як єдність відносно самостійних галузей, то система розпадається на

галузеві підсистеми обліково-аналітичного забезпечення (наприклад, управління машинобудуванням, сільським господарством, транспортом, зв'язком та ін.). Кожна з них, базуючись на загальних принципах, загальному економічному інструментарії, має відому галузеву специфіку.

Слід зазначити, що система обліково-аналітичного забезпечення інноваційними процесами досі окремо не розглядалася, незважаючи на безперечну актуальність забезпечення ефективності прийняття рішень саме у цій сфері. В сучасних умовах, коли розвиток підприємства є апіорі інноваційним та ґрунтується на результатах інноваційної трансформації, формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством повинно враховувати вимоги управління інноваційно-інвестиційними процесами, специфіку цих процесів та пов'язаної з ними обліково-аналітичної інформації.

Таким чином, система обліково-аналітичного забезпечення інноваційною трансформацією являє собою єдність систем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування та передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційно-інвестиційними процесами на мікро-, мезо- та макрорівні управління.

Специфіка управління інноваційно-інвестиційними процесами має проявлятися у всіх складових системи обліково-аналітичного забезпечення: у системі обліку – формування обліково-звітної інформації максимально відзеркалюючої інноваційні та інвестиційні процеси у різних аналітичних розрізах; у системі аналізу – формування аналітичного інструментарію оцінки стану, тенденцій розвитку та ефективності інноваційних та інвестиційних процесів, а також якісних «інноваційно-інвестиційних» характеристик підприємства (інноваційного потенціалу, інноваційного іміджу, інвестиційної привабливості, тощо).

На нашу думку, не слід ототожнювати систему обліково-аналітичного забезпечення із системою інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством. За словами О.В. Пархоменка [19] інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління – це поєднання всієї використовуваної в ній інформації, специфічних засобів і методів її аналітичної обробки, а також діяльності фахівців з її ефективного удосконалення та використання. Поняття інформаційно-аналітичного забезпечення є ширшим та містить всю використовувану у системі менеджменту інформацію, а також комплекс інформаційних технологій, технічних та програмних засобів, які забезпечують надходження, обробку та переміщення інформаційних потоків. Таким чином, *система обліково-аналітичного забезпечення та система інформаційного забезпечення є складовими системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством*. При тому, ефективність функціонування системи інформаційного забезпечення є необхідною передумовою формування та якісного функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення. І лише ефективність обох систем у комплексі може забезпечити ефективність системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством.

До основних функцій системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством можна віднести такі:

- 1) інформаційна – забезпечення інформацією про діяльність підприємства внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- 2) облікова – відображення фактів господарської діяльності підприємства, а також важливих індикаторів зовнішніх процесів;
- 3) аналітична – здійснення на підставі первинних даних економічного аналізу поточної та перспективної діяльності підприємства;
- 4) контрольна.

На базі означених функцій можна визначити й основні завдання обліково-аналітичної системи управління:

- 1) надання інформаційної підтримки у прийнятті управлінських рішень;

2) здійснення аналізу та оцінка ефективності діяльності підприємства в цілому та в різних аналітичних розрізах (за структурними підрозділами, центрами відповідальності, стратегічними бізнес-одинацями, тощо);

3) контроль і планування економічної ефективності діяльності підприємства;

4) обґрунтування пріоритетних напрямків розвитку.

Більш глибоке розуміння технології процесу обліково-аналітичного забезпечення передбачає виділення основних його стадій: їх є три. Першій стадії обліково-аналітичного забезпечення відповідає процес виявлення, вимірювання, реєстрації та накопичення економічної інформації, іншими словами, – формування масиву первинної облікової інформації. Узагальнення такої інформації відбувається на другій стадії. Таким чином, формуються первинні аналітичні дані, які є вхідними для процесу аналітичної обробки, йому відповідає третя стадія.

Отже, інформаційно-аналітична система управління забезпечується якісним виконанням робіт на усіх трьох стадіях обліково-аналітичного забезпечення. Невиконання або неякісне проходження хоча б одного з процесів призводить до викривлення остаточного результату обліково-аналітичного забезпечення – результативної інформації. Таким чином процес оцінки ефективності системи обліково-аналітичного забезпечення складається із двох частин: оцінки безпосередньо самого процесу збору та підготовки інформації (організації обліку і економічного аналізу) і оцінки кінцевого результату – результативної обліково-аналітичної інформації.

Система обліково-аналітичного забезпечення управління підприємства надана на рисунку 1.1 у вигляді узагальненої моделі. На думку Н.А. Тичиніної [4] кожна підсистема складається з ідентичних блоків, що віддзеркалюють специфічні особливості певного виду забезпечення.

Блок «Методика».

Облікове забезпечення ґрунтується на спеціальних методах обліку, орієнтованих на забезпечення інноваційної трансформації та стійкого розвитку

підприємств та враховуючих специфіку його бізнес-процесів, що дозволяє формувати раціональне та прозоре облікове середовище, підвищувати ефективність та якість облікової інформації. Метою облікового забезпечення є формування інформації щодо діяльності підприємства та процесів у його зовнішньому середовищі. Для отримання якісної інформації для цілей управління доцільно сформувані нові вимоги до процедур формування даних в обліковому забезпеченні та використовувати внутрішні форми звітності, що б забезпечували регулярний моніторинг основних напрямків та джерел інноваційної трансформації та розвитку підприємства.

Аудиторське забезпечення будується на методиках, що дозволяють здійснити комплексну перевірку та поточний моніторинг облікового забезпечення. Метою аудиторського забезпечення є підтвердження достовірності облікового забезпечення та відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку законодавчим вимогам. До завдань аудиторського забезпечення відносяться: 1) перевірка порядку ведення бухгалтерського обліку та облікової інформації; 2) пошук резервів щодо покращення фінансового стану; 3) розробка заходів щодо оптимізації складу витрат та оподаткування; 4) запобігання від'ємних результатів діяльності [4].

Аналітичне забезпечення використовує комплексні методики аналізу та оцінки розвитку підприємства, що характеризують стан його функціонування, показують результати управління його процесами, що дозволяє переорієнтувати його ресурси для досягнення стійко високих показників розвитку та розробляти оптимальну стратегію з урахуванням встановлених тенденцій. Метою аналітичного забезпечення є стійкий розвиток підприємства на засадах підвищення ефективності його діяльності. Отже, задачі аналітичного забезпечення такі: 1) вивчення економічних законів, закономірностей, тенденцій; 2) підвищення науково-економічної обґрунтованості стратегічних та тактичних планів; 3) вивчення виконання планів та нормативів; 4) пошук резервів підвищення ефективності; 5) визначення ефективності використання ресурсів; 6) прогнозування результатів; 7) дослідження комерційного ризику;

8) підготовка аналітичних матеріалів. Дослідження наукових праць дозволило зробити висновок про відсутність єдиного комплексного підходу до оцінки економічного розвитку підприємств, заснованого на кількісному аналізі економічних показників та якісній оцінці слабо формалізуємих параметрів. Забезпечення комплексного підходу можливо у випадку використання інтегрованих показників.

Завдання системи обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємства обумовлюють необхідність створення системи внутрішнього контролю підприємства та аудиторської служби і її структури, що б виконувала функції моніторингу та створювала механізм зворотного зв'язку керівництва та власників з робітниками.

Проведення регулярних процедур моніторингу інноваційної трансформації та розвитку підприємства потребує перегляду застосовуваних управлінських технологій, системи прийняття рішень та контролю.

Блок «Організаційна структура та управлінські процедури».

Організаційні структури обліку, аналізу та аудиту, що відповідають вимогам забезпечення управління інноваційною трансформацією та розвитком, представляють собою сукупність спеціалізованих функціональних підрозділів, взаємопов'язаних у процесі обґрунтування, виробітки, прийняття та реалізації управлінських рішень, що дозволяють гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища та враховують інноваційні прийоми управлінської діяльності.

Управлінські процедури обліку, аналізу та аудиту містять формування цілей, задач, визначення складу та місця відповідних підрозділів, їх ресурсне забезпечення, розробку документів, положень, що регулюють форми, методи, процеси, здійснювані в організаційній системі управління.

Блок «Технологія».

Технології обліку, аналізу та аудиту, відповідні технічні та програмні засоби, що відповідають вимогам забезпечення управління розвитком, містять сукупність сучасних засобів, способів, інструментів, форм, прийомів, регламент виконання та порядок здійснення контролю, за допомогою яких здійснюється

кожний з вказаних процесів. Технологія обліку, аудиту та аналізу регламентується спеціально створеними нормативно-методичними документами.

Поєднуючим та узагальнюючим всі елементи розглянутих блоків є *інформаційне забезпечення* – сукупність засобів отримання, пошуку, збереження, накопичення, передачі, обробки інформації, організацію банків облікових та не облікових даних [20]. Воно пронизує облікове, аудиторське, аналітичне забезпечення, інтегрує облікові, позаоблікові, аудиторські та аналітичні дані та їх носії, забезпечуючи збір, збереження, обробку та поширення інформації через використання гнучких інформаційних технологій, технічних та програмних засобів, що дозволяє забезпечувати рух інформаційних потоків між елементами системи обліково-аналітичного забезпечення.

Концепція системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною трансформацією промислових підприємств наведена на рисунку 1.2.

Отже, ключовими в системі обліково-аналітичного забезпечення управління є система обліку та система економічного аналізу. Далі розглянемо основні характеристики цих систем.

Управління являє собою процес цілеспрямованого, систематичного й безперервного впливу керуючої підсистеми на керовану за допомогою загальних функцій управління, що утворюють замкнений і нескінченно повторюваний управлінський цикл [19]. Найчастіше ці загальні функції персоніфікуються з окремими етапами процесу управління, тоді їх відокремлення, взаємодія й взаємозв'язок можуть бути представлені в такий спосіб (рис. 1.3). При цьому певні аналітичні процедури властиві кожному із цих етапів управління.

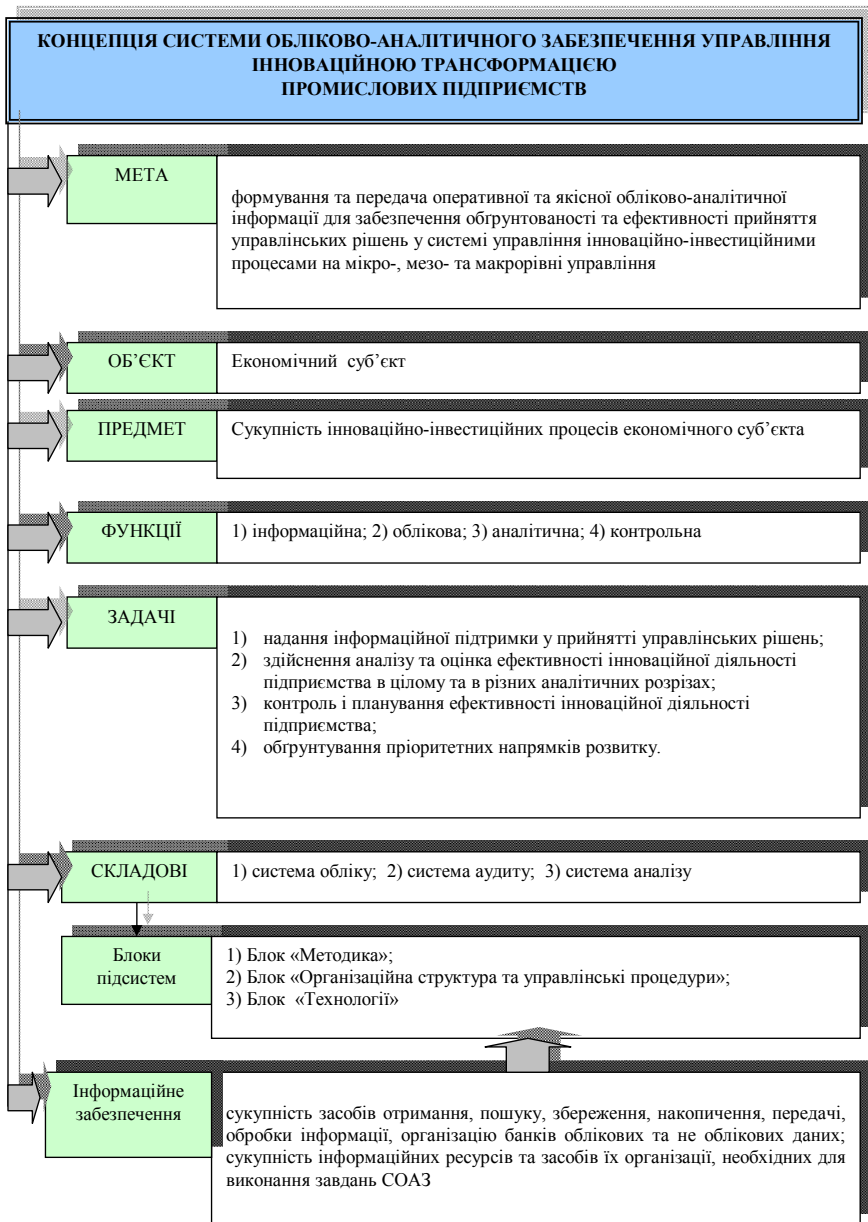

Рисунок 1.2 – Концепція системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною трансформацією промислових підприємств
(джерело: власна розробка)

1.2 Сутність облікової системи підприємства та її роль в управлінні процесами інноваційної трансформації

Рисунок 1.3 – Взаємозв'язок загальних функцій управління [19]

Облік є однією з функцій управління, а система обліку – необхідною складовою загальної системи управління підприємства. Система обліку виконує перш за все завдання інформаційного забезпечення управління, без якого прийняття будь-яких управлінських рішень не є можливим. Облік поєднує між собою господарчу діяльність, та осіб що приймають рішення.

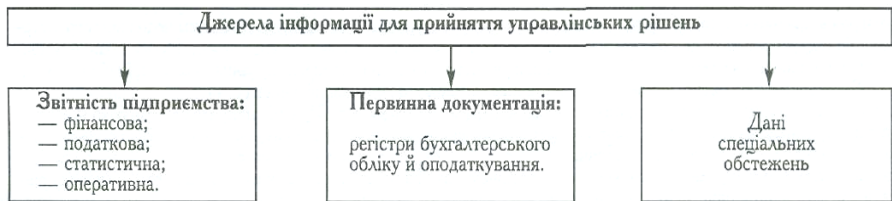

Рисунок 1.4 – Джерела інформації для прийняття управлінських рішень [20]

Як видно з рисунку 1.4 основні джерела інформації що необхідна для прийняття управлінських рішень формуються саме в системі обліку [20]. Це:

– звітність підприємства, в якій сконцентрована система показників діяльності підприємства за конкретний звітний період. Згідно з чинним законодавством України обов'язковими для підприємств є фінансова, податкова, статистична звітність;

– первина документація та реєстри бухгалтерського обліку й оподаткування, в яких міститься інформація про господарські операції, що відбулися на підприємстві за певний звітний період, та накопичені суми валових доходів, валових витрат, податкового зобов'язання з ПДВ, податкового кредиту з ПДВ, тощо;

– дані спеціальних обстежень, що проводяться у випадках, коли необхідної інформації для розрахунку показника фахівці не можуть отримати з джерел першого та другого рівнів.

Облік – це інформаційна система, в якій первинна розрізнена інформація про господарські процеси перетворюються в інформаційні дані (сутності), необхідні для управління господарством, раціонального використання матеріальних, трудових ресурсів, для інших цілей, зумовлених завданнями підприємницької діяльності. Метою облікової системи є надання її користувачам корисної інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Належність обліку до функції управління вивчалися багатьма вченими. Однак, незважаючи на якби-то повну якість в цьому питанні конкретних висновків і науково обґрунтованих рішень щодо удосконалення системи обліку, як функцій управління, сформувані так і не вдалося. Так, М. Чумаченко розглядає облік не як функцію управління, а як інструмент для здійснення оберненого зв'язку між об'єктом, яким керують і системою, що керують [21]. І.В. Валуєв вважає, що облік є загальною функцією управління; А.К. Катаєв – важливою функцією управління, В.В. Сопко – засобом економічного управління, М.С. Пушкар – інструментом, що забезпечує всі ланки управлінського апарату інформацією про стан об'єкту управління, тобто, як провідною системою управління, що забезпечується обліком [22]. Бутинець А.Ф. розглядає питання бухгалтерського обліку з точки зору управління, тобто надання облікових даних фахівцям для прийняття управлінських рішень на основі отриманої облікової інформації [23].

Аналіз наведених вище точок зору про роль обліку в управлінні виробництвом свідчить, що дослідники в своїх підходах, судженнях і оцінках функцій управління прийшли до загальної думки тільки в одному. Вони характеризують в основному інформаційні властивості обліку, тобто зводять поняття обліку до поняття інформаційної функції управління, залишаючи поза полем зору інші сторони обліку, його властивості і функції [20].

Облік – складова система управління. Саме тому всі питання, які необхідно вирішити при його удосконаленні, цілком стосуються бухгалтерського обліку. Неможливо управляти не володіючи знаннями про систему бухгалтерського обліку. Система бухгалтерського обліку, завдяки своїй методології здатна пов'язати і узагальнити в єдине ціле господарські засоби та господарські процеси. Тобто, бухгалтерський облік певною мірою утворює економічний каркас системи управління. У зв'язку з цим кожному керівнику господарської системи необхідно знати основи побудови та організацію ведення бухгалтерського обліку [23].

Облік має базисні положення, які регламентують порядок збору, оцінки та розповсюдження фінансової інформації про підприємство. Тому облік показує, як підприємство використовує обмежені за своєю наявністю ресурси. Таким чином, облік збирає, оцінює, тлумачить фінансові дані та звітує з фінансової інформації про ті ж вади діяльності, що їх економіка [19]. Економіка ж має справу із зв'язками на концептуальному рівні, в той час як облік інформує про існуючі на практиці економічні зв'язки. Проте оцінки в обліку узгоджуються, наскільки це можливо, із загальними економічними концепціями. Обліку доводиться мати справу зі складними практичними проблемами визначення у грошовому вимірюванні економічного ефекту операції обміну. Ці операції впливають на активи, зобов'язання та капітал підприємства. Обіг облікової інформації, пов'язаний з діяльністю підприємства, відображено на рисунку 1.5.

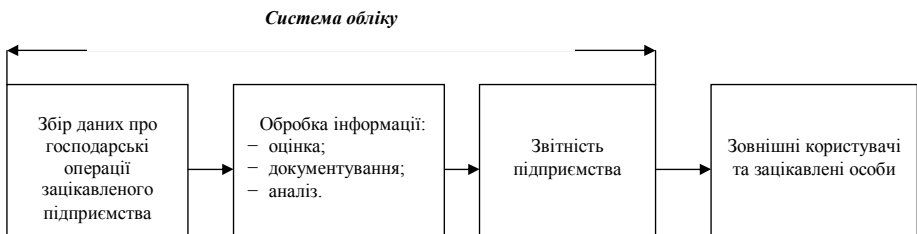

Рисунок 1.5 – Обіг економічної інформації в системі обліку [20]

Як цілісний економічний організм будь-яке підприємство функціонує на основі плану-прогнозу, Забезпечити систему прогнозування і планування необхідними вихідними даними, здійснити суцільний взаємозв'язок та контроль за виконанням накреслених завдань, дати оцінку результатам роботи можна лише на основі бухгалтерського обліку, що забезпечує взаємозв'язок відображення засобів і процесів господарювання одночасно і в статично, і в динаміці [24]. Це дозволяє використовувати результати обліку в різних аспектах, а саме:

- як спосіб комунікацій бухгалтерський облік сприяє одержанню інформації персоналом підприємства про управлінські прогнози;
- як спосіб притягнення уваги, облік сигналізує про проблеми, які необхідно проаналізувати і можливо прийняти міри. Цей процес називається оборотним зв'язком;
- як спосіб оцінки облік допомагає продемонструвати рівень роботи персоналу підприємства і служить основою для підвищення заробітної плати, матеріальних і моральних заохочень, підвищення або звільнення з посади.

Бухгалтерський облік пов'язаний зі всіма видами діяльності підприємства і особлива увага приділяється на використанню облікової інформації в процесі прийняття управлінських рішень. Облік може виступати як процес визначення, виміру і передачі економічної інформації для прийняття обґрунтованих оцінок і рішень користувачами цієї інформації.

Відіграючи важливу роль в системі управління господарської діяльності підприємства облік виконує наступні функції, які показані на рисунку 1.6.

Рисунок 1.6 – Функції обліку в системі управління підприємства [23,24]

Контрольна функція полягає в простеженні фактичного виконання бізнес-планів. *Захисна* – забезпечення повного збереження майна власників через документування фактів та встановлення матеріальної відповідальності. *Слідоутворююча* – через документування в ретроспективному порядку виявляють сліди правопорушень. *Інформаційна* – це джерело інформації, яка надходить різним рівнем управління. На її підставі приймаються відповідні рішення. Інформація повинна бути правдивою, об'єктивною, своєчасною оперативною, що дозволяє швидко вивчати, приймати оптимальні управлінські рішення. Інформація повинна надаватися згідно чинного законодавства. *Зворотного зв'язку* – облік формує та передає інформацію зворотного зв'язку, тобто інформацію про фактичні параметри розвитку об'єкта управління. Основними компонентами інформаційної системи зворотного зв'язку в якості входу в неупорядковані дані, процесу – обробка даних, виходу – упорядкування інформації. Облік, з точки зору, системи управління, є частиною інформаційної системи зворотного зв'язку з її основою. Він покликаний забезпечувати всі рівні управління підприємства інформацією про фактичний стан об'єкту, яким керують, а також про всі суттєві відхилення від загальних параметрів. Тобто, призначення обліку полягає в наданні повної та точної картини господарювання (не тільки його стану на визначений момент), але і самого руху всіх без винятку операцій, які притаманні даному підприємству. *Аналітична* – вивчення всієї системи прийняття рішень з метою її удосконалення. А тому необхідно зрозуміти виконання завдань і причини невиконання; недоліки контролю і планування, неправильний вибір мети. В умовах розвитку ринкових відносин аналітична функція дозволяє дослідити перспективи розвитку даного підприємства, виявити недоліки, знайти шляхи удосконалення всіх напрямків господарської діяльності.

Облік визначається середовищем, в якому він функціонує. Кожній країні притаманна своя історія, свої цінності, політична система, менталітет. Середовище, в якому функціонує облік, знаходиться під впливом наступних чинників: тип управління; тип економічної системи; галузь економіки;

організації, що існують в цьому суспільстві; тип регулювання та контролю; загальний рівень освіти та економічний розвиток суспільства.

Таким чином, облік – це система реєстрації відображення та систематизації фактів господарського життя підприємства за певними принципами з урахуванням гармонізації та конвергенції з метою надання інформації для управління та об'єктивної фінансової звітності відповідним користувачам. Він є універсальною і еластичною системою з інформаційно-контрольним відображенням процесів і результатів діяльності господарюючих одиниць [20].

Універсальність обліку полягає в можливості його застосування на підприємстві різних правових форм, сфер і масштабів діяльності, в здатності до одночасного виконання різних функцій і широкомасштабних завдань, а також ведення його за різними організаційними формами та технологіями. Властивість універсальності вказує на широкі можливості отримання необхідної інформації з метою управління діяльністю та використання даних обліку зовнішніми користувачами. Раціональна побудова і ефективне функціонування обліку обумовлює його можливості до реалізації виробничої місії та стратегії, виконання поставлених перед ним завдань.

В сучасній теорії та практиці обліку відокремлюють декілька видів господарчого обліку або підсистем облікової системи підприємства, проте досі не існує єдиної точки зору щодо класифікації обліку. Наприклад, відокремлюють такі види обліку: 1) бухгалтерський, оперативний та статистичний [4,5]; 2) оперативний, статистичний, бухгалтерський та управлінський [25]; 3) оперативний, статистичний, бухгалтерський, податковий [26]. Враховуємо доцільним класифікувати види обліку за декількома рівнями ієрархії (див. рис. 1.7). У відповідності до цільових користувачів та ключових принципів відокремлювати на 1-му рівні бухгалтерський, статистичний та оперативний облік.

Саме бухгалтерський облік є основою усього інформаційного забезпечення системи управління господарською одиницею. *Бухгалтерський*

облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [30]. Основним завданням бухгалтерського обліку в сучасній вітчизняній теорії визначено, як зазначає Ф.Ф. Бутинець, «створення такої системи інформації, яка забезпечувала б реальне керівництво та примноження доходу господарства» [31].

З організаційно-технічної точки зору система бухгалтерського обліку – це комплекс реєстрів за обораною формою обліку, групування аналітичних реєстрів обліку первинних документів [14].

Рисунок 1.7 – Складові системи обліку підприємства

На рівні вітчизняного законодавства [30] відокремлюється бухгалтерський (фінансовий) та управлінський (внутрішньогосподарський). Отже, бухгалтерський облік ототожнюється з фінансовим, а управлінський є окремим видом господарського обліку. На практиці ж, в рамках системи бухгалтерського обліку на підприємствах відокремлюється фінансовий, податковий та управлінський облік. Бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться підприємством. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку.

Фінансовий облік є по суті процесом формування фінансової звітності з метою надання достовірної інформації всім зацікавленим користувачам. Метою фінансового обліку є отримання даних необхідних для складання фінансової звітності.

Податковий облік має метою використання інформації для правильного розрахунку податкових платежів та податкового планування. Фінансовий та податковий облік є обов'язковими на будь-якому підприємстві.

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства [30]. І тому правильне ведення бухгалтерського обліку є гарантом своєчасності нарахування і сплати податків і обов'язкових платежів.

Управлінський облік охоплює ті види облікової інформації, які необхідні менеджерам підприємства в цілях внутрішнього фінансового управління. Управлінський (внутрішньогосподарський) облік – система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством [30]. Управлінський облік грає важливу роль при рішенні завдань прогнозного характеру: щодо рентабельності нових видів продукції, визначення очікуваного доходу, оцінки інвестицій та їх ефективності.

В порівнянні з фінансовим управлінський облік має переваги для забезпечення управління фінансами: може відображати не тільки вартісні, але й натуральні показники, бути наданий з будь-якою періодичністю, бути структуризованим в будь-якому розрізі – центри відповідальності, види фінансової діяльності та ін. На відміну від фінансової інформації управлінського обліку не належить публікації та є комерційною таємницею підприємства [32]. Якщо фінансовий облік регулюється міжнародними та національними стандартами, то головним критерієм організації управлінського обліку служить корисність отримуваної інформації для оцінки, контролю та прийняття управлінських рішень на різних рівнях.

Бухгалтерський облік на підприємстві ведеться безперервно з дня реєстрації підприємства до його ліквідації. Питання організації фінансового обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів. Відповідальність за організацію фінансового обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів [30].

Підприємство самостійно обирає форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення інформації в них з додержанням єдиних засад. Розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів, затверджує правила документообігу і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку. Може виділяти на окремий баланс філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які зобов'язані вести фінансовий облік, з наступним включенням їх показників до фінансової звітності підприємства [30].

Застосування обліку повинне давати змогу власнику вільно орієнтуватися в економічних показниках, необхідних для керівництва господарством: оцінити фінансово-економічне становище, визначити результат діяльності.

Бухгалтерський облік є лише однією із складових структури управління. Організація його повинна відповідати потребам ефективного прийняття управлінських рішень.

Отже, облік – це інформаційна система управління, яка постійно пристосовується до зростаючих потреб суспільства. Оскільки суспільство – це складне та різноманітне середовище, то перед обліком постають все нові і нові

вимоги та завдання. Всі підприємства ведуть облік і складають фінансову звітність за єдиними вимогами, визначеними Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Проте у звітності кожного є свої особливості, тому що кожне підприємство має свою облікову політику. *Облікова політика* – це сукупність принципів, методів і процедур, які підприємство використовує для складання і подання фінансової звітності. В її структурі три переплетених елементи. Так, принципи обліку – фундамент, на якому будують методи і процедури обліку. У свою чергу, методи впливають на вибір процедур обліку [33]. Для наочності загальну структуру облікової політики підприємства і зміст кожного її елемента показано на рисунку 1.8.

Перший із них – принципи обліку – це ті правила, за якими вимірюють, оцінюють і реєструють господарські операції, а потім їх результати відображають у фінансовій звітності. Їх 10, і всі вони перелічені у ст. 4 Закону про бухгалтерський облік і п.18 П(С)БО1 [30, 34]. Керуючись ними, встановлюють два інших елементи облікової політики – методи і процедури обліку.

З теорії бухгалтерського обліку відомо, що методи обліку – це способи і прийоми, за якими господарські операції показують в обліку. Для облікової політики встановити метод – означає вибрати облікову оцінку статей фінансової звітності. Так, наприклад, зазначають методи оцінки вибуття запасів, нарахування амортизації необоротних активів, метод оцінки сумнівної дебіторської заборгованості тощо. Можливі варіанти облікових оцінок передбачені відповідними Національними стандартами. А кожне підприємство обирає з них ту, яка дозволить максимально точно уявити його фінансову картину [33].

Що стосується процедур бухгалтерського обліку, то на рівні Закону про бухгалтерський облік та Національних стандартів вони не виділені, але зазвичай до них відносять форму ведення, порядок документообігу і технологію обробки облікової інформації, іншими словами, порядок організації обліку на підприємстві.

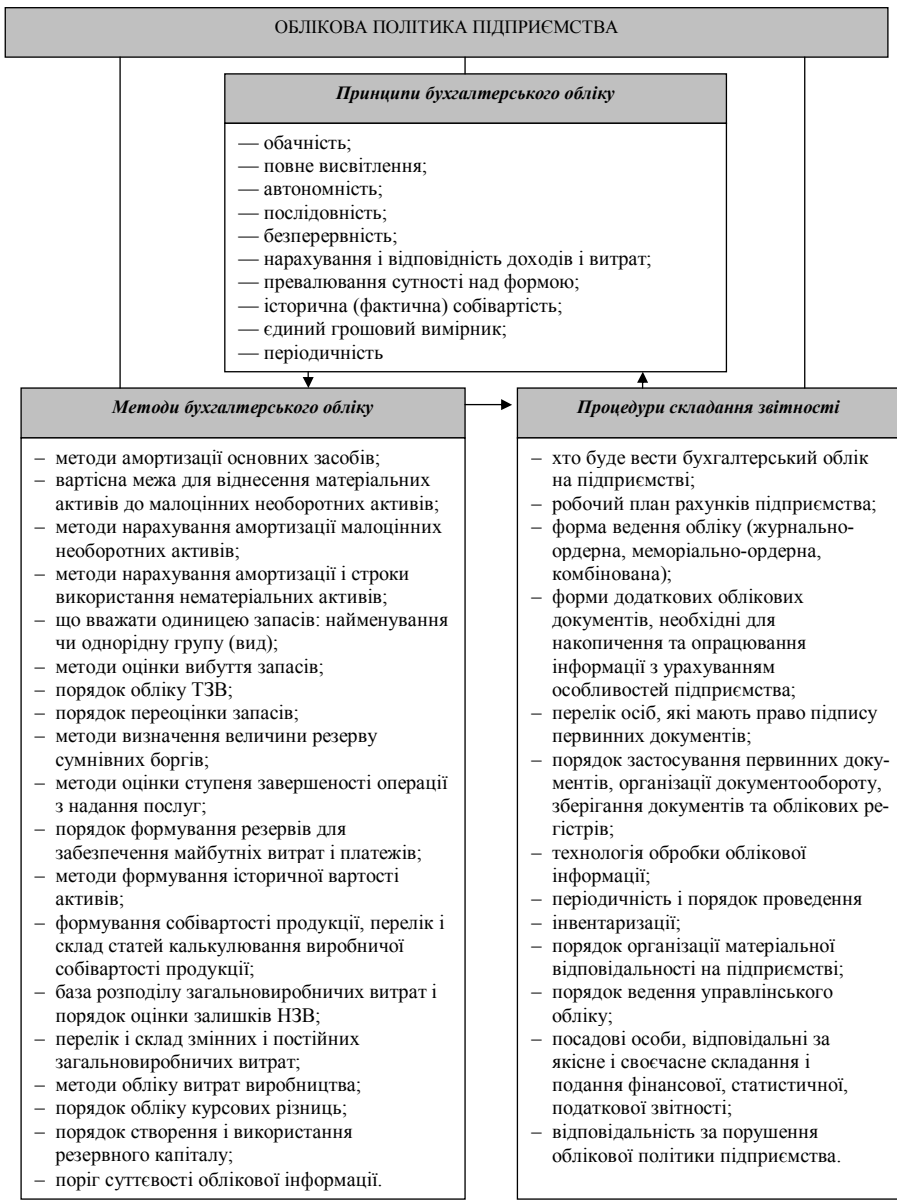

Рисунок 1.8 – Засади формування облікової політики підприємства [33]

Отже, результатом фінансового обліку є фінансова звітність підприємства. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [30] *фінансова звітність* – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

Фінансова звітність ґрунтується на даних бухгалтерського обліку. Склад, зміст, вимоги та інші методичні основи фінансової звітності на підприємствах України регламентовані Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, затвердженими наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р № 87. Головними вимогами до фінансової звітності є достовірність, повнота та відкритість для ознайомлення користувачів [34].

Метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства [34].

Фінансова звітність забезпечує інформаційні потреби користувачів щодо:

- придбання, продажу та володіння цінними паперами;
- участі в капіталі підприємства;
- оцінки якості управління;
- оцінки здатності підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання;
- забезпеченості зобов'язань підприємства;
- визначення суми дивідендів, що підлягають розподілу;
- регулювання діяльності підприємства;
- інших рішень.

Інформація, яка надається у фінансових звітах, повинна бути дохідлива і розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації. Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скорегувати їхні оцінки, зроблені у минулому [32,34].

Фінансова звітність повинна бути достовірною. Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику і її зміни.

Фінансова звітність підприємства формується з дотриманням таких принципів [32,34]:

– автономності підприємства, за яким кожне підприємство розглядається як юридична особа, що відокремлена від власників. Тому особисте майно і зобов'язання власників не повинні відобразитись у фінансовій звітності підприємства;

– безперервності діяльності, що передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі;

– періодичності, що припускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності;

– історичної (фактичної) собівартості, що визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання;

– нарахування та відповідності доходів і витрат, за яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід зіставити доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошей;

– повного висвітлення, згідно з яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі;

– послідовності, який передбачає постійне (із року в рік)

– застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики повинна бути обгрунтована і розкрита у фінансовій звітності;

– обачності, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

– превалювання змісту над формою, за яким операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;

– єдиного грошового вимірника, який передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці.

Згідно з П(С)БО фінансова звітність складається з утворюючих єдине ціле взаємозалежних показників балансу, звіту про фінансові результати, звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал і приміток до них (рис.1.9).

Баланс (форма № 1) – це підсумкова оцінка загального господарського стану підприємства на кінець звітного періоду. Користувачі фінансової звітності в цьому документі знайдуть повну та достовірну інформацію щодо активів, зобов'язань та власного капіталу підприємства, в тому числі щодо складу та структури майна, ліквідності та оборотності активів, розмірах власного та позикового капіталу. Ця інформація дозволяє користувачам приймати ефективні управлінські та інвестиційні рішення. Вимоги до форми та складу Балансу визначені П(С)БО 2 [35]. Цю норму застосовують підприємства усіх форм власності, за виключенням банків та бюджетних установ.

Звіт про фінансові результати (Форма № 2) складається з метою надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності підприємства за звітний період. Вимоги до форми та складу Звіту про фінансові результати визначені П(С)БО 3 [36]. Цю норму також застосовують підприємства усіх форм власності, за виключенням банків та бюджетних установ.

Звіт про рух грошових коштів (Форма № 3) складається з метою надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах. У звіті про рух грошових коштів наводяться дані про рух

грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

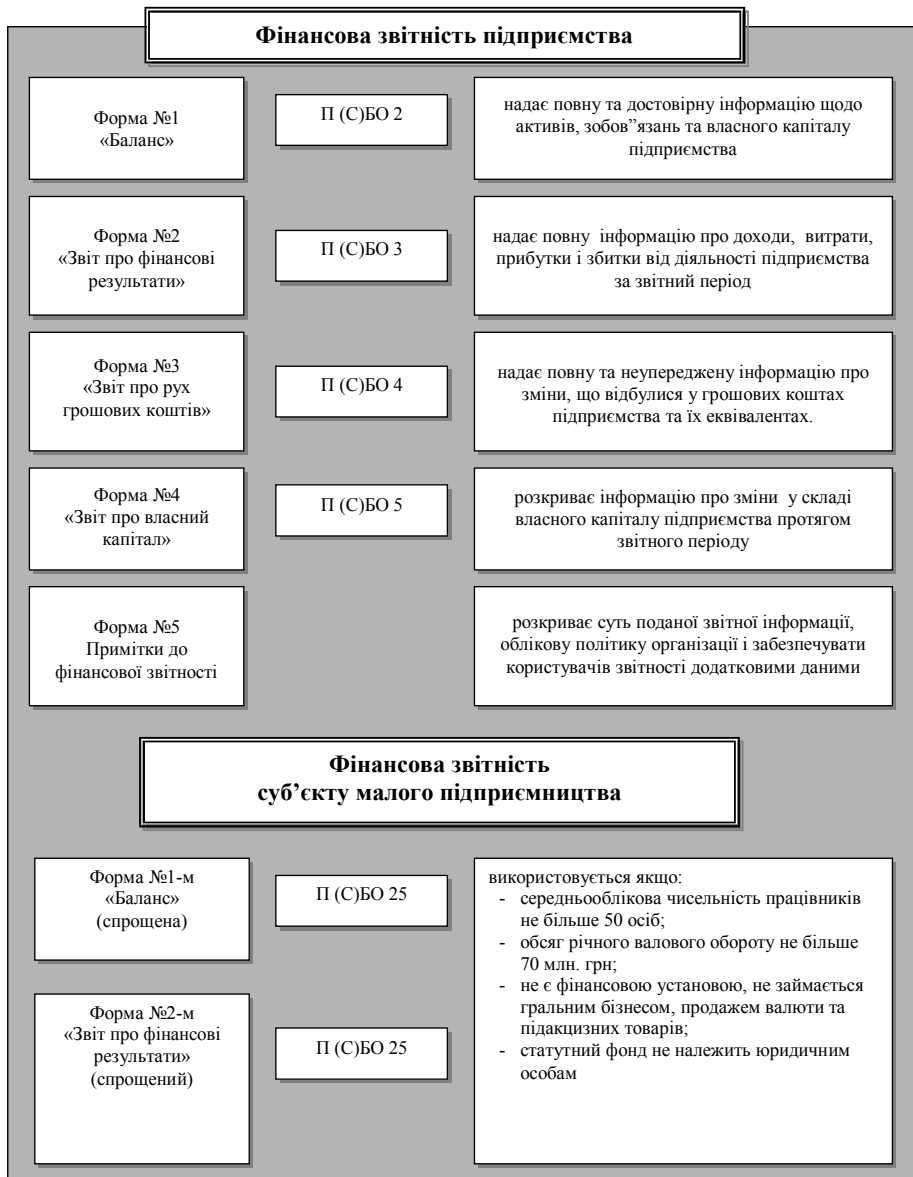

Рисунок 1.9 – Склад та мета фінансової звітності підприємства

Він показує якими є джерела поступлення грошових коштів та які основні напрямки їх використання, оцінює як здатність суб'єкта генерувати грошові потоки, так і його потреби в них. Звіт відповідає на такі питання [37]:

- яка діяльність надала найбільший приток грошових коштів;
- на які цілі витрачені кошти.;
- які причини розходжень між отриманим прибутком (збитком) та грошовими коштами.

Вимоги до форми та складу Звіту про рух грошових коштів визначені П(С)БО 4 [38].

Звіт про власний капітал (Форма № 4) складається з метою розкриття інформації про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Він містить дані не тільки про розмір власного капіталу на початок та кінець звітного періоду, але й причини, завдяки яким власний капітал зазнав позитивної чи негативної динаміки. Вимоги до форми та складу Звіту про власний капітал визначені П(С)БО 5 [39].

Примітки до річної фінансової звітності (Форма № 5) є найбільш об'ємним із звітних документів, так як він деталізує та доповнює їх. Примітки до фінансової звітності повинні розкривати суть поданої звітної інформації, облікову політику організації і забезпечувати користувачів звітності додатковими даними, які недоцільно включати в баланс, звіт про фінансові результати та ін. звітні документи, але котрі є необхідними користувачам фінансової звітності для реальної оцінки майнового, фінансового стану організації і фінансових результатів її діяльності [37].

Традиційно, баланс підприємства та звіт про фінансові результати служать індикатором для оцінки фінансового стану та ефективності діяльності підприємства. Ключові індикатори оцінки фінансового стану підприємства засновані на статтях фінансової звітності, тому її аналіз має першочергове значення при дослідженні динаміки розвитку підприємства та прийнятті управлінських рішень.

Отже, система бухгалтерського обліку є основою усього інформаційного забезпечення системи управління господарською одиницею та базою системи обліково-аналітичного забезпечення управління. Априорі облікове забезпечення присутнє на будь-якому підприємстві, що веде бухгалтерський облік згідно із законодавством України, але нерідко рівень такого забезпечення не є достатнім для повноцінного інформаційного забезпечення управління інноваційною трансформацією та розвитком. Для забезпечення сучасних потреб управління облік не може залишатися в рамках так званого фінансового, а повинен набути рис системи – оперативного, бухгалтерського, управлінського, стратегічного.

1.3 Аналітична система підприємства. Сутність та роль фінансового аналізу у системі обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового підприємства

Наступним складовим елементом системи обліково-аналітичної забезпечення управління підприємства є аналітична система. Ніяке управлінське рішення не ухвалюється без належного аналітичного забезпечення. *Аналіз* – це філософія обґрунтування управлінських рішень, певний, логічно вивірений підхід до системи управління, у якому повинні гармонійно сполучатися формалізовані й неформалізовані методи [19]. Основною функцією аналізу, з погляду В.К. Савчука, є «обґрунтування управлінських рішень» [40].

Можна погодитись з думками М.І. Баканова, А.Д. Шеремета [41], В.В. Ковальова [19], Г.В. Савицької [42], та інших авторів, що вважають, що аналітична система забезпечує кількісні та якісну оцінку змін що відбуваються у керованому об'єкті. Вона дозволяє своєчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дозволяють загальмувати розвиток негативних тенденцій та створити сприятливі умови для

прогресивного та стійкого розвитку. За допомогою аналізу виявляють невикористані внутрішні резерви, що дозволяє прискорити процеси інноваційної трансформації та розвитку підприємства [4]. Отже, аналітична система – це основа виробітки оптимальних управлінських рішень для управління трансформаційними процесами та розвитком.

Методологічною базою аналітичної системи промислового підприємства є економічний аналіз. *Економічний аналіз*, як один з різновидів аналізу взагалі, являє собою систематизовану сукупність аналітичних процедур, що мають метою одержання висновків і рекомендацій економічного характеру відносно деякого об'єкта (країни, ринку, підприємства, проекту, собівартості, ціни й т.п.). Під економічним аналізом у широкому змісті розуміють аналіз в економіці, як сукупності відносин, що виникають у процесі проведення, обміну, розподілу й споживання благ [19].

Економічний аналіз поєднує безліч видів і напрямків, виділених за різними критеріями. Дотепер єдиного підходу до структуризації й класифікації видів економічного аналізу не існує. Фрагмент однієї з розповсюджених класифікацій наведено на рисунку 1.10.

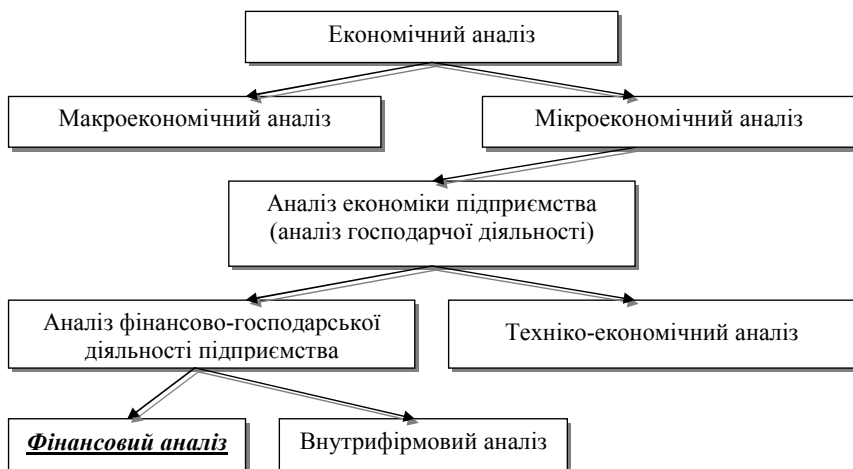

Рисунок 1.10 – Фрагмент класифікації видів економічного аналізу [19,45]

Сукупності аналітичних процедур у системі макро- і мікроекономіки називають відповідно макроекономічним і мікроекономічним аналізом. Тому що ядром мікроекономіки є оцінка поведінки підприємства, як основної економічної ланки, виділяють поняття *аналізу економіки підприємства* або аналізу в системі управління господарською діяльністю підприємства, суть якого, як зазначає професор В.К. Савчук, «проявляється через його принципи, функції, роль в управлінні та його завдання» [40]. У свою чергу він підрозділяється на аналіз фінансово-господарчої діяльності підприємства й техніко-економічний аналіз [19].

Техніко-економічний аналіз являє собою узагальнену характеристику аналітичних процедур, що мають метою вдосконалювання організації й управління підприємством у цілому, результати якого не обов'язково виражаються в термінах ефективності й становлять інтерес насамперед для лінійних керівників і не призначені для зовнішніх користувачів (наприклад, аналіз оргструктури, фірмових транспортних потоків, організації праці, організації системи ресурсного забезпечення підрозділів, рівня НТП, якості обслуговування й т.п.) [19].

Аналіз фінансово-господарчої діяльності за критерієм використовуваної інформаційної бази деякі автори [19,41,42] підрозділяють на фінансовий аналіз (зовнішній) і внутріфірмовий (управлінський) аналіз.

Внутріфірмовий (управлінський) аналіз – аналіз у загальній системі управлінського обліку й фінансового менеджменту, проведений з позиції осіб, що мають доступ до будь-яких інформаційних ресурсів, що циркулюють усередині підприємства, результати якого мають обмежений доступ. Найчастіше під внутріфірмовим аналізом розуміють управлінський облік як сукупність аналітичних процедур, що мають метою оптимізацію системи керування витратами [41,42]. Проте, ряд науковців [43,44] вважають, що управлінський аналіз – це економічний аналіз, адаптований до цілей та завдань певного підприємства та охоплюючий управлінські проблеми. Отже, він виконує значно ширші аналітичні завдання ніж оптимізація управління витратами та є окремим напрямком аналізу економіки підприємства, а не тільки аналізу фінансово-господарської діяльності.

Фінансовий аналіз – аналіз у системі фінансового менеджменту, проведений з позиції зовнішніх користувачів, що не мають доступу до внутріфірмової інформації, основу інформаційної бази якого становить доступна бухгалтерська звітність [46].

При цьому в різних наукових школах фінансовий аналіз розглядається від найбільш вузького розуміння – як аналіз фінансової звітності, до найбільш широкого, що охоплює всі аспекти системи фінансового менеджменту (аналіз інвестицій, оцінка бізнесу, аналіз фінансових ринків і т.п.) [45].

В системі економічного аналізу підприємства також виділяють такі окремі напрямки, як інвестиційний аналіз, стратегічний аналіз, маркетинговий аналіз, логістичний аналіз та ін.

Отже, аналітичну систему підприємства або систему економічного аналізу підприємства можна представити у такий спосіб (рис. 1.11):

На практиці, всі наведені напрямки економічного аналізу підприємства тісно переплітаються між собою, використовуючи спільну інформаційну базу, методи та прийоми аналізу, хоч кожен має свої специфічні риси та призначення, що й ускладнює проблему класифікації. Означені підсистеми управління також носять умовний характер, та означають ті сфери, де та на базі яких даних формується аналітична інформація, так як використовується вона, як правило, у декількох підсистемах та на різних рівнях управління підприємством.

Всі перелічені складові аналітичної системи орієнтовані на задоволення певних потреб системи управління процесами інноваційної трансформації та розвитку підприємств. Проте, з всіх перелічених найбільш простим (з методологічної точки зору) та доступним для будь-яких користувачів є саме фінансовий аналіз. Саме дані фінансового аналізу дають уявлення про фінансовий стан підприємства та його динаміку, дозволяють визначити ключові проблеми управління фінансами, а отже передумови процесів інноваційної трансформації, а також надають інформацію щодо результатів процесів інноваційної трансформації – через аналіз динаміки ключових показників оцінки фінансового стану та ефективності діяльності підприємств. Тому, далі у

роботі увага буде зосереджена саме на дослідженні методології фінансового аналізу та проблем її практичного застосування.

Рисунок 1.11 – Структура аналітичної системи підприємства (спрощена)

Враховуючі те, що однією з ключових особливостей фінансового аналізу є його базування на даних фінансової звітності та бухгалтерського обліку, на відміну від інвестиційного аналізу, аналізу фінансової діяльності (як діяльності пов'язаної з формуванням капіталу і та оптимізацією джерел фінансування поточної діяльності), стратегічного аналізу та ін., його доцільно розглядати як самостійний напрямок економічного аналізу підприємства.

Крім того, на відміну від класифікації наведеної на рисунку 1.8, на нашу думку фінансовий аналіз не слід ототожнювати із зовнішнім аналізом, так як він має використовуватись не тільки зовнішніми користувачами з метою оцінки фінансових характеристик підприємства, а, перш за все, самою системою управління підприємством з метою підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, своєчасного прийняття рішень з фінансового менеджменту.

Також, на нашу думку, не слід ототожнювати фінансовий аналіз лише з аналізом фінансової звітності. Дійсно, класичні методики фінансового аналізу [47,48], перш за все розглядають системи фінансових індикаторів, заснованих на даних форм фінансової звітності підприємства. Це, є так званим «першим рівнем» фінансового аналізу. Проте далі, якщо фінансовий аналіз проводиться внутрішніми аналітиками в інтересах внутрішньої системи фінансового менеджменту, ці методики поглиблюються на детальний аналіз «проблемних» статей звітності за даними вже бухгалтерського обліку. Тут фінансовий аналіз вже перетинається з техніко-економічним, управлінським та іншими напрямками аналізу в частині використовуваних методів, моделей та аналітичних даних. Проте, його ключова особливість – використання в якості аналітичних даних лише фінансових показників (в грошовому вимірнику) зберігається. Отже, фінансовий аналіз за критерієм деталізації можна розглядати в двох рівнях (саме рівнях, а не напрямках): 1) аналіз фінансової звітності або перший рівень фінансового аналізу; 2) поглиблений фінансовий аналіз за даними бухгалтерського обліку (рис. 1.12).

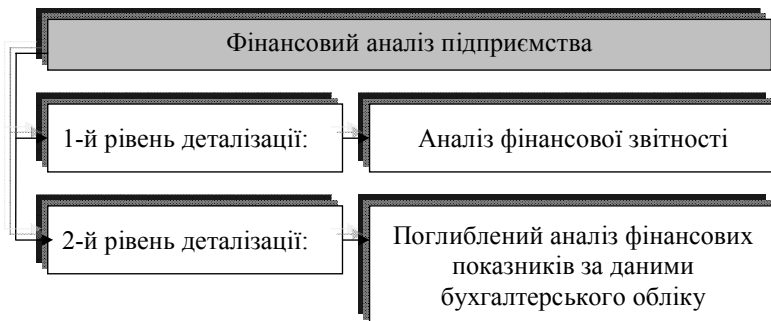

Рисунок 1.12 – Рівні фінансового аналізу підприємства

Аналіз фінансової звітності може здійснюватись як внутрішніми, так і зовнішніми аналітиками, а його результати використовуються як менеджментом підприємства, так і зовнішніми контрагентами. Поглиблений фінансовий аналіз здійснюється перш за все внутрішніми аналітиками (або зовнішніми аналітиками аудиторами, але з ініціативи керівництва підприємства) та є внутрішньою інформацією менеджменту підприємства. Як правило, ці дані є недоступними, та в більшості випадків – й непотрібними, для зовнішніх користувачів.

Таким чином, *фінансовий аналіз – це вид економічного аналізу, об'єктом якого виступає фінансово-господарча діяльність підприємства (господарюючого суб'єкта), проведений у системі фінансового менеджменту на основі даних бухгалтерської звітності й фінансових (грошових) показників, призначений як для внутрішнього так і для зовнішнього використання* [45].

Предметом фінансового аналізу, як наукового й практичного напрямку, є фінансові відносини в системі управління господарюючим суб'єктом, його економічний потенціал і результати використання. Предмет фінансового аналізу містить чотири базові елементи: фінансові відносини, ресурси, джерела фінансування й результати використання економічного потенціалу [19].

Фінансовий аналіз є невід'ємним елементом фінансового менеджменту й аудиту, результати якого виступають основою для прийняття оптимальних рішень у сфері управління фінансово-господарчою діяльністю підприємства. У змістовному плані *фінансовий аналіз* можна представити як процес ідентифікації, систематизації й аналітичної обробки доступних даних фінансового характеру, результатом якого є надання користувачеві рекомендацій, які можуть бути формалізованою основою для прийняття управлінських рішень відносно даного об'єкта аналізу. У такий спосіб фінансовий аналіз є основою фінансового менеджменту, невід'ємною частиною ефективної системи управління [45].

На думку [49], *фінансовий аналіз* – сукупність аналітичних процедур, що ґрунтуються, як правило, на загальнодоступній інформації фінансового

характеру й призначені для оцінки стану й ефективності використання економічного потенціалу підприємства, а також прийняття управлінських рішень відносно оптимізації його діяльності або участі в ньому.

Аналіз фінансової звітності являє собою процес дослідження й методичку оцінки поточного й перспективного фінансового стану й основних результатів фінансово-господарчої діяльності підприємства на основі вивчення залежності й динаміки показників фінансової звітності з метою підвищення його ринкової вартості й забезпечення ефективного розвитку за допомогою раціональної фінансової політики.

До основних особливостей аналізу фінансової звітності відносяться:

- домінанта грошового вимірника в системі критеріїв;
- забезпечення загальної характеристики майнового й фінансового стану підприємства;
- пріоритетність оцінок платоспроможності, фінансової стабільності, рентабельності;
- базування на загальнодоступній інформації;
- інформаційне забезпечення рішень стратегічного й тактичного характеру;
- доступність до результатів аналізу будь-яких користувачів;
- можливість уніфікації складу й змісту розрахунково-аналітичних процедур;
- високий рівень вірогідності (у межах вірогідності звітності).

Суть фінансового аналізу полягає у визначенні ключових параметрів, що дають об'єктивну оцінку фінансового стану підприємства (прибутків й збитків, стану й структури активів і пасивів, розрахунків з дебіторами й кредиторами, ліквідності, стабільності і т.д.) з урахуванням динаміки його змін за результатами господарської діяльності підприємства за аналізований період, з метою виявлення «вузьких місць» і факторів, що вплинули на ці зміни, прогнозування майбутнього фінансового стану підприємства (на найближчу й

віддалену перспективу), а також розробки заходів щодо поліпшення організації фінансів і підвищенню ефективності їх використання [45].

Таким чином, *головною метою фінансового аналізу* є оцінка й ідентифікація внутрішніх проблем підприємства для підготовки, обґрунтування й прийняття управлінських рішень [45], що мають відношення до наступних основних напрямків його діяльності:

- інвестиційна діяльність (куди вкласти кошти, чи не варто змінити структуру активів, який повинен бути страховий запас тих або інших обігових коштів, чи оптимальний портфель фінансових інвестицій і т.п.);

- пошук і оптимізація джерел фінансування (чи оптимальна структура джерел, чи може підприємство підтримувати структуру пасивів що склалася, які фінансові інструменти більш кращі для мобілізації додаткових джерел);

- поточна діяльність (які основні тенденції розвитку підприємства, яке положення з ліквідністю й платоспроможністю, чи забезпечують оборотні кошти ритмічність виробничого процесу, чи оптимальна політика підприємства відносно своїх дебіторів і кредиторів і т.п.);

- доцільність встановлення або продовження контактів з даним підприємством.

Фінансовий аналіз заснований на розрахунку відносних показників, що характеризують різні аспекти діяльності підприємства і його фінансове становище. Однак, самі по собі фінансові коефіцієнти допомагають менеджменту компанії сфокусувати увагу на слабких і сильних сторонах діяльності компанії й правильно поставити питання, але дуже рідко дають на них відповіді. Важливо розуміти, що фінансовий аналіз не кінчається розрахунком фінансових показників, а тільки починається. Реальна корисність застосовуваних коефіцієнтів визначається тими конкретними завданнями, які ставить перед собою аналітик. Коефіцієнти, насамперед, дають можливість побачити зміни у фінансовім становищі або результатах виробничої діяльності й допомагають визначити тенденції й структуру таких змін, що, у свою чергу, може вказати керівництву компанії на погрози й можливості, які властиві

підприємству. За етапом аналітичних процедур повинен впливати факт ухвалення управлінського рішення.

Основними завданнями фінансового аналізу є [45]:

- об'єктивна оцінка фінансового стану підприємства і його фінансових результатів, ефективності використання фінансових ресурсів;
- виявлення змін у фінансовому стані підприємства в просторово-тимчасовому розрізі;
- виявлення факторів і причин, що викликали зміну фінансового стану підприємства;
- прогноз основних тенденцій розвитку підприємства, виявлення його майбутніх перспектив;
- виявлення й мобілізація резервів поліпшення фінансового стану й фінансових результатів діяльності підприємства, розробка й оцінка заходів щодо ліквідації виявлених недоліків і підвищенню віддачі фінансових ресурсів і отже ефективності всієї фінансово-господарчої діяльності;
- прийняття обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень.

Поставлені завдання обумовлюють вибір певних систем, видів і форм фінансового аналізу.

Різні суб'єкти використовують результати фінансового аналізу для розробки й прийняття різних управлінських рішень, наприклад:

- власники – для обґрунтування стратегічних рішень (які довгострокові заходи слід включити в бізнес-план компанії для забезпечення сталого розвитку);
- менеджери – для обґрунтування оперативних рішень (які оперативні заходи слід включити в план фінансового оздоровлення компанії);
- кредитори – для обґрунтування рішень про надання кредиту (які умови надання кредиту виключать можливість його неповернення);
- інвестори – для підготовки інвестиційних рішень (які умови інвестування забезпечать рентабельність інвестиційного проекту);

– представники державних органів управління – для оцінки дотримання державних інтересів.

Серед виконавців фінансового аналізу можна виділити чотири категорії: бухгалтери, фінансові менеджери, фінансові аналітики й аудитори.

Інформаційне забезпечення фінансового аналізу – це сукупність інформаційних ресурсів і способів їх організації, необхідних і придатних для реалізації аналітичних процедур, що забезпечують фінансову сторону діяльності підприємства [46].

До складу інформаційного забезпечення фінансового аналізу входять:

- бухгалтерська (фінансова) звітність;
- інформація регулярно-правового характеру;
- фінансова інформація нормативно-довідкового характеру;
- статистична фінансова інформація.

Основним об'єктом фінансового аналізу підприємства і його інформаційною базою служить фінансова звітність підприємства, у першу чергу Баланс (Форма № 1) і Звіт про фінансові результати (Форма № 2), а також Звіт про рух грошових коштів (Форма № 3). Для проведення фінансового аналізу необхідно мати повний фінансовий опис підприємства за обрану кількість аналізованих періодів – якщо це один період, то в розпорядженні аналітика повинні бути дані балансу підприємства на початок і кінець періоду й звіт про прибуток за розглянутий період, якщо кількість періодів два й більше, та кількість звітів про прибуток і балансів відповідно збільшується. Крім того, при проведенні фінансового аналізу повинен бути присутнім фактор порівняння: порівнюються показники діяльності підприємства за різні проміжки часу або порівнюються показники даного підприємства з нормативними, середніми показниками по галузі або з показниками інших компаній. Тому необхідною також є фінансова інформація нормативно-довідкового характеру й статистична фінансова інформація.

Аналіз діяльності підприємства на основі його фінансової звітності традиційно проводиться за такими напрямками [42,45,46,47,49,50,51,52,53]:

- аналіз майна та джерел його формування;
- аналіз ліквідності балансу, ліквідності та платоспроможності підприємства;
- аналіз фінансової стійкості та типу фінансової ситуації;
- аналіз швидкості обертання активів та капіталу (ділової активності);
- аналіз фінансових результатів та рентабельності.

Фінансовий аналіз дає можливість оцінити:

- майновий стан підприємства;
- ступінь підприємницького ризику;
- достатність капіталу для поточної діяльності і довгострокових інвестицій;
- потребу в додаткових джерелах фінансування;
- здібність до нарощування капіталу;
- раціональність залучення позикових засобів;
- рівень ефективності діяльності та використання капіталу;
- обґрунтованість політики розподілу і використання прибутку.

Результати фінансового аналізу дозволяють виявити вразливі місця, що вимагають особливої уваги, і розробити заходи щодо їх ліквідації.

Так, наприклад, за результатами аналізу фінансової звітності можливо виявити три основні проблеми в фінансовому стані підприємства [54]:

1. Дефіцит грошових коштів. Низька платоспроможність. На практиці це означає, що у підприємства найближчим часом може не вистачити або вже не вистачає коштів для того, щоб своєчасно розплатитися за своїми зобов'язаннями – тобто означає появлення «фінансових дир». Про низьку платоспроможність свідчать також свєрхнормативні заборгованості перед бюджетом, персоналом, кредиторами, погрожуючий ріст залучаємих кредитів. Про можливі проблеми з погашенням зобов'язань свідчить зниження коефіцієнтів ліквідності.

2. Недостатнє задоволення інтересів власника. Цю проблему зазвичай називають «низька рентабельність власного капіталу». На практиці це значить,

що власник отримує доходи неадекватно малі своїм вкладенням. Следствием такої ситуації може бути і незадоволення менеджментом організації, і бажання вийти з компанії. Про зниження віддачі на вкладений в підприємство капітал свідчить зниження всіх показників рентабельності.

3. Зниження фінансової незалежності або низька фінансова стійкість. На практиці низька фінансова стійкість погрожує можливими проблемами з погашенням зобов'язань у майбутньому та залежністю компанії від кредиторів, втратою самостійності. Про зростання залежності від кредиторів свідчить зниження коефіцієнту автономії або, навпаки, зростання коефіцієнту фінансового левериджу.

Використовувані методики аналізу фінансової звітності тісно пов'язані зі структурою звітності, правилами формування звітів. Значним ускладненням є те, що з 2000 року та досі фінансова звітність вітчизняних підприємств періодично зазнає змін, вносяться зміни до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, складу статей фінансової звітності, що потребує відповідних змін методик визначення фінансових коефіцієнтів за даними звітності. Зміни фінансової звітності також обумовлюють труднощі при порівнянні фінансових коефіцієнтів за декілька періодів.

Отже, основною функцією фінансового обліку та аналізу у системі обліково-аналітичного забезпечення управління є забезпечення її необхідною інформацією для формування обґрунтованих управлінських рішень (рис. 1.13).

Формування цієї інформації починається у системі фінансового обліку підприємства з урахуванням діючої облікової політики, потім відображується у фінансовій звітності яка служить основною інформаційною базою фінансового аналізу. Результати фінансового аналізу в свою чергу становлять інформаційну базу процесу прийняття управлінських рішень щодо управління фінансами підприємства.

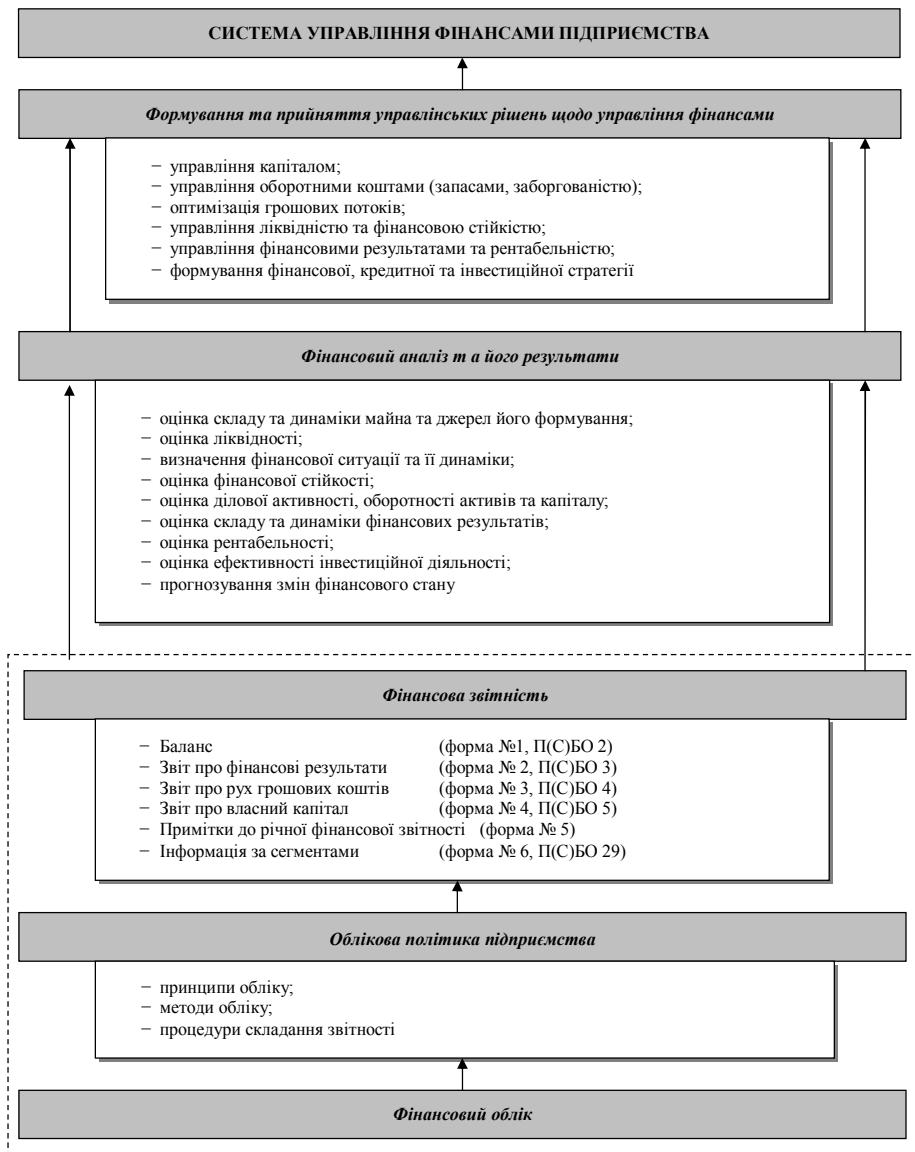

Рисунок 1.13 – Взаємозв’язок фінансового обліку, фінансового аналізу та системи управління фінансами через інформаційні потоки [55]

Висновки за розділом 1

Дослідження сутності системи обліково-аналітичного забезпечення та розвитку її складових дозволили зробити такі висновки.

1. Систему обліково-аналітичного забезпечення інноваційною трансформацією слід розглядати як єдність систем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування та передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційно-інвестиційними процесами на мікро-, мезо-, та макрорівні. Кожна складова підсистема складається з ідентичних блоків, що віддзеркалюють специфічні особливості певного виду забезпечення, а саме блоків: 1) методика; 2) організаційна структура та управлінські процедури; 3) технологія.

2. Специфіка управління інноваційно-інвестиційними процесами має проявлятися у всіх складових системи обліково-аналітичного забезпечення: у системі обліку – у формуванні обліково-звітної інформації максимально віддзеркалюючої інноваційні та інвестиційні процеси у різних аналітичних розрізах; у системі аналізу – у формуванні аналітичного інструментарію оцінки стану, тенденцій розвитку та ефективності інноваційних та інвестиційних процесів, а також якісних «інноваційно-інвестиційних» характеристик підприємства (інноваційного потенціалу, інноваційного іміджу, інвестиційної привабливості, тощо).

3. Для більшості вітчизняних підприємств характерні відсутність або безсистемність обліково-аналітичного забезпечення, використання застарілих управлінських технологій. Потрібне впровадження комплексного підходу до обліку, аудиту та аналізу та формування єдиної системи обліково-аналітичного забезпечення за умови удосконалення кожного з її елементів у відповідності до цілей інноваційної трансформації та розвитку підприємств.

4. Система обліку є базовою підсистемою системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. В більшості джерел її розглядають як основну інформаційну систему підприємства. Досі не існує єдиної класифікації обліку, проте відокремлюють фінансовий облік, що здійснюється з метою формування фінансової звітності, та управлінський облік, що має набагато ширші завдання та функції та спрямований на забезпечення системи управління всією необхідною обліковою інформацією. Фінансовий облік є обов'язковим та регламентується чинними національними стандартами бухгалтерського обліку. Проте, для забезпечення ефективності системи обліково-аналітичного забезпечення управління в сучасних умовах фінансового обліку недостатньо. Управлінський облік має доповнити систему тією необхідною обліковою інформацією, яка не продукується у обліку фінансовому. Тому саме розвитку технологій управлінського обліку останнім часом приділяється все більша увага. З урахуванням вимог до розвитку підприємств на стратегічних та інноваційних засадах останнім часом виділяють й такий вид обліку як стратегічний.

5. Наступним складовим елементом системи обліково-аналітичної забезпечення управління підприємства є аналітична система. Аналітична система забезпечує кількісну та якісну оцінку змін що відбуваються у керованому об'єкті. Вона дозволяє своєчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дозволяють загальмувати розвиток негативних тенденцій та створити сприятливі умови для прогресивного та стійкого розвитку, виявляються невикористані внутрішні резерви, що дозволяє прискорити процеси інноваційної трансформації підприємства. Отже, аналітична система – це основа виробітки оптимальних управлінських рішень для управління трансформаційними процесами та розвитком. Методологічною базою аналітичної системи підприємства є економічний аналіз, який являє собою систематизовану сукупність аналітичних процедур, що мають метою одержання висновків і рекомендацій економічного

характеру. Економічний аналіз поєднує безліч видів і напрямків, виділених за різними критеріями. Дотепер єдиного підходу до структуризації й класифікації видів економічного аналізу не існує.

У сучасних умовах система обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємства повинна враховувати вимоги системи управління його інноваційною трансформацією та розвитком. Вона повинна позитивно сприйматись як керівництвом, так і колективом підприємства, враховувати специфіку його діяльності та бути зорієнтованою на досягнення стратегічних та інноваційних цілей. Орієнтація на стратегічний інноваційний розвиток підприємницьких структур вимагає нового підходу до формування систем обліку, аудиту та аналізу та організації їх системної взаємодії.

6. Фінансовий аналіз є напрямком економічного аналізу, що здійснюється у системі фінансового менеджменту підприємства та вважається його основною інформаційною базою. При цьому в різних наукових школах фінансовий аналіз розглядається від найбільш вузького розуміння – як аналіз фінансової звітності, до найбільш широкого, що охоплює всі аспекти системи фінансового менеджменту (аналіз інвестицій, оцінка бізнесу, аналіз фінансових ринків і т.п.). Фінансовий аналіз слід розглядати як вид економічного аналізу, об'єктом якого виступає фінансово-господарча діяльність підприємства, проведений у системі фінансового менеджменту на основі даних бухгалтерської звітності й фінансових (грошових) показників, призначений як для внутрішнього так і для зовнішнього використання. За критерієм деталізації фінансовий аналіз можна розглядати в двох рівнях: 1) аналіз фінансової звітності або перший рівень фінансового аналізу; 2) поглиблений фінансовий аналіз за даними бухгалтерського обліку.

7. Основною функцією фінансового обліку та аналізу у системі обліково-аналітичного забезпечення управління є забезпечення її необхідною інформацією для формування обґрунтованих управлінських рішень у напрямках інвестиційної, фінансової та поточної діяльності. Формування цієї інформації починається у системі фінансового обліку підприємства з

урахуванням діючої облікової політики, потім відображується у фінансовій звітності яка служить основною інформаційною базою фінансового аналізу. Результати фінансового аналізу в свою чергу становлять інформаційну базу процесу прийняття управлінських рішень щодо управління фінансами.

З всіх напрямків економічного аналізу підприємства фінансовий аналіз є найбільш простим (з методологічної точки зору) та доступним. Саме дані фінансового аналізу дають уявлення про фінансовий стан підприємства та його динаміку, дозволяють визначити ключові проблеми управління фінансами, а отже передумови процесів інноваційної трансформації, а також надають інформацію щодо результатів інноваційної трансформації – через аналіз динаміки ключових показників оцінки фінансового стану та ефективності діяльності підприємств.

Тому, далі у роботі увага буде зосереджена саме на дослідженні методології фінансового аналізу та проблем її практичного застосування.

2 МЕТОДОЛОГІЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ЯК СКЛАДОВА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

2.1 Нормативно-методичні засади фінансового аналізу діяльності промислових підприємств

Дослідження методологічної бази аналізу фінансової звітності та фінансової діагностики свідчить про наявність значної кількості різноманітних методичних підходів. Однак, не існує єдиного загального для всіх підходу до його проведення, що вказує на те, що методологічні засади та практичний інструментарій аналізу фінансової звітності та фінансової діагностики в Україні перебувають на стадіях формування. Проте, незважаючи на відмінності в методиках, майже весь спектр методичних підходів до проведення аналізу фінансової звітності включає такі етапи: 1) формування множини фінансових коефіцієнтів; 2) визначення інтегральної (рейтингової) оцінки фінансового стану підприємства [55,56].

У сучасній теорії фінансового аналізу налічується численна кількість методик (табл. 2.1), що мають ті або інші відмінності, хоча всі вони засновані на «класичних» зарубіжних методиках [21,41], адаптованих до вітчизняної інформаційної бази – фінансової звітності.

Наведений перелік є далеко не повним. Крім нормативних актів, опублікованих науково-методичних розробок фахівців в даному напрямі, майже кожен банк (а не тільки перелічені державні банки) має власну методику оцінки кредитоспроможності позичальника на базі аналізу фінансової звітності, і майже кожна консалтингова фірма намагається розробити власну методику аналізу фінансової звітності для своїх клієнтів. Все це призводить до того, що в сучасній вітчизняній теорії та практиці фінансового аналізу спостерігається

плутанина економічного змісту, назв та моделей розрахунку фінансових коефіцієнтів [45].

Таблиця 2.1 – Типові методики оцінки фінансового стану підприємства на основі даних фінансової звітності [55,56]

Назва методики	Установа, що видала, рік, автор
Методичні рекомендації з аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій	Державна податкова адміністрація, 2000
Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації	Міністерство фінансів України та Фонд державного майна України, 2001
Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємств та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства	Міністерство економіки, 2001
Методика оцінки фінансового стану та визначення класу позичальника – юридичної особи	Промінвестбанк України, 2001
Методика оцінки кредитоспроможності позичальника	Ощадбанк, 2000
Методика оцінки кредитоспроможності позичальника	Укрексімбанк, 1999
Модель Z-рахунку Альтмана	Е. Альтман
Система прогнозування Бівера	В. Бівер
Система показників Беєрмана	К. Беєрман
Універсальна дискримінантна функція	Р. Сайфулін
Модель «R»	Г. Давидова, А. Беліков
Рейтингова оцінка показників фінансового стану	Л. Донцова, Н. Нікіфорова

На законодавчому рівні також на існує єдиної уніфікованої методики фінансового аналізу. На даний час їх налічується три [57,58,59], які також мають певні розбіжності (рис. 2.1).

Так, Методичні рекомендації по аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [57] представляють собою методику, яка охоплює аналіз фінансових результатів та фінансового положення підприємства, основних факторів, що забезпечують ці підсумки, обсяг й собівартість виробництва та реалізації продукції, ефективність використання основних засобів, матеріальних та трудових ресурсів.

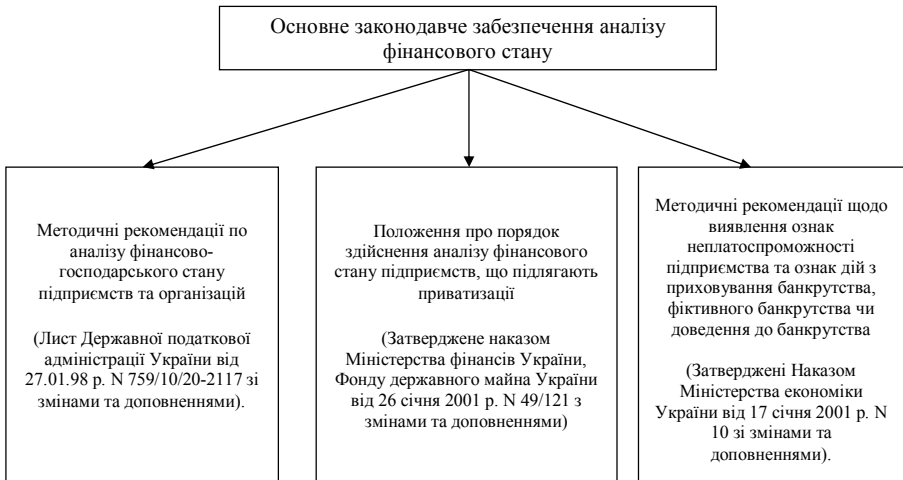

Рисунок 2.1 – Основне законодавче забезпечення фінансового аналізу

Слід також відмітити мету, яка є основою даної методики. А саме:

- вивчення завантаженості підприємств, організацій податками та зборами по періодах звітного року, відстеження їх нарахування;
- аналіз показників, які впливають на кінцеві фінансові результати;
- розробка пропозицій, спрямованих на нормалізацію виробництва і реалізацію продукції, а також покращення фінансового стану шляхом диференційованого підходу до підприємства кожної галузі;
- джерела надходження коштів до бюджету.

В свою чергу, Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [58], ставить на мету затвердження та встановлення єдиного порядку та основних методичних засад проведення поглибленого аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації. Це положення встановляє порядок розрахунку показників (коефіцієнтів), що характеризують фінансовий стан підприємства, та їх нормативні значення, які застосовуються при проведенні аналізу фінансового стану підприємства за спрощеною схемою.

Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [59], розроблено з метою визначення однозначних підходів при оцінці фінансового-господарського стану підприємств на предмет наявності ознак приховуваного, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства; своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджувальних заходів щодо запобігання банкрутству; здійснення аналізу для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва та відновлення платоспроможності підприємств шляхом їх санації.

Отже, системи показників, що наведені в перелічених нормативних актах, орієнтовані на задоволення цілей застосування певної методики та мають значні відмінності, як у переліку показників, так і моделях їх розрахунків та діапазонах нормативних значень.

Методика [57] є «найстарішою» з перелічених трьох та за весь період з моменту її затвердження вона не зазнала суттєвих змін. Методика заснована на традиційних методах аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства за даними підприємства та містить детальний аналіз структури виробництва та реалізації (по видах продукції як у натуральних, так і у вартісних показниках), структури заробітної плати, структури витрат та прибутку, дебіторської та кредиторської заборгованостей, основних засобів та товарно-матеріальних запасів. Особлива увага приділяється аналізу структури та динаміки сплачених податків та інших відрахувань до бюджету. Методика аналізу фінансових індикаторів за даними фінансової звітності є лише незначною частиною методики ДПА. Її основним недоліком є орієнтація на вже застарілу інформаційну базу – форми фінансової звітності чинні станом на 1998 рік, що робить її неактуальною в сучасних умовах. Тому, при аналізі запропонованих моделей розрахунків фінансових коефіцієнтів ми будемо використовувати описові моделі. Як видно з таблиці 2.2, методика містить 11 фінансових коефіцієнтів за напрямками аналізу ліквідності, фінансової стійкості,

Таблиця 2.2 – Характеристика основних показників аналізу фінансової звітності за нормативними методиками (систематизовано автором)

Назва коефіцієнту	Модель розрахунку		Методика Мінекономки [59]
	Методика ДПА [57]	Методика Мінфіну [58]	
Коефіцієнт покриття	Показники ліквідності		
	Відношення поточних активів до поточних зобов'язань	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань	Відношення оборотних активів до позикового капіталу
Коефіцієнт загальної ліквідності (1)	Відношення величини грошових коштів та короткострокових фінансових вкладень до поточних зобов'язань	–	Відношення суми оборотних активів та витрат майбутніх періодів до поточних зобов'язань
Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності (3)	–	Відношення суми грошових коштів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань	Відношення оборотних активів за мінусом запасів та витрат майбутніх періодів до поточних зобов'язань
Коефіцієнт швидкої ліквідності	–	Відношення грошових коштів до поточних зобов'язань	Відношення фінансових інвестицій до поточних зобов'язань
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (1,2)	Відношення грошових коштів до поточних зобов'язань	–	–
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності) (3)	Власний капітал (+) довгострокові зобов'язання (-) основні засоби або поточні активи (-) поточні зобов'язання	Різниця між оборотними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями.	Різниця між оборотними активами та поточними зобов'язаннями
Власні оборотні кошти (1)	–	–	Різниця між власним капіталом та необоротними активами
Чистий оборотний капітал (2)	–	–	Відношення оборотних активів до власних оборотних активів
Функціонує капітал (3)	–	–	–
Власні оборотні активи	–	–	–
Маневреність власних оборотних засобів	–	–	–
	Показники фінансової стійкості		
Коефіцієнт фінансової автономії (1)	Відношення власного капіталу до загальної вартості господарських засобів (валюти балансу)	Відношення власного капіталу до підсумку балансу	
Коефіцієнт платоспроможності (автономії) (2)	–	–	–
Коефіцієнт концентрації власного капіталу (3)	–	–	–

Продовження таблиці 2.2

Назва коефіцієнту	Модель розрахунку		Методика Мінекономіки [59]
	Методика ДПА [57]	Методика Мінфіну [58]	
Коефіцієнт фінансової залежності	Відношення валюти балансу до величини власного капіталу	—	Відношення валюти балансу до суми власного капіталу, забезпечення майбутніх виплат та платежів, доходів майбутніх періодів
Коефіцієнт фінансування (2)	—	Співвідношення залучених та власних засобів	Співвідношення позикового та власного капіталу
Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів (3)	—	Відношення величини чистого оборотного капіталу до величини оборотних активів підприємства	—
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	—	—	—
Коефіцієнт забезпеченості власними засобами	—	—	Відношення суми власного капіталу, забезпечення майбутніх виплат та платежів, доходів майбутніх періодів за мінусом необоротних активів, до суми оборотних активів підприємства
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	—	Відношення чистого оборотного капіталу до власного капіталу	Відношення власних оборотних активів до власного капіталу
Коефіцієнт Бівера	—	—	Відношення чистого прибутку за мінусом амортизації до суми позикового капіталу
Показники оборотності (ділової активності)			
Оборотність оборотних засобів	Відношення виручки від реалізації до суми оборотних засобів	—	—
Коефіцієнт оборотності активів (2)	—	Відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини підсумку балансу підприємства	Відношення виручки від реалізації до середньої величини підсумку балансу підприємства
Оборотність сукупних активів (3)	—	Відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини оборотних активів підприємства	Відношення виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини оборотних активів підприємства
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (2)	—	Відношення чистого прибутку до суми дебіторської заборгованості	Відношення чистого прибутку до суми дебіторської заборгованості
Оборотність коштів у розрахунках (3)	—	Відношення чистого прибутку до суми оборотних засобів	Відношення чистого прибутку до суми оборотних засобів

Продовження таблиці 2.2

Назва коефіцієнту	Модель розрахунку		Методика Мінекономіки [59]
	Методика ДПА [57]	Методика Міффіну [58]	
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	—	Відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості	Відношення собівартості продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	—	Відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини матеріальних запасів	Відношення собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості запасів
Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	—	Відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної вартості основних засобів	Відношення виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної вартості основних засобів
Коефіцієнт оборотності власного капіталу (2)	—	Відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу	Відношення виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу
Оборотність власного капіталу (3)	—		
Показники рентабельності			
Рентабельність продукції	Відношення чистого прибутку до виручки від реалізації	Відношення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) до витрат на її виробництво та збут	Відношення валового прибутку (збитку) до суми собівартості продукції, адміністративних витрат та витрат на збут
Рентабельність основної діяльності (1)	Відношення чистого прибутку до витрат на виробництво продукції	Відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг)	—
Рентабельність діяльності (2)	Відношення чистого прибутку до загальної суми майна	Відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів	Відношення прибутку від звичайної діяльності до середньорічної вартості активів
Рентабельність сукупного капіталу	—	—	Відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості балансу
Рентабельність власного капіталу	Відношення чистого прибутку до суми власного капіталу	Відношення чистого прибутку підприємства до власного капіталу	Відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу

оборотності та рентабельності. Слід відразу зауважити, що в моделях розрахунку показників оборотності та рентабельності не вказано які дані щодо величини активів та капіталу враховувати у розрахунку – на початок звітного періоду, на кінець звітного періоду або середні за період, хоча результати аналізу можуть суттєво відрізнятись при виборі того або іншого методу. Отже, основними недоліками даної методики аналізу фінансової звітності можна зазначити: 1) використання застарілих форм звітності для моделей розрахунку; 2) неоднозначність деяких моделей розрахунку коефіцієнтів.

Методика [58], на відміну від попередньої, є саме методикою фінансового аналізу діяльності підприємства (або аналізу фінансового стану підприємства), під яким розуміється комплексне вивчення фінансового стану підприємства з метою оцінки досягнутих фінансових результатів, що проводиться за допомогою методів фінансового аналізу за даними бухгалтерської (фінансової) звітності підприємства, за спрощеною схемою. Проте, в тому ж документі зазначається що метою фінансового аналізу підприємства є оцінка фінансового стану підприємства, а, отже, ототожнюються поняття фінансових результатів та фінансового стану, що на наш погляд є некоректним. Тим більше, в цьому ж документі зазначається, що фінансовий стан підприємства – це сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні фінансові можливості підприємства. Незважаючи на виявлені протиріччя в застосованій термінології вже в області базових понять дана методика є більш прогресивною порівняно з попередньою та більш відповідає вимогам до методики аналізу фінансової звітності. Крім показників аналізу майнового стану (які засновані на методах аналізу структури та динаміки Балансу), методика містить 18 коефіцієнтів за напрямками аналізу ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності, та заснована вже на чинних формах фінансової звітності. Проте, у моделях деяких коефіцієнтів також є неточності. Наприклад, у моделі розрахунку коефіцієнту покриття поняття поточних активів (за старими формами звітності) ототожнюється з

поняттям оборотних активів (за новими формами) і отже в останній моделі в розрахунку не враховуються витрати майбутніх періодів та (з 2008 року) групи вибуття. Це ж стосується розрахунку величини чистого оборотного капіталу. В моделі розрахунку рентабельності продукції вказуються фінансові показники, що відсутні (за такою назвою) в сучасному звіті про фінансові результати – прибуток від реалізації продукції та витрати на виробництво та збут, що спричиняє неоднозначність тлумачення моделі розрахунку даного коефіцієнта.

Методика [59] є ще більш деталізованою ніж попередні та більш адаптованою до сучасних форм фінансової звітності. Вона налічує в сукупності 41 коефіцієнт аналізу ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності, а також низку показників аналізу майнового стану. В таблиці 2.2 винесено лише ті показники, які мають схожі назви або моделі розрахунків з показниками обох попередніх методик.

Як видно з даних таблиці 2.2 навіть у трьох нормативних методиках аналізу фінансового стану за даними фінансової звітності майже не спостерігається повних співпадань у назвах та моделях розрахунку фінансових показників – одні й ті ж самі за економічним змістом показники мають різні назви та різні моделі розрахунку, показники з однією назвою мають різні моделі або показники з однаковими моделями мають різні назви. Слід також зазначити невизначеність термінології: наприклад, у методиках [57] та [59] платоспроможність ототожнюється з ліквідністю, а саме показником абсолютної ліквідності, а у методиці [58] – з показниками фінансової стійкості. У методиці [59] показники, що характеризують швидкість обороту активів та капіталу відносяться до групи показників фінансової стійкості, тоді як у методиках [57] та [58] відокремлюються у групу показників ділової активності. Все це ще раз підтверджує висновок про відсутність єдиної методики оцінки стану та результатів діяльності підприємства за даними фінансової звітності, що безперечно ускладнює практичне застосування фінансового аналізу на підприємствах.

Згідно з нормативними методиками фінансового аналізу майже не приділяється уваги аналізу руху грошових коштів, хоча у міжнародній практиці саме звіт про рух грошових коштів є не менш важливою інформаційною базою при оцінці динаміки фінансового стану підприємства ніж баланс та звіт про фінансові результати [32]. У вітчизняній теорії та практиці аналізу фінансової звітності методика аналізу грошових потоків досі перебуває на стадії формування. Слід також зазначити, що у всіх наведених методиках відсутні будь-які інтегральні показники оцінки, розрахунок яких має стати логічним завершенням аналітичної процедури. Проте, проведене дослідження нормативних методик аналізу фінансової звітності, а також численної кількості методик, що пропонуються вітчизняними та закордонними фахівцями [46-52], дозволило визначити основні напрямки аналізу. Стисла характеристика основних груп показників аналізу фінансової звітності наведена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Характеристика основних груп показників аналізу фінансової звітності (складено автором)

Показники	Стислий зміст
Ліквідності та платоспроможності	Здатність розраховуватися за зобов'язаннями, що визначається відповідністю активів за ступенем ліквідності зобов'язанням за строками їх погашення.
Фінансової стійкості	Оцінюють структуру капіталу, що визначає ступінь залежності від зовнішніх джерел фінансування та фінансовий ризик з цим пов'язаний.
Ділової активності	Оцінюють швидкість обігу активів та капіталу та тривалість фінансового циклу.
Фінансових результатів та рентабельності	Оцінюють абсолютні та відносні результати діяльності підприємства, визначають досягнення комерційної мети діяльності та доцільність владання капіталу.
Інтегральні показники	Комплексна оцінка фінансового стану підприємства за допомогою факторних моделей формування єдиного інтегрального показника. Наприклад, ймовірність банкрутства, кредитоспроможність, і т.і.

Аналіз фінансової звітності є проблематичним не тільки на етапі формування системи показників та їх розрахунку, де аналітик стикається з великою кількістю розбіжностей у різних методиках, але й на етапі інтерпретації отриманих результатів аналізу. Всі показники аналізу фінансової звітності можна умовно розділити на нормовані та ненормовані. До першої групи відносяться, в першу чергу, показники ліквідності та фінансової стійкості, а також деякі показники оцінки майнового стану. До другої групи можна віднести всі інші показники, де немає жорстко встановлених нормативних діапазонів значень та оцінюється їх динаміка: наприклад, показники рентабельності повинні мати позитивні значення та збільшуватись, терміни обороту активів, тривалість операційного та фінансового циклів – навпаки, повинні мати тенденцію до скорочення. Встановлення нормативних значень для першої групи показників досі є певною методичною проблемою аналізу фінансової звітності [54]. Навіть у перелічених в таблиці 2.2 нормативних методиках різних державних органів для значень коефіцієнтів ліквідності встановлено різні нормативні значення (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Нормативні значення деяких фінансових коефіцієнтів

Назва коефіцієнту	Нормативні значення у відповідності до методики		
	Методика ДПА	Методика Мінфіну та Фонду держмайна	Методика міністерства економіки
Коефіцієнт покриття	2 – 2,5	>1	≥1,5
Коефіцієнт швидкої ліквідності	≥1	0,6-0,8	0,6-0,8
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,25-0,3	>0	0,2-0,35
			0,1-0,2
Коефіцієнт автономії	≥0,5	≥0,5	≥0,5

Отже, при інтерпретації результатів аналізу фінансової звітності аналітик має самостійно обирати чи встановлювати діапазони нормативних значень виходячи з власного досвіду, специфіки галузі, продукції та діяльності підприємства, інтересів користувачів аналітичної інформації (наприклад, власники, що встановлюють більш жорсткі вимоги до показників

рентабельності, або кредитори, що зацікавлені у високих коефіцієнтах ліквідності та фінансової стійкості) і використовувати лише певні орієнтири, встановлені нормативними актами [54].

Для визначення комплексної оцінки фінансового стану підприємства на практиці використовуються два основні підходи: 1) оцінка фінансового стану за величиною інтегральної оцінки, розрахованої на основі багатофакторної моделі (наприклад, моделі Альтмана або моделі R); 2) оцінка фінансового стану на основі обмеженої кількості найбільш вагомих фінансових коефіцієнтів, які мають відповідати встановленим нормативним значенням [54].

У останньому випадку для комплексної оцінки задовільності можна використовувати рекомендації наведені у методиці Міністерства фінансів України та Фонду держмайна (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Критерії визнання задовільності фінансового стану підприємства *(складено автором)*

Група показників	Значення		
	> 0,01	< 0,01	< 0,01
Рентабельності	> 0,01	< 0,01	< 0,01
Ліквідності та фінансової стійкості	Відповідають нормативним	Відповідають нормативним	Не відповідають нормативним
Фінансовий стан	Задовільний	Задовільний	Незадовільний

Недоліком такого підходу комплексної оцінки є неможливість ранжирування великої кількості підприємств. При такій необхідності, наприклад при ранжируванні позичальників, підприємств галузі і т.і., доцільно використовувати багатофакторні моделі оцінки фінансового стану (ймовірності банкрутства, кредитоспроможності, стійкості фінансового стану та т.і.).

Як видно, незважаючи на наявність нормативних актів, велику кількість теоретичних та практичних розробок з питань аналізу фінансової звітності, методика фінансового аналізу є багатоваріантною і кожен аналітик може формувати власну систему показників та рекомендацій щодо аналізу фінансової звітності. Це, з одного боку, надає певну свободу у здійсненні фінансового аналізу, а з іншого – ускладнює його застосування на практиці.

2.2 Процедура, методи та види фінансового аналізу

Відповідно до цілей та завдань процедура традиційного аналізу фінансової звітності включає наступні етапи (рис. 2.2). Обсяг аналізованої інформації залежить від мети, завдань і виду аналізу, відносин аналітика й аналізованого підприємства й доступності облікової інформації. Зовнішній аналітик, як правило, оперує лише формами публічної фінансової звітності, що відображає підсумкові дані податкового обліку. При зовнішньому фінансовому аналізі підтвердженням вірогідності звітних даних, як правило, виступають результати аудиторської перевірки. Внутрішній аналітик має доступ і до даних бухгалтерського й управлінського обліку, первинних документах, тому результати внутрішнього фінансового аналізу носять більш детальний і достовірний характер.

Як показали проведені дослідження нормативно-методичних засад аналізу та аудиту фінансової звітності, хоча в законодавчих та нормативних документах аналіз та аудит фінансової звітності є різними категоріями, в практичній діяльності вони тісно пов'язані та мають майже синонімічний зміст: аудит фінансової звітності, як незалежна експертиза її достовірності, є першим та обов'язковим етапом процедури аналізу фінансової звітності, тоді як аналіз фінансової звітності стає логічним продовженням фінансового аудиту.

Сучасні аудиторські послуги, особливо стосовно зовнішнього аудиту, як правило містять не тільки встановлення достовірності даних звітності та нормативної обґрунтованості застосовуваних на підприємстві методів бухгалтерського обліку, але й аналіз фінансового стану підприємства, проблем фінансово-господарської діяльності та перспектив подальшого розвитку. Таким чином аудит фінансової звітності на практиці може виконувати не лише завдання аудиту – визнання достовірності звітності та реальності звітних даних, але частіше поєднує в собі й завдання аналізу фінансової звітності з

підготовкою висновків щодо фінансового стану підприємства та рекомендацій з його поліпшення.

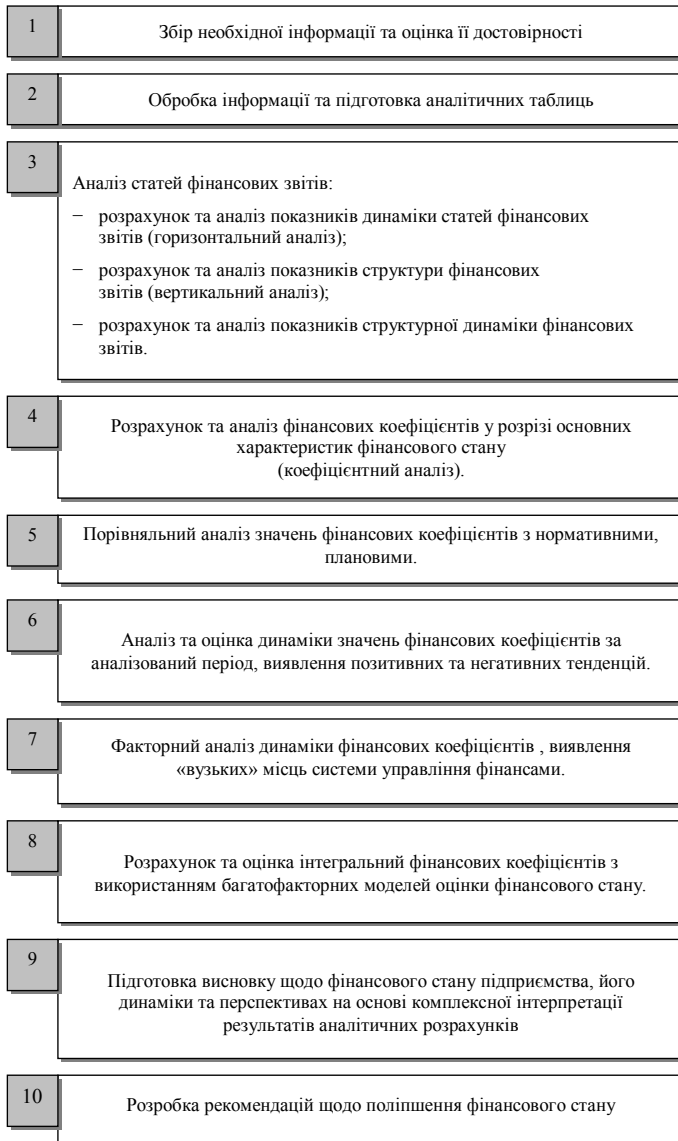

Рисунок 2.2 – Процедура фінансового аналізу (авторська розробка, [45])

Це ще раз підтверджує висновок, що фінансовий аудит також є складовою системи обліково-аналітичного забезпечення управління фінансами підприємства, та утворює єдиний механізм з фінансовим аналізом, який доцільно представляти в вигляді двох основних послідовних блоків (рис. 2.3).

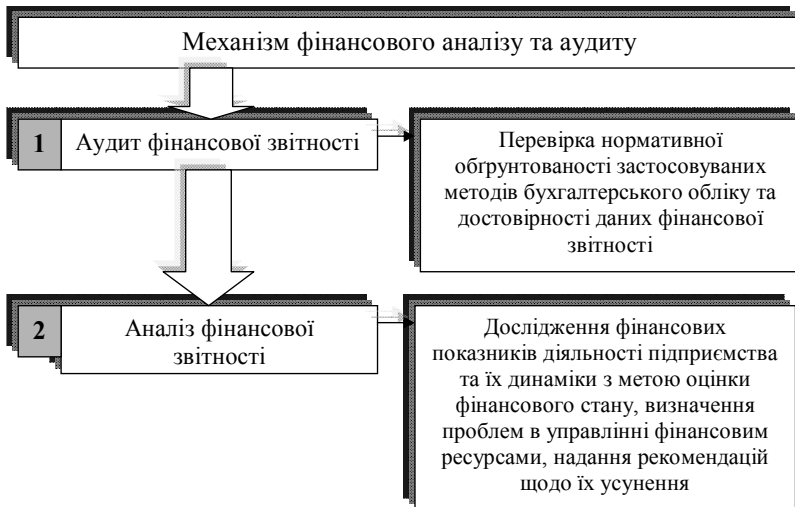

Рисунок 2.3 – Складові механізму фінансового аналізу та аудиту
(авторська розробка)

Як і фінансовий аналіз, організаційно фінансовий аудит може бути внутрішнім та зовнішнім. При зовнішньому аудиті він здійснюється залученими зовнішніми аудиторами, що використовують вже готові власні методики здійснення аудиту та аналізу фінансового стану підприємства. Результатом такої аудиторської перевірки є аудиторський висновок, яким аудитор підтверджує якісні характеристики фінансової звітності, дотримання нормативних засад її підготовки, достовірність даних відображених у звітності та їх відповідність результатам інвентаризації та реальним господарчим операціям, а також задовільність чи незадовільність фінансового стану підприємства та потенціал його розвитку й майбутньому. До послуг зовнішніх

аудиторів підприємства звертаються у таких основних випадках: підприємство є невеликим та не потребує утримання власної аудиторської служби на постійній основі; підприємство звертається до фінансових установ з метою кредитування; підприємство бажає залучити додаткові зовнішні інвестиції. У останніх випадках аудиторський висновок (саме зовнішнього аудиту) є необхідним документом, що подається разом із установчими документами та звітністю до фінансової установи.

На сучасних вітчизняних промислових підприємствах внутрішній аудит здійснюється рідко, і як правило, у великих компаніях. Його мета, перш за все, надати інформацію керівництву щодо правильності та якості складання звітності бухгалтерією, а також щодо динаміки фінансового стану підприємства. В багатьох випадках на службу внутрішнього аудиту покладені функції й фінансового аналізу. Формування внутрішнього механізму фінансового аудиту та аналізу на підприємстві залежить перш за все від зацікавленості керівництва в його постійності та оперативності. Спосіб організації такого механізму залежить від деталізації аудиторсько-аналітичних операцій.

У процесі аналізу фінансової звітності застосовуються різноманітні методи, прийоми і моделі. Класифікація методів і прийомів фінансового аналізу наведена на рисунку 2.4 [45]

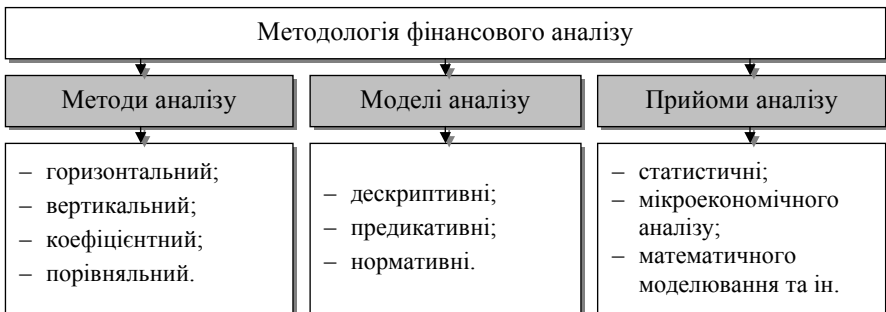

Рисунок 2.4 – Методи, моделі й прийоми фінансового аналізу

Як свідчать дослідження теоретичних джерел [21,46,47,48,49,50,51,52], у практиці фінансового аналізу в найширшому його розумінні (див.п. 1.2) використовується весь спектр методів економічного аналізу. Проте, у практиці аналізу фінансової звітності використовується чотири основні *методи*:

- горизонтальний аналіз;
- вертикальний аналіз;
- коефіцієнтний аналіз;
- порівняльний аналіз.

Горизонтальний аналіз – аналіз динаміки окремих статей фінансової звітності й фінансових показників у часі з метою виявлення й прогнозування властивих їм тенденцій. У ході горизонтального аналізу розраховуються абсолютні й відносні величини динаміки окремих показників фінансової звітності за період (ряд періодів) і визначаються загальні тенденції їх зміни.

У фінансовому менеджменті найбільше поширення одержали наступні види горизонтального фінансового аналізу:

1. Зіставлення фінансових показників звітного періоду з показниками попереднього періоду (наприклад, з показниками попереднього місяця, кварталу, року).

2. Зіставлення фінансових показників звітного періоду з показниками аналогічного періоду минулого року (наприклад показників другого кварталу звітного періоду з аналогічним показниками другого кварталу попереднього року). Цей вид горизонтального фінансового аналізу застосовується на підприємствах з яскраво вираженими сезонними особливостями господарської діяльності.

3. Зіставлення фінансових показників за ряд попередніх періодів. Метою цього виду аналізу є виявлення тенденції зміни окремих показників, що характеризують результати фінансової діяльності підприємства (визначення лінії тренда динаміки).

Усі перераховані види горизонтального фінансового аналізу доповнюються звичайно дослідженням впливу окремих факторів на зміну

відповідних результативних показників (факторний аналіз). Результати такого аналітичного дослідження дозволяють побудувати відповідні динамічні факторні моделі, які використовуються потім у процесі планування окремих фінансових показників.

Вертикальний (структурний) аналіз – аналіз структури звітності з метою виявлення відносної значимості окремих статей. Базується на структурному розкладанні окремих показників фінансової звітності підприємства. У ході проведення вертикального аналізу розраховується питома вага окремих структурних складових агрегованих фінансових показників. У фінансовому менеджменті найбільше поширення одержали наступні види вертикального аналізу:

1. Структурний аналіз активів. У процесі цього аналізу визначаються питома вага оборотних і необоротних активів; елементний склад оборотних активів; елементний склад необоротних активів; склад активів підприємства за рівнем ліквідності; склад інвестиційного портфеля й інші. Результати цього аналізу використовуються в процесі оптимізації складу активів підприємства.

2. Структурний аналіз капіталу. У процесі цього аналізу визначаються питома вага використовуваного підприємством власного й позикового капіталу; склад використовуваного позикового капіталу по періодах його надання (коротко- і довгостроковий позиковий капітал); склад використовуваного позикового капіталу по його видах (банківський кредит; фінансовий кредит інших форм; товарний або комерційний кредит і т.п.). Результати цього аналізу використовуються в процесі оцінки ефекту фінансового левериджу, визначення середньозваженої вартості капіталу, оптимізації структури джерел формування позикових фінансових ресурсів і в інших випадках.

3. Структурний аналіз доходів і видатків. У процесі аналізу досліджується склад і структура сукупних доходів і видатків підприємства, визначаються питомі ваги доходів і видатків від операційної й інших видів діяльності, податкових платежів, фінансових результатів до й послуг оподаткування й т.п.

Аналіз ґрунтується на даних Звіту про фінансові результати і його результати дають уяву про ефективність діяльності підприємства.

4. Структурний аналіз грошових потоків. У процесі цього аналізу в складі загального грошового потоку виділяють грошові потоки по операційній, інвестиційній і фінансовій діяльності підприємства; у складі кожного із цих видів грошового потоку більш глибоко структуруються надходження і витрати коштів, склад залишку грошових активів по окремих його елементах. Інформаційною базою аналізу виступає Звіт про рух грошових коштів.

У світовій практиці найбільш застосовуваним є *коефіцієнтний метод* оцінювання фінансового стану та результатів діяльності підприємства за даними фінансової звітності. *Аналіз фінансових коефіцієнтів* (коефіцієнтний аналіз) базується на розрахунку співвідношення різних абсолютних показників фінансово-господарчої діяльності відбитих у формах фінансової звітності підприємства. Аналіз фінансових коефіцієнтів є ядром та ключовою відмінністю фінансового аналізу, так як саме фінансові індикатори та їх динаміка, що оцінюються у системі фінансово аналізу, спрямовані на виконання завдань та досягнення його цілей. Методики, що оцінюють фінансовий стан за комплексною системою коефіцієнтів дають змогу виявити проблемні напрями в діяльності підприємства і дослідити причини, що їх зумовили, однак на їх основі дуже складно зробити обґрунтовані висновки щодо фінансового стану підприємства загалом. Існують також методики інтегральної оцінки фінансового стану підприємства, що передбачають розрахунок інтегрального показника на базі низки факторних показників (коефіцієнтів) попереднього рівня ієрархії аналізу [55]. До переваг такої методики варто віднести можливість доповнення будь-якої кількості аналітичних коефіцієнтів інтегральним показником, що дозволяє приймати однозначні управлінські рішення, здійснювати ранжирування та рейтингування підприємств, оцінювати динаміку фінансового стану за інтегральною оцінкою.

Порівняльний аналіз – зіставлення значень окремих аналогічних показників між собою. У процесі проведення порівняльного аналізу

розраховуються розміри абсолютних і відносних відхилень порівнюваних показників. У фінансовому менеджменті найбільше поширення одержали наступні види порівняльного аналізу:

1. Порівняльний аналіз фінансових показників даного підприємства й середньогалузевих показників. У процесі аналізу виявляється ступінь відхилення основних показників фінансово-господарчої діяльності даного підприємства від середньогалузевих з метою оцінки своєї конкурентної позиції за фінансовими результатами господарювання й виявлення резервів подальшого підвищення ефективності фінансово-господарчої діяльності.

2. Порівняльний аналіз фінансових показників даного підприємства й підприємств – конкурентів. У процесі аналізу виявляються слабкі сторони діяльності підприємства щодо основних підприємств-конкурентів з метою розробки заходів щодо підвищення його конкурентної позиції на конкретному ринку.

3. Порівняльний аналіз фінансових показників окремих структурних одиниць і підрозділів даного підприємства. Такий аналіз проводиться з метою порівняльної оцінки й пошуку резервів підвищення ефективності фінансово-господарчої діяльності різних підрозділів підприємства, стратегічних бізнес-одиниць.

4. Порівняльний аналіз звітних (фактичних) і планових (нормативних) фінансових показників. Такий аналіз становить основу моніторингу поточної фінансової діяльності на підприємстві. У процесі цього аналізу виявляється ступінь відхилення звітних показників від планових (нормативних), визначаються причини цих відхилень і вносяться рекомендації з коректування окремих напрямків фінансової діяльності підприємства.

Як напрямку економічного аналізу фінансовому аналізу властиве використання різного типу моделей, що дозволяють структурувати і ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками. Виділяють три основні типи аналітичних *моделей*: дескриптивні, предикативні й нормативні.

Дескриптивні (описові) моделі є основними для оцінки фінансового стану підприємства. До них відносять побудову системи звітних балансів, надання фінансової звітності в різних аналітичних розрізах, вертикальний і горизонтальний аналіз звітності, систему аналітичних коефіцієнтів.

Предикативні моделі – моделі прогностичного характеру, які використовуються для прогнозування доходів підприємства і його майбутнього фінансового стану. До них відносять побудову прогностичних фінансових звітів, моделі динамічного й ситуаційного аналізу.

Нормативні моделі – дозволяють порівняти фактичні результати діяльності підприємств із очікуваними, використовуються в основному у внутрішньому фінансовому аналізі.

Прийоми фінансового аналізу можна умовно розділити на традиційні й математичні. До традиційних відносять прийоми й методи економічної статистики (використання абсолютних, відносних і середніх величин, групування, індексного методу, методів обробки рядів динаміки, порівняння) і методи мікроекономічного аналізу (балансовий, прийоми ланцюгових підстановок і арифметичних різниць, метод відсоткових чисел). До математичних відносять методи кореляційно-регресійного аналізу і т.д. Останні використовуються, як правило, для побудови інтегральних моделей оцінки фінансового стану підприємств.

Кожний їх перерахованих методів спрямований на рішення певних завдань аналізу, однак усі вони тісно переплітаються між собою й тому практична реалізація процедур фінансового аналізу вимагає їхнього комплексного використання.

Завдання фінансового аналізу у кожному конкретному випадку обумовлюють класифікацію його видів (рис. 2.5).

Як вже зазначалось, залежно від організаційних форм проведення фінансового аналізу виділяють *внутрішній* і *зовнішній* фінансовий аналіз. *Внутрішній* аналіз проводять фахівці самого підприємства, *зовнішній* аналіз здійснюють аналітики, що є сторонніми для підприємства особами. Вони не

мають доступу до внутрішньої інформаційної бази підприємства, використовують в основному публічну звітність і тому такий аналіз є менше деталізованим.

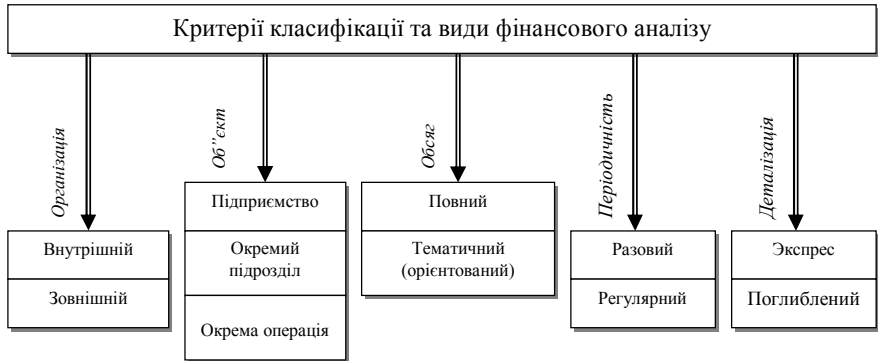

Рисунок 2.5 – Класифікація основних видів фінансового аналізу [45]

Залежно від об'єктів фінансового аналізу виділяють такі його види [45]:

- аналіз фінансово-господарчої діяльності підприємства в цілому;
- аналіз фінансово-господарчої діяльності окремих структурних підрозділів, стратегічних бізнес-одиниць і т.п.;
- аналіз окремих фінансових операцій.

В останніх двох випадках звичайно оцінюється вплив діяльності окремих структурних підрозділів, стратегічних бізнес-одиниць і т.п. або окремих фінансових операцій на зміну характеристик майнового й фінансового стану всього підприємства.

Залежно від періоду проведення виділяють *ретроспективний*, *оперативний* і *перспективний* фінансовий аналіз. *Ретроспективний* аналіз пов'язаний з вивченням умов фінансової діяльності в цілому та її динаміки за кілька звітних періодів. *Оперативний* аналіз проводиться в процесі поточної діяльності з метою оперативного впливу на результати фінансово-господарчої діяльності і як правило обмежується невеликим періодом часу.

Перспективний (прогнозний) аналіз здійснюється на певний перспективний період часу з метою прогнозування можливих результатів діяльності підприємства й, як правило, ґрунтується на результатах ретроспективного аналізу.

Залежно від обсягів аналітичних досліджень виділяють *повний і тематичний (орієнтований)* фінансовий аналіз. *Повний* фінансовий аналіз проводять із метою вивчення всіх аспектів фінансово-господарчої діяльності підприємства. *Тематичний (орієнтований)* фінансовий аналіз обмежується вивченням окремих аспектів фінансово-господарчої діяльності підприємства для рішення пріоритетної фінансової проблеми (наприклад оптимізації дебіторської й кредиторської заборгованості, обсягів поставок запасів) на базі як основних форм зовнішньої бухгалтерської звітності, так і розшифрувань тільки тих статей звітності, які пов'язані із зазначеною проблемою.

Залежно від періодичності аналітичної роботи виділяють *разовий і регулярний* аналіз. *Разовий* фінансовий аналіз проводиться одноразово, як правило, зовнішніми експертами й аналітиками з метою одержання уяви про фінансовий стан підприємства, його динаміку й перспективи з метою прийняття рішень про встановлення або продовження фінансових відносин (наприклад, видача кредиту, укладання контракту й т.п.). *Регулярний* фінансовий аналіз – призначений для постановки ефективного управління фінансами на підприємстві на базі уяви в певний термін спеціальним образом оброблених результатів фінансового аналізу. Цей вид аналізу лежить в основі організації поточного фінансового моніторингу й контролю й може здійснюватись як внутрішніми аналітиками (при наявності аналітичної служби) так і зовнішніми з ініціативи керівництва підприємства.

Залежно від ступеня деталізації аналізу виділяють такі його види, які по суті є двома послідовними блоками кожного з перерахованих вище видів аналізу:

– *експрес-аналіз* – призначений для одержання загальної уяви про фінансовий стан підприємства на базі фінансової звітності. Методики

попереднього або експрес-аналізу використовуються для отримання попередньої оцінки фінансового стану підприємства та його динаміки [23,24,30,31,38]. Вони як правило засновані на «читанні» фінансової звітності, використанні обмеженої кількості показників та коефіцієнтів, що є найбільш визначальними для певної мети оцінки (платоспроможність та ліквідність, кредитоспроможність, рівень фінансової стійкості, загальні тенденції та потенціал розвитку, тощо). Добір показників для експрес-аналізу індивідуальний у кожному конкретному випадку. В ході експрес-аналізу можуть також використовуватися й описові матричні моделі, що свідчать про достатній або недостатній рівень тієї або іншої характеристики діяльності підприємства. Експрес-аналіз, як правило, завершують висновком про доцільність подальшого поглибленого аналізу фінансово-господарчої діяльності.

– поглиблений (деталізований) фінансовий аналіз – призначений для одержання комплексної й докладної характеристики майнового й фінансового стану підприємства, оцінки його поточних фінансових результатів і прогнозу на майбутні періоди. Методики деталізованого аналізу містять більш широкий комплекс показників фінансового аналізу, що характеризують всі напрямки та аспекти діяльності підприємства [11,19,23,25,35,38]. Він доповнює й розширює процедури експрес-аналізу, а ступінь деталізації залежить від кваліфікації й завдань аналітика й доступності аналітичної інформації. Крім фінансової звітності деталізований аналіз може вимагати даних бухгалтерського та управлінського обліку, кошторисів та калькуляцій, угод, фінансових планів та бюджетів і т.і.

Вищеназвані групи методів аналізу відповідають загальноприйнятим у практиці етапам його проведення. Як правило, спочатку проводиться попередній експрес-аналіз, потім деталізований фінансовий аналіз, а результатами аналітичної роботи є розрахунок певного інтегрального показника фінансового стану, що є критерієм прийняття відповідного рішення.

Дослідження методів фінансового аналізу, викладених в сучасній теорії та використовуваних у практичній діяльності для оцінки фінансового стану підприємств дозволяє класифікувати їх таким чином (рис. 2.6).

Рисунок 2.6 – Етапи та методи оцінки фінансового стану підприємства в ході аналізу фінансової звітності (авторська розробка)

Вибір тих або інших видів та методів аналізу залежить від поставлених цілей і завдань аналітичних досліджень, наявності на підприємстві аналітичної служби, ступені зацікавленості керівництва в підвищенні ефективності фінансового менеджменту на підприємстві. При формуванні механізму аналізу

фінансової звітності доцільно відштовхуватися від наведеної класифікації методів та видів аналізу фінансової звітності та оцінки фінансового стану. Оцінку, зазвичай, слід здійснювати у три наведені етапи, кожний з яких потребує розробки певної методики або низки методик з застосуванням зазначених методів та певного інструментарію фінансового аналізу.

2.3 Напрямки та інструментарій фінансового аналізу

Інструментарій фінансового аналізу представлений досить великою кількістю показників і коефіцієнтів, що відображають різні аспекти діяльності підприємства й різні фактори, що впливають на його фінансовий стан. Різні методики мають різний набір фінансових коефіцієнтів та використовують різні підходи та прийоми для проведення такої оцінки. Наприклад, методика Національного банку України оцінює кредитоспроможність позичальника за допомогою 7 показників, К.В. Ізмайлова для оцінки фінансового стану підприємств використовує 57 коефіцієнтів [60], а методика оцінки ризику діяльності підприємств, що запропонована Н.М. Внуковою [61], де критерієм є фінансово-економічний стан підприємства, налічує 20 показників, Коюда О.П. [50] пропонує методику з 45 коефіцієнтів. Цей перелік можна продовжити, проте автором не ставилось завдання цитувати та наводити «кількісні» характеристики всіх існуючих методик аналізу фінансової звітності. Зрозуміло, що в сучасній методології фінансового аналізу існує велике різноманіття методик, кожна з яких використовує свій особистий набір фінансових індикаторів.

За результатами проведених досліджень можна надати таку найпоширенішу схему проведення фінансового аналізу, що включає окремі етапи, кожний з яких передбачає вивчення певної групи показників по основних напрямках аналізу (рис. 2.7).

У процесі фінансового аналізу по всіх перерахованих напрямках використовують систему оціночних показників, які виходячи із застосування окремо взятих показників звітності або їх співвідношень можна розділити на валові (об'ємні) і питомі. До питомих показників відносять фінансові коефіцієнти, що становлять інструментарій коефіцієнтного фінансового аналізу. До складу показників кожного напрямку аналізу входять кілька основних загальноприйнятих параметрів і безліч додаткових, обумовлених метою й завданнями аналітичної роботи.

Далі наведемо стисло характеристику сутності та завдань кожного напрямку.

Фінансовий аналіз суб'єкта господарювання слід починати з попереднього етапу, де формується первісна уява про фінансовий стан підприємства і його динаміку за аналізований період. На цьому етапі проводиться попередня оцінка динаміки майнового стану підприємства, аналіз основних джерел і напрямків використання коштів підприємства за аналізований період, структурно-динамічний аналіз бухгалтерського балансу, метою якого є вивчення структури й динаміки коштів підприємства й джерел їх формування для ознайомлення із загальною картиною фінансового стану.

Як видно з рисунку 2.7. серед основних напрямків аналізу на попередньому етапі відокремлюють:

1) Аналіз основних темпових показників розвитку підприємства, до яких звичайно відносять показники динаміки валюти балансу, виручки від реалізації та чистого прибутку. Корисні висновки надає порівняння цих показників за нерівністю, що має назву «золоте правило економіки підприємства».

$$T_{FR} (ВП, ФРОД, ЧП) > T_{VP} > T_{VB} > 0 (>100\%) \quad (2.1)$$

Виконання «золотого правила економіки» характеризує, що підприємство стабільно розвивається й позитивну динаміку ефективності діяльності й використання капіталу.

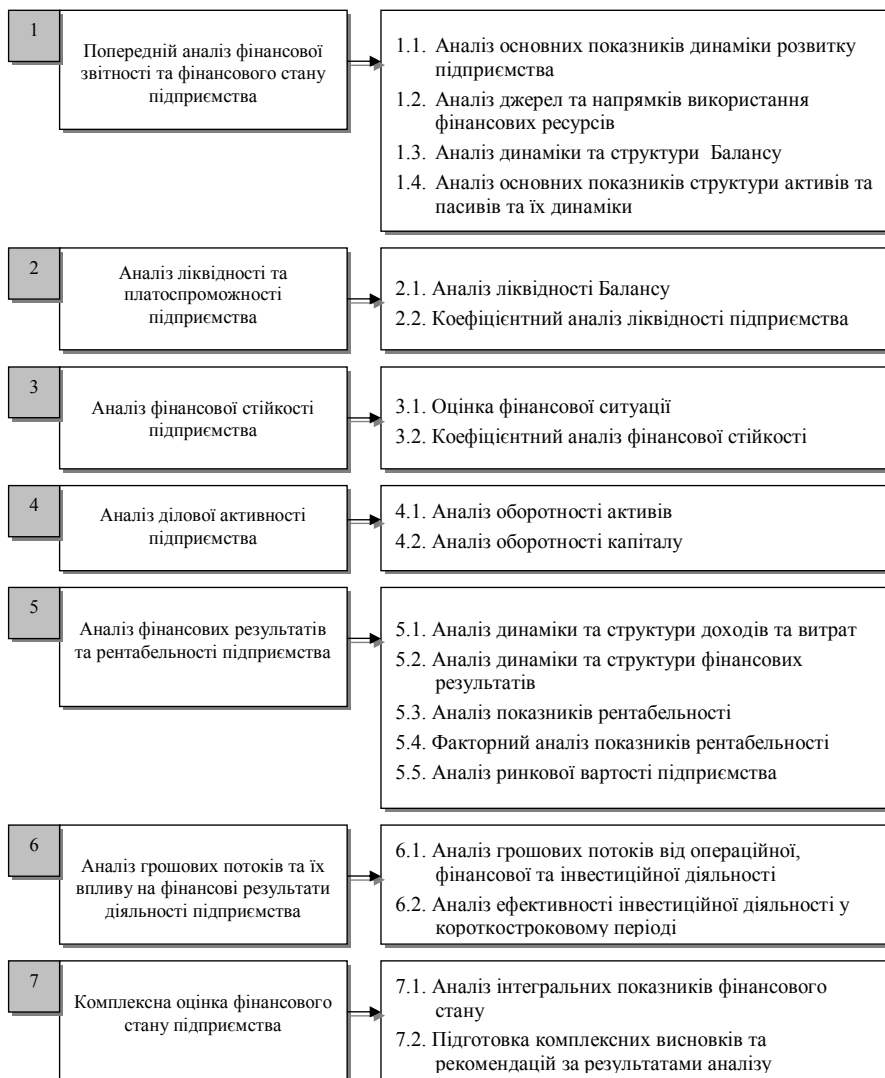

Рисунок 2.7 – Зміст основних етапів та напрямків фінансового аналізу
(авторська розробка)

2) Аналіз джерел та напрямків використання фінансових ресурсів за даними Балансу. Такий аналіз здійснюється шляхом дослідження абсолютних

змін балансових статей, де зменшення активів або збільшення зобов'язань характеризують надходження ресурсів, а збільшення активів або зменшення зобов'язань – відповідно, напрямки їх витрачання. Визначення головних джерел надходження фінансових ресурсів та основних напрямків їх використання дає попередню оцінку про процеси що відбуваються на підприємстві.

3) Структурно-динамічний аналіз балансу є найбільш поширеним методом на попередньому етапі. Він дозволяє визначити структурну динаміку майна підприємства та джерел його фінансування. Тут використовуються методи горизонтального, вертикального та порівняльного аналізу. Одним з найкорисніших прийомів є формування ущільненого балансу, для чого використовується метод групування, зміст якого полягає у поєднанні однорідних за своїм економічним змістом статей балансу у кілька груп і виділенні в складі кожної групи статей, що впливають на структуру й динаміку балансу найбільшим чином. В ущільненій баланс не вносяться «нульові» або малозначимі статті. Його зміст – виділення для подальшого аналізу найбільш значущих статей активів і пасивів підприємства, а також визначення сумарних значень груп активів і пасивів використовуваних для подальшого розрахунку фінансових коефіцієнтів. На цьому етапі можна визначити «задовільність» або «незадовільність» балансу та його структурних змін.

4) Аналіз основних показників стану та структури активів та пасивів за даними балансу у багатьох джерелах класифікують як *аналіз майнового стану* підприємства [46,48,51]. Тут досліджуються співвідношення основних груп активу та пасиву (відношення необоротних та поточних активів, власних та позикових коштів), визначаються показники, що характеризують стан основних засобів (показники зносу та придатності), запасів (коефіцієнт нагромадження запасів), дебіторської заборгованості (частка у валюті балансу та середній період інкасації), структури капіталу («фінансовий важіль», частка кредиторської заборгованості). При більш деталізованому аналізі майнового стану здійснюється поглиблений аналіз структури необоротних активів та основних засобів, запасів, дебіторської та кредиторської заборгованості вже за даними бухгалтерського обліку.

Як вже зазначалось, найбільше поширення у світовій і вітчизняній практиці одержали такі групи фінансових показників: 1) показники платоспроможності й ліквідності; 2) показники фінансової стійкості; 3) показники ділової активності; 4) показники фінансових результатів та рентабельності. Вони є основним інструментарієм наступних та по суті основних етапів аналізу фінансового стану за даними фінансової звітності. Тут існує низка основних показників, що зустрічаються у більшості існуючих методик, а також множина додаткових показників. Дослідженню певних коефіцієнтів та моделей їх розрахунків буде присвячено наступні розділи роботи. Далі викладемо сутність кожного напрямку аналізу.

В умовах високих неплатежів по господарських операціях і застосування до багатьох підприємств процедур банкрутства платоспроможність і ліквідність підприємств виступають основними критеріями їх фінансового стану, оцінка яких має пріоритетне значення для всіх груп аналітиків.

Аналіз ліквідності підприємства являє собою аналіз його здатності покрити всі свої фінансові зобов'язання. Підприємство вважають платоспроможним і ліквідним якщо дотримується умова перевищення поточних активів над поточними зобов'язаннями, що говорить про наявність чистого обігового капіталу.

Для оцінки платоспроможності й ліквідності підприємств використовують такі основні методи:

- аналіз ліквідності балансу, що відображає відповідність структури балансу основним вимогам ліквідності підприємства;

- розрахунок і оцінка фінансових коефіцієнтів ліквідності, що дозволяють установити ступінь забезпеченості короткострокових зобов'язань ліквідними активами;

- аналіз грошових потоків, що дозволяє оцінити здатність підприємства генерувати кошти у необхідному обсязі й у строки, необхідні для здійснення передбачуваних видатків і платежів.

Фінансова стабільність являє собою характеристику такого фінансового стану підприємства, при якому його платоспроможність носить сталий характер, а співвідношення власного й позикового капіталу перебуває в межах, що забезпечують цю платоспроможність (тобто дотримуються умови фінансової рівноваги). Отже, це такий стан фінансових ресурсів підприємства, який забезпечує розвиток підприємства переважно за рахунок власних коштів, при збереженні платоспроможності й кредитоспроможності й при низькому рівні підприємницького ризику. *Аналіз фінансової стабільності* ґрунтується на розрахунку системи абсолютних і відносних показників на підставі даних бухгалтерського балансу. У ході аналізу абсолютних показників фінансової стабільності визначається рівень покриття запасів і витрат різними джерелами фінансування з метою визначення типу фінансової ситуації на підприємстві. Показники фінансової стабільності здатні показати ступінь можливого ризику банкрутства підприємства у зв'язку з використанням позикових фінансових ресурсів, виходячи з того, що при збільшенні частки позикового капіталу збільшується ризик банкрутства, тому що росте обсяг зобов'язань підприємства.

Ділова активність підприємства є одним з головних факторів визначальних ефективність його діяльності. У фінансовому ж аспекті ділова активність підприємства проявляється в динамічності його розвитку, досягненні поставлених цілей, ефективному використанні економічного потенціалу. Ефективність використання ресурсів (майна) підприємства проявляється насамперед у швидкості обороту його коштів, тому що фінансове становище підприємства перебуває в безпосередній залежності від того, наскільки швидко кошти вкладені в його активи перетворюються в реальні грошові надходження. Тому в рамках аналізу ділової активності на основі даних фінансової звітності підприємства визначається ряд відносних показників, що відображають швидкість обороту активів і капіталу, тобто наскільки швидко фінансові ресурси й сформовані активи обертаються в процесі господарської діяльності підприємства. До таких показників відносяться коефіцієнти оборотності, що показують кількість оборотів за

звітний період, та тривалість середнього періоду обороту за основними групами активів та капіталу: сукупних активів, поточних активів, запасів, дебіторської та кредиторської заборгованостей, власного капіталу.

Функціонування підприємства в першу чергу залежить від його здатності приносити прибуток, що визначає ефективність виробництва й збуту продукції, і інших видів діяльності, використання вкладених власних і позикових ресурсів. Динамічність фінансових результатів і рентабельності визначає перспективи розвитку підприємства: позитивна динаміка характеризує, що підприємство стабільно розвивається й підвищує зацікавленість контрагентів у фінансових відносинах з ним; негативна динаміка свідчить про проблеми в управлінні фінансовими ресурсами підприємства, кризових процесах і підвищенні ризику фінансових відносин з таким підприємством. Тому аналіз фінансових результатів і рентабельності є ключовим при оцінці фінансового становища підприємства.

Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства передбачає оцінку абсолютних фінансових показників на основі даних «Звіту про фінансові результати». У якості обов'язкових елементів він містить у собі: 1) дослідження змін статей «Звіту про фінансові результати» за аналізований період – горизонтальний аналіз; 2) дослідження структури доходів, витрат, фінансових результатів діяльності підприємства і їх змін – вертикальний аналіз; 3) вивчення динаміки фінансових показників за ряд звітних періодів – трендовий аналіз; 4) дослідження впливу різних факторів на кінцевий фінансовий результат – факторний аналіз. Такий аналіз можна проводити використовуючи безпосередньо Форму № 2 і принципи формування «ущільненої» звітності (за аналогією з формуванням ущільненого аналітичного балансу), але більш наочним є структурно-динамічний аналіз групованих статей доходів, витрат і фінансових результатів. Так як на основі абсолютних показників фінансових результатів і їх динаміки складно оцінити динаміку ефективності діяльності підприємства, для попередніх висновків

використовуються питомі показники витрат і фінансових результатів, динаміка яких чітко відображає зниження або ріст ефективності діяльності підприємства.

Детальна оцінка ефективності діяльності підприємства й використання авансованого капіталу ґрунтується на результатах аналізу показників рентабельності. Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів, що відображають здатність підприємства генерувати необхідний прибуток у процесі своєї господарської діяльності й загальну ефективність використання активів і вкладеного капіталу. У загальному виді показник рентабельності, як параметр економічної ефективності, визначається як відношення отриманих вигід (ефекту) у вартісному вираженні до вартості ресурсів, витрачених для одержання такого ефекту.

$$E_{ef} = \frac{\text{Економічний ефект (прибуток)}}{\text{Ресурси та витрати}} \quad (2.2)$$

Така модель виступає основою для побудови більшості використовуваних у практиці менеджменту показників фінансової рентабельності, розрахованих на основі даних фінансової звітності.

Важливим напрямком аналізу ефективності діяльності підприємства є також факторний аналіз рентабельності, що дозволяє оцінити вплив основних факторів на зміну відповідних підсумкових показників.

Як вже зазначалось, одним з важливих напрямків фінансового аналізу є *аналіз грошового потоку* підприємства. Незважаючи на те, що в нормативних методиках [57,58,59] цей напрям аналізу не міститься, багато фахівців в сфері фінансового менеджменту приділяють йому увагу [49,50,62,63]. У світовій практиці фінансового аналізу й менеджменту грошовий потік є одним з головних показників оцінки результатів діяльності підприємств поряд з виторгом від реалізації продукції (робіт, послуг) і прибутком. Отже, аналіз грошових потоків слід розглядати як обов'язковий напрямок фінансового аналізу, поряд з аналізом ліквідності та рентабельності. Як найменш, аналіз грошового потоку заснований на методі структурно-динамічного аналізу

відповідної форми звітності – «Звіту про рух грошових коштів», що дозволяє визначити обсяги позитивного, негативного та чистого грошового потоку від різних видів діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) та їх вплив на чистий грошовий потік, та проаналізувати структурні зміни чистого грошового потоку, що дає змогу зробити висновки про ефективність операційної діяльності (здатність підприємства генерувати кошти необхідні для забезпечення операційної діяльності) та ефективність фінансового менеджменту в цілому. Ряд фахівців [50] пропонує методики й коефіцієнтного аналізу грошового потоку, які будуть більш детально розглянуті у наступних розділах роботи.

Процеси розвитку підприємств безумовно пов'язані з інвестиційними процесами. Тому в рамках фінансового аналізу неможливо не приділити уваги *аналізу інвестиційної діяльності*. В багатьох джерелах цей напрямок аналізу розглядається як аналіз інвестиційних проектів, в ході якого використовуються поширені методики визначення ефективності інвестицій за низкою показників: чистого приведеного доходу, внутрішньої норми рентабельності, терміну окупності проекту і т.і. [21,42,46,49,51]. Проте, для такого аналізу даних фінансової звітності не достатньо, він потребує дослідження бізнес-плану та даних щодо реалізації проектів. Якщо ж аналіз інвестицій заснований лише на даних фінансової звітності він, як правило, полягає в аналізі інвестиційної діяльності за даними Звіту про рух грошових коштів [48] або даних Балансу в частині зміни вартості необоротних активів [64].

Завершальним етапом фінансового аналізу є так звана комплексна оцінка фінансового стану підприємства. Як і багато чого в теорії фінансового аналізу поняття «комплексна оцінка фінансового стану підприємства» дотепер не має єдиного визначення й методики проведення. У різних джерелах комплексна оцінка трактується як:

– оцінка фінансового стану підприємства на основі комплексу фінансових індикаторів;

- інтегральна оцінка фінансового стану на основі комплексного (інтегрального) показника;
- формування комплексних висновків і рекомендацій з даних аналізу фінансового стану.

Незважаючи на розбіжності тлумачень, комплексну оцінку фінансового стану підприємства слід розглядати як підсумок аналітичної роботи, що надається зацікавленим особам – користувачам результатів фінансового аналізу.

Кожен з перелічених напрямів фінансового аналізу може здійснюватися видом експрес-аналізу або деталізованого аналізу. Методика експрес-аналізу буде включати обмежену кількість основних показників за кожним напрямом, а методика деталізованого аналізу доповнюватиме попередню оцінку додаткових індикаторів за всіма напрямками або за тими, що становлять найбільший інтерес для аналітика у відповідності до завдань аналізу та інформаційного забезпечення.

Зазвичай, детальність аналізу та перелік використовуваного аналітичного інструментарію залежить від цілей та завдань аналізу, доступності інформації для аналітика, а також кваліфікації аналітика. Кожен аналітик може формувати певну систему ключових фінансових індикаторів для проведення експрес-аналізу фінансової звітності, або використовувати переважну кількість відомих індикаторів при детальному аналізі. В більшості випадків використовується добір показників, що засновується на даних Балансу та Звіту про фінансові результати.

Як вже зазначалось, досі у літературі зустрічаються певні розбіжності у назвах та моделях розрахунків деяких фінансових коефіцієнтів. Аналіз методичних джерел дозволяє виявити найбільш відомі фінансові коефіцієнти та моделі їх розрахунку, що наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Система ключових коефіцієнтів аналізу фінансової звітності промислового підприємства (складено автором)

Назва показника	Економічний зміст	Змістовна модель розрахунку
Показники динаміки розвитку підприємства		
Темп приросту вартості майна (валюти балансу)	Відносна динаміка вартості майна підприємства, у %	$\left(\frac{\Delta BB}{BB_{n.n}} - 1\right) \cdot 100\%$
Темп приросту виторгу від реалізації	Відносна динаміка чистого виторгу підприємства, у %	$\left(\frac{\Delta ЧВР}{ЧВР_{баз.n}} - 1\right) \cdot 100\%$
Темп приросту чистого прибутку	Відносна динаміка чистого прибутку підприємства, у %	$\left(\frac{\Delta ЧП}{ЧП_{баз.n}} - 1\right) \cdot 100\%$
Показники структури активів та пасивів		
Частка необоротних активів	Частка вартості необоротних активів у валюті балансу, у %	$\frac{\text{Необоротні активи}}{\text{Валюта балансу}} \cdot 100\%$
Частка власного капіталу (власних коштів)	Частка вартості власного капіталу (власних коштів) у валюті балансу, у %	$\frac{\text{Власні кошти}}{\text{Валюта балансу}} \cdot 100\%$
Показники ліквідності		
Абсолютна ліквідність	Спроможність покриття поточних зобов'язань за рахунок грошових коштів	$\frac{\text{Грошові кошти} + \text{ПФІ}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Швидка ліквідність	Спроможність покриття поточних зобов'язань за рахунок грошових коштів та дебіторської заборгованості	$\frac{\text{Грошові кошти} + \text{ПФІ} + \text{ДЗ}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Загальна ліквідність (коефіцієнт покриття)	Спроможність покриття поточних зобов'язань за рахунок поточних активів	$\frac{\text{Поточні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
Оборотний капітал (ОК)	Сума коштів в обороті, що залишається після погашення всіх поточних зобов'язань	$\text{Поточні активи} - \text{Поточні зобов'язання}$
Власний оборотний капітал (ВОК)	Сума власних коштів в обороті, що залишається після погашення всіх зовнішніх зобов'язань	$\text{Власні кошти(капітал)} - \text{Необоротні активи}$

Продовження таблиці 2.6

Маневреність власного капіталу	Яка частка власного капіталу вкладена у поточні активи	$\frac{ВОК}{Власний\ капітал}$
Показники фінансової ситуації та фінансової стійкості		
Коефіцієнт автономії	Частка власних коштів у валюті балансу	$\frac{Власні\ кошти}{Валюта\ балансу}$
Коефіцієнт «фінансового важеля»	Відношення позикових та власних коштів, скільки гривень позикових коштів припадає на кожну гривню власних	$\frac{Позикові\ кошти}{Власні\ кошти}$
Коефіцієнт покриття запасів власним оборотним капіталом	Частка запасів та витрат, що фінансується за рахунок власних коштів	$\frac{ВОК}{Запаси\ та\ витрати}$
Показники ділової активності		
Термін обороту майна	Тривалість одного обороту сукупних активів підприємства, у днях	$\frac{\overline{ВБ}}{ЧВР/360}$
Термін обороту поточних активів	Тривалість одного обороту поточних активів підприємства, у днях	$\frac{\overline{ПА}}{ЧВР/360}$
Термін обороту запасів $T_{об\ ТМЗ}$	Тривалість одного обороту (перебування у матеріальній формі) товарно-матеріальних запасів, у днях	$\frac{\overline{Запаси}}{Собівартість/360}$
Термін обороту дебіторської заборгованості $T_{об\ ДЗ}$	Середній період інкасації дебіторської заборгованості, у днях	$\frac{\overline{ДЗ}}{ЧВР/360}$
Термін обороту власного капіталу	Тривалість одного обороту власного капіталу (коштів) підприємства, у днях	$\frac{\overline{ВК}}{ЧВР/360}$
Термін обороту кредиторської заборгованості $T_{об\ КЗ}$	Середня тривалість погашення термінової кредиторської заборгованості, у днях	$\frac{\overline{КЗ}}{ЧВР/360}$

Продовження таблиці 2.6

Операційний цикл	Період, протягом якого фінансові ресурси перебувають у матеріальних оборотних активах та дебіторській заборгованості, у днях	$T_{ОЦ} = T_{об\ ТМЗ} + T_{об\ ДЗ}$
Фінансовий цикл	Період між моментом сплати постачальникам (погашення КЗ) та моментом надходження грошей від покупців за реалізовану продукцію (інкасації ДЗ)	$T_{ФЦ} = T_{ОЦ} - T_{об\ КЗ}$
Показники рентабельності		
Рентабельність сукупних активів $P_{СА}$	Величина чистого прибутку, отриманого з кожної гривні вкладеної в активи підприємства	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Сукупні активи}}$
Рентабельність власного капіталу $P_{СК}$	Величина чистого прибутку, отриманого з кожної гривні вкладеної власниками (акціонерами) підприємства	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}}$
Рентабельність продукції $P_{ПР}$	Величина валового прибутку на кожну гривню собівартості реалізованої продукції або з кожної гривні отриманого чистого виторгу від реалізації	$\frac{P_{вал}}{C_{пр}}$ або $\frac{P_{вал}}{ЧВР}$
Рентабельність продажу до оподаткування (операційної діяльності)	Величина прибутку операційної діяльності на кожну гривню витрат операційної діяльності або з кожної гривні чистого виторгу від реалізації	$\frac{P_{ОД}}{В_{ОД}}$ або $\frac{P_{ОД}}{ЧВР}$
Рентабельність діяльності	Величина чистого прибутку, що залишається на підприємстві з кожної гривні чистого виторгу від реалізації продукції	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{ЧВР}$

Висновки за розділом 2

Отже, проведені дослідження методологічних засад фінансового аналізу дозволяють зробити наступні висновки.

1. Навіть на законодавчому рівні, відсутня єдина уніфікована методика аналізу фінансової звітності підприємств. Наявне різноманіття методик, наведених як у нормативних актах, так і у працях фахівців, зумовило виникнення плутанини, як на етапі встановлення понятійного апарату, формування системи та визначення розрахункових моделей фінансових показників, так і на етапі трактування результатів їх розрахунку.

2. Узагальнення існуючих методик дозволило сформувати найпоширенішу схему проведення оцінки фінансового стану за даними фінансової звітності, що включає окремі етапи, кожен з яких передбачає вивчення певної групи показників по основних напрямках аналізу: аналіз майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, грошових потоків, інвестиційної діяльності, комплексна оцінка фінансового стану. Аналіз систем показників, що пропонуються у різних джерелах дозволив, з одного боку, визначити показники, що є найбільш поширеними та сформувати систему ключових коефіцієнтів аналізу фінансової звітності, а з іншого, показав *такі недоліки існуючої методології фінансового аналізу*: 1) уніфікованої системи індикаторів фінансового стану досі не існує ані на законодавчому рівні, ані на рівні методичних матеріалів; 2) моделі розрахунку показників в більшості випадків не є чітко ув'язаними з їх головною інформаційною базою – фінансовою звітністю підприємства, що ускладнює їх практичне використання та тлумачення результатів; 3) досить знаходяться на стадії формування такі напрямки аналізу як аналіз грошових потоків, аналіз інвестиційної діяльності, комплексний аналіз фінансового стану за інтегральними показниками.

3. В існуючій методології фінансового аналізу чітко не визначено показників щоб відображали обсяги та ефективність інноваційних процесів, а отже, відображали б фінансові підсумки та ефективність інноваційної трансформації підприємств.

3 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1 Сутність економічної ефективності діяльності підприємства та аналіз теоретичних засад її оцінки

Термін «ефект» у перекладі з латинської означає «результат». Отже, категорія «ефективність» звичайно інтерпретується як «результативність». Термін ефект має значення досягнутого результату в його матеріальному, грошовому, соціальному вираженні – наслідку зміни стану певного об'єкта, зумовленої дією зовнішнього або внутрішнього фактора [65].

Економічна ефективність – результат економічної діяльності, програм та заходів, що характеризується відношенням отриманого ефекту до витрат факторів, ресурсів, що обумовили отримання цього результату [52].

Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу [55, 66].

Отже, фактично визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Такими результатами можуть бути обсяги виготовленої продукції в натуральному чи вартісному (за оптовими цінами або за собівартістю) виразі або прибуток. Але ж сама по собі величина цих результатів не дає змоги робити висновки про ефективність або неефективність роботи підприємства, оскільки невідомо, якою ціною отримані ці результати. Звідси для отримання об'єктивної оцінки ефективності підприємства необхідно також урахувати оцінку тих витрат, що дали змогу одержати ті чи інші результати. У виробничо-фінансовій діяльності суб'єктів господарювання бере участь велика кількість взаємопов'язаних трудових, матеріальних, фінансових, організаційних та

нематеріальних (управлінські, технологічні та організаційні переваги) факторів (ресурсів). Мета кожного суб'єкта господарювання – якомога ефективніше використати ці фактори. Тож за оцінку витрат логічно взяти оцінку всіх перелічених ресурсів. Виходячи з цього ефективність підприємства визначають як комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних фондів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу [55, 66].

Як вже зазначалось у п. 2.3. загальна методологія визначення економічної ефективності полягає у відношенні результату виробництва до затрачених ресурсів (витрат), тобто одержаного економічного ефекту до витрат на його досягнення. Ця загальна методологія визначення ефективності може бути формалізована таким співвідношенням:

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{Ефект (результати)}}{\text{Витрати (ресурси)}} \quad (3.1)$$

Узагалі ж питання стосовно того, що вважати результатами діяльності (виробництва), а що – витратами, які зумовили появу цих результатів, є дискусійним. Учені-економісти висунули чимало пропозицій стосовно вирішення цього питання. Але з усієї їх множини найбільш обґрунтовані точки зору можна об'єднати в межах таких трьох підходів [65]:

1) ресурсний, коли економічний результат зіставляється з економічною оцінкою виробничих ресурсів, які застосовуються під час виробництва;

2) витратний, коли економічний результат порівнюється з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням;

3) ресурсно-витратний, що, як це видно з самої назви, являє собою певний компроміс між двома попередніми.

Що стосується чисельника формули ефективності, то тут також можна виділити три найзагальніші підходи [65,66].

1) За результат береться валова вартість створеного за певний період продукту (наприклад, виготовлена або реалізована продукція за оптовими цінами).

2) Як результат беруть прибуток. Це досить поширений підхід, і при його застосуванні утворюється ціла множина показників рентабельності, коли прибуток зіставляється з собівартістю виробництва або з вартістю основних фондів, або з величиною активів підприємства чи його капіталом тощо.

3) За результат береться сума прибутку та амортизації. Річ у тім, що з точки зору попереднього підходу підприємство, яке має від'ємну величину прибутку (що визначається за тією або іншою законодавче визначеною методологією), автоматично є нерентабельним, а отже, й неефективним. Але для перехідних економік, у яких відбуваються інтенсивні трансформаційні процеси, на думку окремих економістів, ефективною може вважатися діяльність і такого підприємства, яке не може забезпечити повного відтворення своїх ресурсів, передусім основних фондів. Ідеться про те, що втрати суспільства в разі ліквідації такого підприємства будуть все ж більшими, ніж тоді, коли воно продовжуватиме діяльність до повного спрацювання своїх основних фондів.

Завдання визначення ефективності виникає в різних ситуаціях, і його раціональне вирішення в конкретних умовах передбачає застосування тих або інших підходів чи методик. Можна виділити такі загальні напрямки, за якими визначається ефективність [55,65,66].

1) Оцінювання ефективності виробництва з метою забезпечення оптимальної стратегії управління ним. У межах цього напрямку досліджується насамперед ефективність використання ресурсів підприємства.

2) Оцінювання ефективності підприємства з метою визначення його привабливості як потенційного об'єкта інвестування. Таке оцінювання може здійснюватися самим підприємством, потенційним інвестором або ж для забезпечення об'єктивності – незаінтересованою організацією. При цьому портфельні інвестори, як правило, задовольняються фінансовими показниками ефективності, а стратегічних здебільшого цікавить комплексна її оцінка.

3) Оцінювання ефективності підприємства на макрорівні з боку держави. Не слід вважати, що цей напрямок стосується виключно радянських часів, хоча об'єктивно в ті часи спостерігався розквіт діяльності в цьому напрямку. Але і в умовах ринку завдання такого плану вирішуються, хоча, звичайно, в інших масштабах.

Розглянемо основні ознаки класифікації ефективності та її види відповідно до цих ознак [65].

1) За наслідками отриманих результатів. За цією ознакою можна виділити три види ефективності: економічну, соціальну та соціально-економічну. Економічний ефект відображає різноманітні вартісні показники, що характеризують проміжні й кінцеві результати виробництва на підприємстві. Формами прояву економічної ефективності є різноманітні економічні ефекти: зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, що виготовляється, збільшення прибутку, зниження матеріаломісткості, фондомісткості, трудомісткості продукції тощо. Форми прояву соціальної ефективності пов'язані з отриманням соціальних ефектів: поліпшення умов праці, зростання життєвого рівня народу, поліпшення екологічних параметрів, збільшення тривалості життя людей та ін. Соціальний ефект зводиться до скорочення тривалості робочого тижня, збільшення кількості нових робочих місць і рівня зайнятості населення, поліпшення умов праці та побуту, стану навколишнього середовища, загальної безпеки життя. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (збільшення безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників). Форми прояву соціально-економічної ефективності зумовлені намаганням отримати максимальний економічний ефект при заданих параметрах соціального характеру.

2) За характером здійснюваних витрат. За цією ознакою розрізняють ефективність застосовуваних ресурсів та ефективність витрат (спожитих ресурсів). До ефективності застосовуваних ресурсів відносять: ефективність виробничих фондів, ефективність трудових ресурсів, ефективність

нематеріальних активів. До ефективності витрат належать: ефективність капітальних вкладень, ефективність поточних витрат, ефективність сукупних витрат. Як видно вже з самих назв окремих видів ефективності, що входять до першої та другої груп, поділ на ці групи зумовлений необхідністю дати відповідь на таке запитання: при визначенні ефективності отриманий ефект слід відносити до всієї сукупності ресурсів, застосовуваних на підприємстві, чи тільки до тієї їх частини, що безпосередньо бере участь у створенні цього ефекту. Аналіз аргументів прибічників того чи іншого варіанта відповіді на це запитання свідчить, що єдиної думки тут немає. А в конкретній ситуації у разі необхідності оцінювання ефективності діяльності підприємства слід застосовувати той варіант, котрий є більш адекватним економічному завданню, що вирішується. Тому право на існування мають показники ефективності обох зазначених груп.

3) За видами господарської діяльності. До цієї групи показників ефективності належать: ефективність виробничої, торговельної, банківської, страхової та інших видів діяльності. Специфіка виду діяльності, безперечно, накладає певний відбиток на методологію визначення ефективності діяльності конкретного підприємства чи його структурних підрозділів, що проявляється в специфіці навіть самих показників ефективності, які застосовуються для цього.

4) За рівнем об'єкта господарювання. До цієї групи відносять: ефективність економіки в цілому, ефективність галузі, об'єднання підприємств, підприємства, структурного підрозділу підприємства, ефективність виробництва окремих видів продукції.

5) За рівнем оцінювання. Відповідно до цієї ознаки ефективність може бути рівня суспільства та рівня суб'єкта підприємництва (господарювання). Необхідність поділу показників ефективності на ці дві групи зумовлена певною антагоністичністю інтересів суспільства та індивіда або їх інституційних аналогів – держави та підприємства. Як наслідок, має місце невідповідність між критеріями оцінювання ефективності тих чи інших явищ або заходів (наприклад, економічних законів, зокрема з питань оподаткування).

Держава має свої критерії, а підприємства – свої, і вони часто істотно різняться. Так, оцінюючи економічний ефект діяльності підприємства, держава обчислює його валовий прибуток. Останній містить суму податків та інших обов'язкових платежів, що виплачуються з прибутку. Для підприємства ж ефект – це чистий прибуток, котрий залишається у його розпорядженні після сплати всіх обов'язкових платежів.

6) За умовами оцінювання. За цією ознакою виділяють реальну, розрахункову та умовну ефективність. Реальна ефективність – це фактичний рівень витрат та результатів за даними бухгалтерського обліку та звітності. Розрахункова – базується на проектних або планових показниках, отриманих розрахунковим шляхом. Умовна ефективність використовується для оцінювання роботи структурних підрозділів підприємства.

7) За ступенем збільшення ефекту. Ця ознака дає змогу відокремити первісну та мультиплікаційну ефективність. Необхідність такого поділу видів ефективності викликана тим, що в результаті здійснення тих чи інших заходів може спостерігатися як одноразовий ефект, так і мультиплікаційний. Мова про мультиплікаційний ефект може йти тоді, коли початковий ефект повторюється й примножується на різних рівнях даного підприємства, а також поширюється на інші підприємства та організації.

8) За метою визначення. За цією ознакою розрізняють абсолютну та порівняльну ефективність. Абсолютна ефективність характеризує загальну або питому (в розрахунку на одиницю витрат чи ресурсів) її величину, яку отримує підприємство в результаті своєї діяльності за певний проміжок часу. Порівняльна ефективність визначається шляхом порівняння можливих варіантів господарювання і вибору кращого з них, її рівень відбиває економічні, екологічні, соціальні та інші переваги певного варіанта реалізації господарських рішень (напряму діяльності) порівняно з іншими варіантами.

9) За типом процесу. Ця ознака дає змогу диференціювати підходи до оцінювання ефективності, ураховуючи специфіку окремих процесів, які відбуваються на підприємстві. З погляду цієї ознаки можна окремо розглядати

ефективність виробничих процесів (з точки зору як організаційної, так і технічної), ефективність управління, ефективність інвестиційної, інноваційної, маркетингової, фінансової діяльності та ін.

При дослідженні ефективності діяльності підприємства його власниками, акціонерами, потенційними інвесторами та кредиторами, постачальниками, замовниками та покупцями об'єктом дослідження є саме економічна ефективність. Економічний ефект відображають різноманітні вартісні показники, що характеризують проміжні й кінцеві результати діяльності та визначаються відношенням отриманого економічного результату до витрат факторів, ресурсів, що обумовили його отримання [66]. *Проблема підвищення ефективності полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожну одиницю затрачених ресурсів.*

Підсумовуючи вищевикладене зробимо висновок, що, з точки зору підприємства, економічна ефективність його діяльності може розглядатися як: 1) результативність використання трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів вкладених у діяльність підприємства; 2) результативність трудових, матеріальних, фінансових витрат затрачених для здійснення діяльності (певного виду діяльності або проекту). *Загальна економічна ефективність діяльності підприємства в свою чергу залежить від ефективності виробничих процесів, інвестиційних та інноваційних процесів, маркетингової та фінансової діяльності, ефективності управління.*

Враховуючи існуючу та відображену у формах фінансової звітності класифікацію видів діяльності підприємства економічну ефективність діяльності підприємства можна також класифікувати як ефективність операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Класифікація економічної ефективності діяльності підприємства зображена на рисунку 3.1.

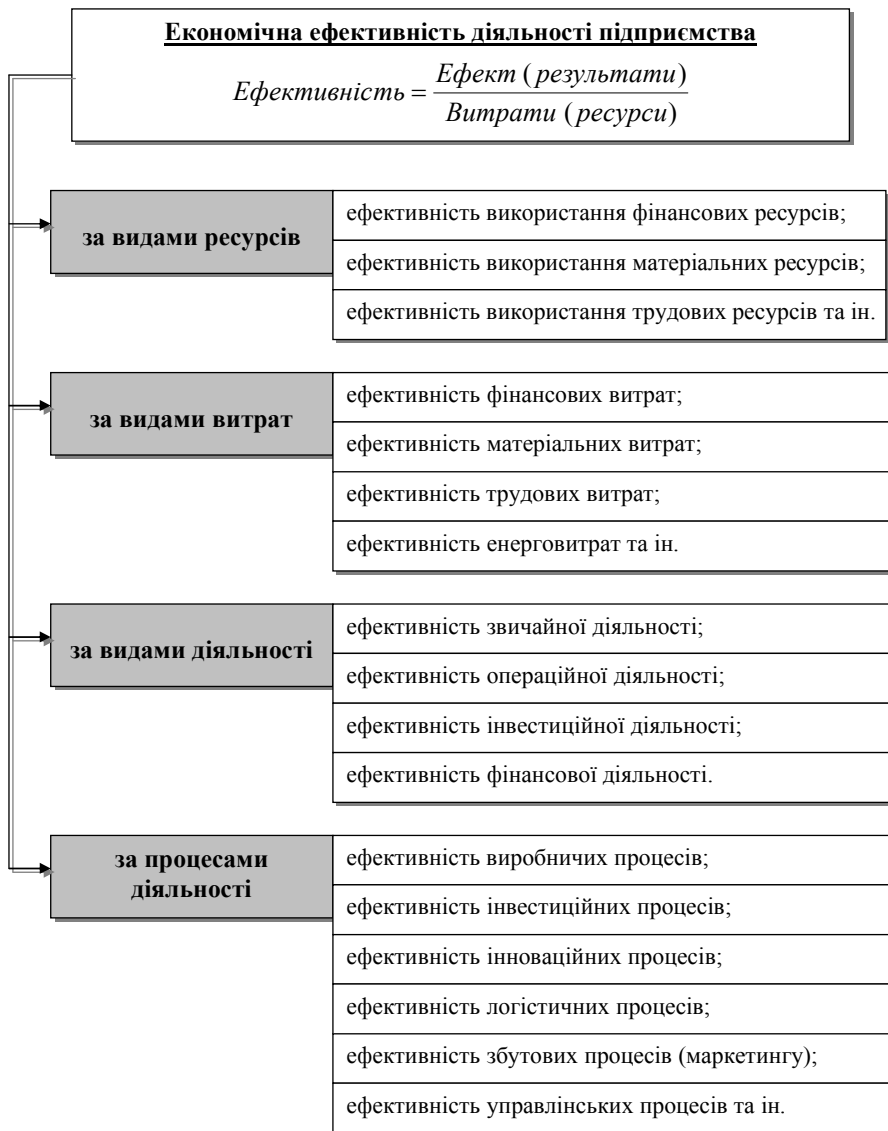

Рисунок 3.1 – Види економічної ефективності діяльності підприємства
(авторська розробка)

Завдання визначення та оцінки ефективності виникає в різних ситуаціях, і його раціональне вирішення в конкретних умовах передбачає застосування тих або інших підходів чи методик. Всі показники ефективності засновані на загальному методологічному підході (див. формулу 3.1), проте існує велика низка різних моделей визначення видів економічної ефективності за приведеною у рисунку 3.1 класифікацією у відповідності до ресурсного або витратного підходів (при визначенні знаменника моделі), валового або прибуткового підходів (у визначенні чисельника моделі).

У визначенні показників ефективності науковці пішли різними шляхами. Представники одного з них вважають за доцільне нехтувати необхідністю отримання єдиної оцінки і будувати систему показників ефективності. А остаточний висновок, на їхню думку, має зробити експерт, який аналізує цю систему показників, ураховує певні неформальні обставини, власний досвід, можливо, інтуїтивні міркування, прогнози і на базі всього цього зробить висновок. Інші вчені пропонують відразу обмежити множину факторів впливу і визначати комплексний показник ефективності. Є, звичайно, і певні компромісні підходи. Так, наприклад, відомі методики, в яких спочатку визначається система показників, а потім до неї застосовуються певні правила згортання для отримання інтегральної оцінки.

Система показників ефективності має виконувати такі задачі [55,65]:

- відображати витрати всіх видів ресурсів, що споживаються на підприємстві;
- створювати передумови для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва;
- стимулювати використання всіх резервів, наявних на підприємстві;
- забезпечувати інформацією стосовно ефективності виробництва всі ланки управлінської ієрархії;
- виконувати критеріальну функцію, тобто для кожного з показників мають бути визначені правила інтерпретації їх значень.

Проблема підвищення ефективності діяльності підприємства полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожну одиницю затрачених трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

На основі аналізу теоретичних джерел можна виділити такі основні групи показників економічної ефективності підприємства:

1) узагальнюючі показники економічної ефективності (рівень задоволення потреб ринку, виробництво продукції на одиницю витрат ресурсів, витрати на одиницю товарної продукції, прибуток на одиницю загальних витрат, рентабельність діяльності, тощо);

2) показники ефективності використання живої праці (трудомісткість одиниці продукції, відносне вивільнення працівників, темпи росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту продуктивності праці, коефіцієнт ефективності використання робочого часу, економія фонду оплати праці, випуск продукції на 1 грн. фонду оплати праці);

3) показники ефективності використання основних виробничих фондів (фондовіддача основних фондів, фондомісткість продукції, рентабельність основних фондів, фондовіддача активної частини основних фондів);

4) показники ефективності використання матеріальних ресурсів (матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів, витрати палива і енергії на 1 грн. чистої продукції, економія матеріальних витрат, коефіцієнт вилучення корисних компонентів із сировини);

5) показники ефективності використання фінансових коштів (коефіцієнт оборотності оборотних коштів, тривалість одного обороту нормованих оборотних коштів, відносне вивільнення оборотних коштів, питомі капіталовкладення, капіталовкладення на одиницю введених потужностей, рентабельність інвестицій, строк окупності інвестицій);

6) показники якості продукції (економічний ефект від поліпшення якості продукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим і вітчизняним зразкам тощо).

У відповідності до загальної моделі показники економічної ефективності можуть визначатися як у натуральному, так і у вартісному (грошовому) виразі. Остання група показників як правило формує систему фінансових індикаторів ефективності, що розраховуються на основі співвідношення фінансових результатів та витрат діяльності або витрат на формування відповідних ресурсів.

Дослідження, проведені серед 200 найбільших західноєвропейських компаній, засвідчили, що близько 50% компаній створюють власні системи оцінювання ефективності, які базуються виключно на системі фінансових показників. Зважаючи на недостатній рівень розвитку менеджменту вітчизняних підприємств, можна стверджувати, що понад 90% з них при аналізі результатів своєї діяльності керуються виключно фінансовими показниками. Окрім цього, фінансові показники є ключовими при оцінці кредитоспроможності, інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств фінансово-кредитними установами, потенційними інвесторами, державними органами влади тощо [45].

Фінансові показники не можуть надати повної інформації про усі сфери діяльності організації, тому що вони, як правило, не відображають інформацію про проблемні чи позитивні фактори формування на підприємстві рівнів рентабельності, ліквідності, ділової активності тощо (для цього необхідно володіти нефінансовою інформацією про смаки та уподобання споживачів, кваліфікаційний склад працівників, впровадження інновацій, ефективність діяльності конкурентів, імідж та репутацію організації тощо).

Проте, оцінювання діяльності підприємств лише фінансовими показниками є найпростішим за доступом до інформації (як правило, оцінюється фінансова звітність підприємств) та простотою методики розрахунків показників. Вартісне вираження вкладених ресурсів можна знайти за статтями активу Балансу (матеріальні ресурси) та за статтями пасиву Балансу (фінансові ресурси). Вартісне вираження затрачених за звітний період витрат можна знайти у Звіті про фінансові результати. Дані для оцінки

економічної ефективності різних видів діяльності також відображені у Звіті про фінансові результати, який дає можливість визначити також й ефективність операційної діяльності за основними елементами операційних витрат.

Ефективність використання факторів виробництва, зрештою, виявляється у фінансових результатах діяльності суб'єктів господарювання. Економічний підсумок виробничої діяльності суб'єктів господарювання, що виражається у вартісній (грошовій) формі, і є фінансовими результатами [67].

Отже, в подальшому, в даному дослідженні є доцільним досконалий розгляд фінансового результату діяльності підприємства як обліково-аналітичної категорії та основи визначення фінансових індикаторів економічної ефективності діяльності підприємства.

3.2 Фінансові результати діяльності підприємства як обліково-аналітична категорія та основа визначення економічної ефективності

З точки зору бухгалтерського обліку фінансовий результат – це те, що залишається після сплати підприємством всіх поданих йому рахунків, а також податкових та інших обов'язкових платежів та отримання всіх належних йому платежів за угодами, що були проведені протягом звітного періоду [68, 69]. Отже, кінцевий фінансовий результат, що подається у Звіті про фінансові результати як чистий прибуток або збиток, являє собою різницю між доходами та витратами від всіх видів діяльності підприємства (рис. 3.2).

Класифікація видів діяльності, відповідних статей доходів, витрат та фінансових результатів регламентується діючими стандартами (положеннями) бухгалтерського обліку [36,38,70,71]. Кожний вид діяльності підприємства супроводжується відповідними доходами та витратами, підсумкове значення яких представлено у Звіті про фінансові результати.

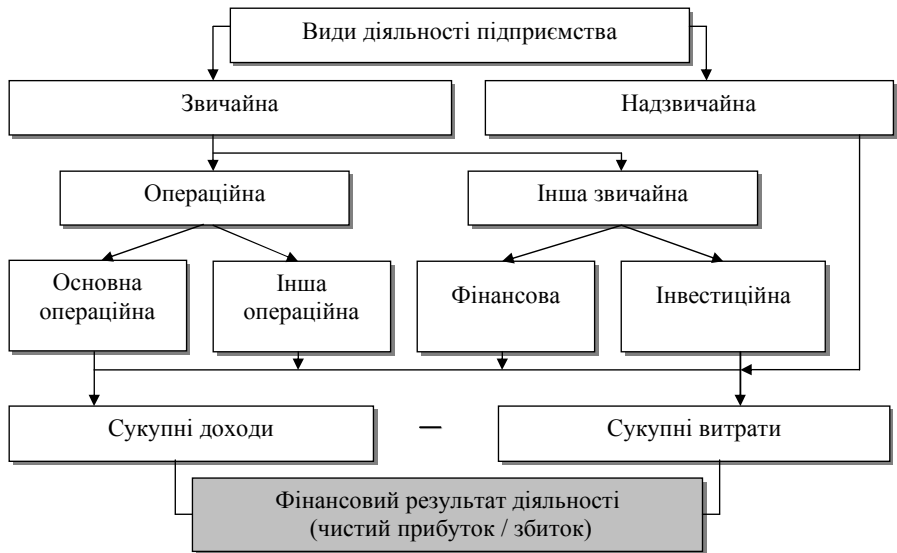

Рисунок 3.2 – Фінансовий результат діяльності підприємства [67]

Дохід являє собою збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за виключенням зростання капіталу за рахунок внесків вкладників). Витрати являють собою зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або зростання зобов'язань, до призводять до зменшення власного капіталу. Фінансовий результат являє собою різницю між доходами та відповідними витратами та становить прибуток, якщо сума доходів перевищує суму пов'язаних з ними витрат, та збиток – якщо, навпаки, витрати перевищують доходи, для отримання яких вони були понесені.

Функціонування підприємства перш за все залежить від його здатності приносити прибуток, що визначає ефективність виробництва та збуту продукції, та інших видів діяльності, використання вкладених власних та позикових коштів. Прибуток, який є основним фінансовим показником і результатом підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, забезпечує потреби у фінансових ресурсах не тільки самих підприємств, а й держави

загалом [64]. Загальний прибуток суб'єкта господарювання підлягає розподілу. При цьому повинні забезпечуватись як формування доходу держави, так і покриття потреб підприємств з розширення виробництва, матеріального стимулювання працівників і вирішення соціальних питань. Прибуток, який залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання, має спрямовуватись передусім на нагромадження, яке забезпечуватиме подальший розвиток підприємства, а решта – на споживання для задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників. Отже, основними фінансовими результатами господарської діяльності підприємства є прибуток у всіх його різновидах. Проте, для власників підприємства основним фінансовим результатом є саме той прибуток, що збільшує вартість власного капіталу, вкладеного ними в діяльність підприємства.

3.2.1 Нормативно-методичні засади обліку фінансових результатів. Для обліку і узагальнення інформації про фінансові результати підприємства від звичайної діяльності та надзвичайних подій призначений рахунок 79 «Фінансові результати» – рахунок бухгалтерського обліку доходів-нетто, отриманих (нарахованих) протягом звітного періоду, та витрат, пов'язаних з цими доходами. На цьому рахунку формується фінансовий результат як різниця оборотів за кредитом (доходів) та дебетом (витрат) [36,69,72]. За кредитом рахунку 79 відображаються суми у порядку закриття рахунків обліку доходів, за дебетом – суми в порядку закриття рахунків обліку витрат, а також сума нарахованого податку на прибуток. Якщо величина кредитових оборотів за рахунком 79 перевищує дебетові – підприємство отримує прибуток, якщо навпаки – збиток.

Сальдо рахунку 79 «Фінансові результати» при його закритті списується на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)».

Рахунок 79 має такі субрахунки:

- 791 – «Результат основної діяльності»;
- 792 – «Результат фінансових операцій»;
- 793 – «Результат іншої звичайної діяльності»;
- 794 – «Результат надзвичайних подій».

На субрахунку 791 «Фінансовий результат від звичайної діяльності» визначається прибуток (збиток) від основної діяльності підприємства. За кредитом рахунку відображається у порядку закриття рахунків сума доходів від реалізації готової продукції, товарів, робіт, послуг та від іншої операційної діяльності (рахунки 70 «Доходи від реалізації», 71 «Інший операційний доход»), за дебетом – сума в порядку закриття рахунків обліку собівартості реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг; адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат (рахунки: 90 «Собівартість реалізації», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності») [69,72].

На субрахунку 792 «Результат фінансових операцій» визначається прибуток (збиток) від фінансових операцій підприємства. За кредитом субрахунку відображається списання суми в порядку закриття рахунків обліку доходів від участі в капіталі та інших фінансових доходів, за дебетом – списання фінансових витрат з рахунків 95 «Фінансові витрати», 96 «Втрати від участі в капіталі».

На субрахунку 793 «Результат іншої звичайної діяльності» визначається прибуток (збиток) від іншої звичайної діяльності підприємства. За кредитом рахунку відображається списання суми в порядку закриття рахунків обліку доходів від інвестиційної та іншої звичайної діяльності підприємства, за дебетом – списання витрат з рахунку 97 «Інші витрати».

На субрахунку 794 «Результат надзвичайних подій» визначається прибуток (збиток) від надзвичайних подій. За кредитом рахунку відображається списання доходів отриманих від надзвичайних подій, за дебетом – списання витрат від надзвичайних подій з рахунку 99 «Надзвичайні витрати».

Підприємства, які для узагальнення інформації про витрати застосовують тільки рахунки класу 8 «Витрати за елементами», субрахунки рахунку 79 дебетують у кореспонденції з кредитом рахунків: 23 «Виробництво», 26 «Готова продукція» та інших рахунків класу 2 «Запаси», а також з кредитом рахунків класу 1 «Необоротні активи» та класу 3 «Грошові кошти», розрахунки

та інші активи». Слід зазначити, що застосування одночасно рахунків класу 8 та рахунків класу 9 не є доцільним. Рахунки класу 8 передбачають облік витрат за елементами: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати, інші витрати. Рахунки класу 9 «Витрати діяльності» передбачають облік витрат за місцями виникнення: собівартість реалізації, загально виробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, інші витрати операційної діяльності, фінансові витрати, витрати від участі в капіталі, інші витрати, податок на прибуток, надзвичайні витрати. Рахунки класу 9 можуть застосовуватись на будь-яких підприємствах, в той час коли використання рахунків класу 8 замість класу 9 не завжди може задовольнити потреби користувачів облікової інформації [73]. Не застосовувати в обліку витрат рахунки класу 9 можуть собі дозволити лише малі підприємства, до того ж ті з них, де виключена стадія незавершеного виробництва.

Сальдо рахунку 79 «Фінансові результати» при його закритті списується на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)». Рахунок 44 відносяться до рахунків класу 4 «Власний капітал та забезпечення зобов'язань». Таким чином, сума отриманого прибутку (збитку) відображається як збільшення (зменшення) власного капіталу [69]. Прибуток може залишитися на балансі нерозподіленим, проте найчастіше його розподіляють за напрямками майбутнього використання. Фонди підприємства, що створюються за рахунок прибутку, можуть наприклад бути такими: резерв на покриття непередбачених витрат та балансових збитків минулих років, фонд дивідендів, фонд виробничого розвитку, фонд розвитку персоналу, фонд соціального забезпечення, фонд участі персоналу у прибутках і т.і. Слід зазначити, що існуючими стандартами не передбачено розподілення прибутку за напрямками майбутнього використання. Створення цільових фондів віднині не розкривається у фінансовій звітності, за виключенням фонду забезпечення матеріального заохочення, що з 2009 року відображується у вписуваному рядку 226 в частині чистого прибутку або збитку підприємства. Всі інші

можливі витрати, для фінансування яких необхідне створення спеціальних фондів з прибутку обліковується на відповідних субрахунках рахунку 43 «Резервний капітал» – за кожним резервом за напрямками використання створюється відповідний субрахунок [72].

У фінансовій звітності для узагальнення інформації про фінансові результати діяльності підприємства період призначена Форма № 2 «Звіт про фінансові результати». Формування записів по рядках Форми № 2 наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Формування Звіту про фінансові результати

Стаття	Код рядка	При застосуванні рахунків класу 8	При застосуванні рахунків класу 9
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	010	Кт 701 «Дохід від реалізації готової продукції» 702 «Дохід від реалізації товарів» 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг»	
Податок на додану вартість	015	Дт 701 «Дохід від реалізації готової продукції» 702 «Дохід від реалізації товарів» 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг» у кореспонденції з Кт 641 «Розрахунки за податками» 643 «Податкові зобов'язання»	
Акцизний збір	020	Дт 701 «Дохід від реалізації готової продукції» 702 «Дохід від реалізації товарів» 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг» у кореспонденції з Кт 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»	
Інші вирахування з доходу	030	Дт 704 «Вирахування з доходу»	
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	035	Рядок 035 = Рядок 010-Рядок 015-Рядок 020-Рядок 030	
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	040	Дт 791 «Результат операційної діяльності» Кт 23 2Виробництво» 26 «Готова продукція» 28 «Товари»	Дт 901 «Собівартість реалізованої готової продукції»; 902 «Собівартість реалізованих товарів»; 903 «Собівартість реалізованих робіт і послуг»

Продовження таблиці 3.1

Стаття	Код рядка	При застосуванні рахунків класу 8	При застосуванні рахунків класу 9
Валовий:		Рядок 050 = Рядок 035 – Рядок 040	
прибуток	050		
збиток	055	Рядок 055 = Рядок 035 – Рядок 040	
Інші операційні доходи	060	Кт 71 «Інший операційний дохід»	
Адміністративні витрати	070	Дт 80 «Матеріальні витрати» 81 «Витрати на оплату праці» 82 «Відрахування на соц. заходи» 83 «Амортизація» 84 «Інші операційні витрати»	Дт92 «Адміністративні витрати»
Витрати на збут	080	Дт 80 «Матеріальні витрати» 81 «Витрати на оплату праці» 82 «Відрахування на соц. заходи» 83 «Амортизація» 84 «Інші операційні витрати»	Дт 93 «Витрати на збут»
Інші операційні витрати	090	Дт 84 «Інші операційні витрати»	Дт 94 «Інші витрати операційної діяльності»
Фінансові результати від операційної діяльності		Рядок 100 (105) = Рядок 050 (055) + Рядок 060 – Рядок 070 – Рядок 080 – Рядок 090	
прибуток	100		
збиток	105		
Доход від участі в капіталі	110	Кт 72 «Доход від участі в капіталі»	
Інші фінансові доходи	120	Кт 73 «Інші фінансові доходи»	
Інші доходи	130	Кт 74 «Інші доходи»	
Фінансові витрати	140	Дт 85 «Інші витрати»	Дт 95 «Фінансові витрати»
Втрати від участі в капіталі	150	Дт 85 «Інші витрати»	Дт 96 «Втрати від участі в капіталі»
Інші витрати	160	Дт 85 «Інші витрати»	Дт 97 «Інші витрати»
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування		Рядок 170 (175) = Рядок 100 (- рядок 105) + Рядок 110 + Рядок 120 + Рядок 130 – Рядок 140 – Рядок 150 – Рядок 160	
прибуток	170		
збиток	175		

Продовження таблиці 3.1

Стаття	Код рядка	При застосуванні рахунків класу 8	При застосуванні рахунків класу 9
Податок на прибуток від звичайної діяльності	180	Дт 79 «Фінансові результати» у кореспонденції з Кт 85 «Інші витрати»	Дт 79 «Фінансові результати» Кт 981 «Податок на прибуток від звичайної діяльності»
Фінансові результати від звичайної діяльності		Рядок 190 = Рядок 170 – Рядок 180	
прибуток	190		
збиток	195	Рядок 195 = Рядок 175 + Рядок 180*	
Надзвичайні:		Кт 75 «Надзвичайні доходи»	
доходи	200		
витрати	205	Дт 85 «Інші затрати»	Дт 99 «Надзвичайні витрати»
Податки з надзвичайного прибутку	210	Дт 79 «Фінансові результати у кореспонденції» Кт 85 «Інші затрати»	Дт 79 «Фінансові результати» Кт 982 «Податок на прибуток від надзвичайних подій»
Чистий:			
прибуток	220	Рядок 220 (225) = Рядок 190 (195) + Рядок 200 – Рядок 205 – Рядок 210	
збиток	225		

Таким чином, у фінансовій звітності підприємства відображаються такі види фінансового результату: валовий прибуток (збиток), фінансовий результат від операційної діяльності, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, фінансовий результат від звичайної діяльності, чистий прибуток або збиток (табл. 3.2). Додатково, на основі даних Форми № 2 на основі співставлення доходів та відповідних витрат можна визначити фінансові результати від інвестиційної та фінансової діяльності. Всі перелічені показники проміжних та кінцевого фінансових результатів діяльності підприємства є об'єктами аналізу при визначенні динаміки розвитку та ефективності діяльності підприємства. Крім того, у формі відображаються дані не тільки за звітний, а й базовий (попередній) періоди, що дозволяє оцінювати динаміку всіх статей доходів, витрат та фінансових результатів.

Таблиця 3.2 – Визначення фінансових результатів діяльності підприємства у звітності

Стаття фінансового результату	Рядок	Визначення
Чистий дохід (виручка від реалізації продукції)	035	Фінансовий результат реалізації продукції за вирахуванням ПДВ, акцизного збору, інших податків, зборів та обов'язкових платежів та вирахувань з доходу. Рядок 035=рядок 010-рядок 015-рядок 020-рядок 025 – рядок 030
Валовий прибуток (збиток)	050 (055)	Економічний результат діяльності, що визначається як різниця між чистою виручкою від реалізації продукції (робіт, послуг) та собівартістю реалізованої продукції (робіт, послуг) Рядок 050 (055) = рядок 035-рядок 040
Прибуток (збиток) від операційної діяльності	100 (105)	Сума валового прибутку, інших операційних доходів та адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат Рядок 100 (105) = рядок 050 +рядок 060 – рядок 070 – рядок 080 – рядок 090
Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування	170 (175)	Сума прибутку від операційної діяльності, результатів фінансової діяльності, інших доходів та витрат звичайної діяльності Рядок 170 (175) = рядок 100 + рядок 110 +рядок 120 + рядок 130 – рядок 140 – рядок 150 – рядок 160
Прибуток (збиток) від звичайної діяльності	190 (195)	Фінансовий результат звичайної діяльності після оподаткування податком на прибуток Рядок 190 = рядок 170 - рядок 180 Рядок 195 = рядок 175 + рядок 180
Чистий прибуток (збиток)	220 (225)	Сума прибутку від звичайної діяльності та надзвичайного прибутку за вирахуванням податку на прибуток від звичайної діяльності та надзвичайних подій

З 2009 року у фінансовій звітності, в тому числі у Звіті про фінансові результати відбулися певні зміни, стосовно внесення до звіту додаткових інформаційних статей. Ці зміни розповсюджуються і на складання фінансової звітності підприємств за 2008 рік. У таблиці 3.3. наведено перелік фінансових результатів певних операцій підприємств, що можливо визначити за новою формою Звіту про фінансові результати.

Таблиця 3.3 – Додаткові статті фінансових результатів, що впливають на загальний результат звичайної діяльності

Стаття	Рядок	Визначення
Фінансовий результат від первісного визнання біологічних активів та сільськогосподарської продукції	-	Рядок 061-рядок 091 В рядку 061 зазначається дохід від первісного визнання біологічних активів та сільськогосподарської продукції; В рядку 091 зазначаються витрати від первісного визнання біологічних активів та сільськогосподарської продукції; Враховується у складі фінансового результату від операційної діяльності.
Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	165	Враховує аналітичні дані за рахунками: 74 «Інші доходи» та 97 «Інші витрати». Визначається за умови досягнення значення кумулятивного приросту інфляції 90% і більше; Враховується в складі фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування.
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності та/або переоцінки необоротних активів та групи вибуття унаслідок припинення діяльності	176 (177)	Враховує аналітичні дані за рахунками: 71 «Інший операційний дохід»; 74 «Інші доходи»; 94 «Інші витрати операційної діяльності»; 97 «Інші витрати»; Відображає прибуток після оподаткування та збиток від: припиненої діяльності; переоцінки необоротних активів та груп вибуття, що утворюють припинену діяльність і оцінюються за чистою вартістю реалізації; Враховується в складі фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування.

Динамічність фінансових результатів визначає перспективи розвитку підприємства: позитивна динаміка характеризує підприємство що стабільно розвивається та підвищує зацікавленість контрагентів у фінансових відносинах з ним; негативна динаміка свідчить про проблеми в управлінні фінансовими ресурсами, кризових процесах та підвищення ризику фінансових відносин.

3.2.2 *Методичні засади аналізу фінансових результатів.* Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства передбачає оцінку фінансових показників на основі даних фінансової звітності. В якості обов'язкових елементів він включає:

- дослідження змін статей звіту про фінансові результати за аналізований період – горизонтальний аналіз;
- дослідження структури доходів, витрат, фінансових результатів діяльності підприємств та їх змін – вертикальний аналіз;
- вивчення динаміки фінансових показників за низку звітних періодів – трендовий аналіз;
- дослідження впливу різних факторів на кінцевий фінансовий результат – факторний аналіз;
- контроль за виконанням внутрішніх планових завдань з прибутку у розрізі центрів фінансової відповідальності.

Основними завданнями аналізу фінансових результатів діяльності є:

- вивчення можливостей одержання прибутку відповідно до наявного ресурсного потенціалу підприємства і кон'юнктури ринку;
- систематичний контроль за процесом формування прибутку і зміною його динаміки;
- визначення впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів на фінансові результати й оцінювання якості прибутку;
- виявлення резервів збільшення суми прибутку і підвищення рівня прибутковості бізнесу;
- оцінювання роботи підприємства з використання можливостей збільшення прибутку і рентабельності;
- вироблення рекомендацій з підвищення ефективності системи керування прибутком [74].

Аналіз і висновки про фінансові результати діяльності підприємства повинні містити відповіді на ряд питань, наприклад [50,55,74,75]:

- Як змінився чистий вигог підприємства за аналізований період та про що це свідчить? Як змінилася собівартість реалізованої продукції та яке

відношення показників динаміки виручки від реалізації продукції та її собівартості? Як та за рахунок яких факторів змінився валовий прибуток підприємства?

– Чи була операційна діяльність прибутковою за аналізований період? Як змінилися витрати операційної діяльності та за рахунок яких факторів – зміни собівартості реалізованої продукції або управлінських витрат? Як та за рахунок яких факторів змінився фінансовий результат операційної діяльності?

– Чи мали значний вплив на кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства результати інвестиційної та фінансової діяльності?

– Який прибуток (збиток) одержало підприємство в результаті здійснення всіх видів діяльності на кінець аналізованого періоду і яка динаміка цього показника в порівнянні з попереднім періодом? Які причини змін показника?

Відповіді на ці та інші питання можна отримати в ході горизонтального та вертикального аналізу Звіту про фінансові результати, що дозволяє оцінити динаміку, структуру та структурну динаміку статей доходів, витрат та фінансових результатів за різними видами діяльності. Такий аналіз можна проводити використовуючи безпосередньо Форму № 2 та принципи формування «ущільненої» звітності, але більш наглядним є структурно-динамічний аналіз групованих статей доходів, витрат та фінансових результатів.

За результатами структурно-динамічного аналізу фінансових результатів необхідно [67,76]:

– оцінити динаміку доходів, витрат та фінансових результатів від всіх видів діяльності підприємства;

– оцінити найбільш істотні зміни структури доходів та витрат підприємства;

– виявити основні причини зниження фінансових результатів для проведення більш детального факторного аналізу (на основі даних управлінського обліку) та визначити основні шляхи та резерви зростання прибутку.

Отже, у процесі аналізу необхідно вивчити склад прибутку, його структуру, динаміку і виконання плану за звітний період. Під час вивчення динаміки прибутку слід враховувати інфляційні фактори зміни його суми. Для цього виручку коригують на середньозважений індекс зростання цін на продукцію підприємства в середньому по галузі, а витрати на реалізовану продукцію зменшують на їхній приріст у результаті підвищення цін на спожиті ресурси за аналізований період [74].

Аналізуючи склад і динаміку прибутку, слід мати на увазі, що його обсяг багато в чому залежать і від звітної політики підприємства. Закон про бухгалтерський облік [30] та інші нормативні документи надають право суб'єктам господарювання самостійно обирати деякі методи обліку, що здатні істотно вплинути на формування фінансових результатів. Чинні нормативні акти допускають такі методи регулювання прибутку суб'єктом господарювання.

– Зміна вартісних меж віднесення майна до основних засобів чи до оборотних активів, що спричиняє зміну суми поточних витрат і прибутку у зв'язку з різними способами віднесення їх на витрати.

– Зміна методу переоцінки основних засобів: шляхом індексації первісної вартості з використанням середньостатистичних коефіцієнтів чи прямим перерахуванням первісної вартості в ціни, що склалися на дату переоцінки на відповідні види основних засобів. Від обраного методу переоцінки основних засобів залежать фонд переоцінки майна (додатковий капітал), сума амортизаційних відрахувань і як результат – величина прибутку і власного капіталу підприємства.

– Використання методу прискореної амортизації активної частини основних засобів також призводить до збільшення собівартості продукції і зменшення суми прибутку, а отже, і податків на прибуток.

– Застосування різноманітних методів оцінювання нематеріальних активів і способів нарахування амортизації за ними.

– Вибір методу оцінювання спожитих виробничих запасів.

– Зміна порядку списання витрат на ремонт основних засобів на собівартість продукції (за фактичними або витратними рівномірними частинами за рахунок створеного ремонтного фонду).

– Зміна термінів погашення витрат майбутніх періодів, скорочення яких веде до зростання собівартості продукції звітного періоду.

– Зміна методу визначення прибутку від реалізації продукції (на момент відвантаження продукції або момент її оплати).

Таким чином, облікова політика, формована адміністрацією, відкриває великий простір для вибору методологічних прийомів, здатних радикально змінювати всю картину фінансових результатів і фінансового стану підприємства [74].

У процесі аналізу необхідно встановити відповідність прийнятої облікової політики підприємства чинним нормативним положенням з ведення бухгалтерського обліку і визначити вплив змін в обліковій політиці на суму бруто-прибутку, оподаткованого і чистого прибутку, а також на обсяг споживаного і капіталізованого прибутку. Для цього слід відобразити в спеціальній таблиці рівень перелічених показників до і після зміни кожного методу облікової політики суб'єкта господарювання [65].

Основну частину прибутку підприємства одержують від реалізації продукції і послуг. У процесі аналізу вивчають динаміку, виконання плану прибутку від реалізації продукції і визначають фактори зміни її суми.

Прибуток від реалізації продукції в цілому по підприємству залежить від чотирьох факторів першого рівня співвідпорядкованості: обсягу реалізації продукції; її структури; собівартості і рівня середньореалізаційних цін [74].

Обсяг реалізації продукції може справляти позитивний і негативний вплив на суму прибутку. Збільшення обсягу продажів рентабельної продукції приводить до пропорційного збільшення прибутку. Якщо ж продукція є збитковою, то при збільшенні обсягу реалізації відбувається зменшення суми прибутку.

Структура товарної продукції також може по-різному впливати на суму прибутку. Якщо збільшиться частка рентабельніших видів продукції в загальному обсязі її реалізації, то сума прибутку зросте, і навпаки, при збільшенні частки низькорентабельної або збиткової продукції загальна сума прибутку зменшиться.

Собівартість продукції і прибуток перебувають в обернено-пропорційній залежності: зниження собівартості приводить до відповідного зростання суми прибутку, і навпаки.

Зміна рівня середньо реалізаційних цін і величина прибутку перебувають у прямо пропорційній залежності: при збільшенні рівня цін сума прибутку зростає, і навпаки.

Розрахунок впливу цих факторів на суму прибутку можна визначити за методом ланцюгової підстановки. За результатами факторного аналізу можна оцінити якість прибутку. Якість прибутку від основної діяльності вважається високою, якщо її збільшення зумовлене зростанням обсягу продажів, зниженням собівартості продукції. Низька якість прибутку характеризується зростанням цін на продукцію без збільшення фізичного обсягу продажів і зниження витрат на рубль продукції [42,74].

Слід проаналізувати також виконання плану і динаміку прибутку від реалізації окремих видів продукції, величина якого залежить від трьох факторів першого порядку: обсягу продажу продукції, собівартості і середньо реалізаційних цін [42,55,75].

Обсяг прибутку значною мірою залежить від фінансових результатів діяльності, не пов'язаних із реалізацією продукції. Це насамперед доходи від інвестиційної і фінансової діяльності, а також інші операційні доходи і витрати. До інвестиційних доходів належать проценти за облігаціями, депозитами, державними цінними паперами, доходи від участі в інших організаціях, доходи від реалізації основних засобів та інших активів та ін. До фінансових витрат включають виплату процентів за облігаціями, акціями, за надання організації в користування грошових засобів (кредитів, позик). Інші операційні доходи і витрати – це прибутки (збитки) від операційної оренди і реалізації оборотних

активів, дохід від списання кредиторської заборгованості; прибутки (збитки) минулих років, виявлені у звітному році; курсові різниці операцій в іноземній валюті; отримана і виплачена пеня, штрафи і неустойки; збитки від списання безнадійної дебіторської заборгованості, з простроченими термінами для позову; збитки від уцінки і нестачі матеріальних цінностей тощо. У процесі аналізу вивчають склад, динаміку, виконання плану і фактори зміни суми збитків і прибутку в кожному конкретному випадку [75].

Основними видами цінних паперів є акції, облігації внутрішніх державних і місцевих позичок, облігації суб'єктів господарювання (акціонерних товариств, комерційних банків), депозитні сертифікати, казначейські, банківські і комерційні векселі та ін. Прибуток від акцій може змінитися за рахунок: кількості акцій, що є в портфелі підприємства; середньої ціни однієї акції; рівня дивідендної прибутковості (відношення суми отриманих дивідендів до суми інвестованих коштів в активи цього виду). Сума отриманих процентів за облігаціями також залежить від кількості облігацій, їхньої вартості і середнього рівня процентної ставки (відношення суми отриманих процентів до середньо річної суми активів цього виду). Процентний дохід за депозитами залежить від суми депозитних вкладів і середнього рівня депозитного процента (відношення суми отриманих процентів за депозитами до суми депозитних внесків) [75].

Для розрахунку впливу цих факторів на зміну суми отриманого прибутку від активів цього виду можна застосовувати метод абсолютних різниць [55].

Величина прибутку (збитку) від реалізації основних засобів та інших матеріальних активів залежить від кількості проданого майна, його балансової вартості і ціни реалізації. При цьому потрібно враховувати не лише прямий фінансовий результат, а й ефект від прискорення оборотності капіталу [42,55].

Збитки від виплати штрафів виникають у зв'язку з порушенням окремими службами договорів з іншими підприємствами, організаціями й установами. Під час аналізу встановлюють причини невиконання зобов'язань, вживають заходів для запобігання порушенням.

Сума отриманих штрафів може змінитися не лише внаслідок порушення договірних зобов'язань з боку постачальників і підрядчиків, а й через ослаблення претензійної роботи підприємств з ними. Тому в аналізі цього показника слід перевірити, чи в усіх випадках порушення договірних зобов'язань з боку постачальників до них було застосовано відповідні санкції.

Збитки від списання незатребуваної дебіторської заборгованості виникають звичайно на тих підприємствах, де низький рівень обліку і контролю за станом розрахунків, а також через банкрутство клієнтів [73].

Прибутки (збитки) минулих років, виявлені в поточному році, також свідчать про недоліки бухгалтерського обліку.

Для правильного оцінювання результатів діяльності підприємства необхідно вирізняти прибутки та збитки від надзвичайних подій, не пов'язаних з його звичайною діяльністю, – це збитки від стихійних лих, техногенних катастроф, відшкодування збитків від надзвичайних подій, доходи від списання кредиторської заборгованості, отримана безплатна добродійна допомога, безоплатне цільове фінансування з бюджету та інші доходи і витрати, що можуть як зменшити, так і збільшити фінансовий результат і прибутковість бізнесу і ввести в оману інвесторів та кредиторів підприємства [73].

На завершення аналізу розробляють конкретні заходи, спрямовані на скорочення збитків і втрат від позареалізаційних операцій і запобігання їм, на збільшення прибутку від довгострокових і короткострокових фінансових вкладень.

Абсолютна величина прибутку важлива, коли йдеться про фінансові ресурси, які можуть бути використані підприємствами, суспільством. Але для характеристики ефективності господарювання цього показника недостатньо. Отже, щоб оцінити результати та ефективність господарювання, ефективність використання складових процесу виробництва, за допомогою яких отримано прибуток, його суму потрібно віднести до відповідних показників. У результаті буде одержано показник ефективності, або рентабельність.

3.3 Основні напрямки, методи та моделі оцінки економічної ефективності діяльності підприємства за даними фінансової звітності

Виходячи з визначення економічної ефективності діяльності підприємства, що кількісно оцінює результативність використання факторів виробництва – матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, в системі показників економічної ефективності виділяють такі основні групи:

- ефективність використання персоналу підприємства (трудових ресурсів);
- ефективність використання матеріальних ресурсів: основних засобів, запасів, оборотних засобів;
- ефективність використання власного та позикового капіталу підприємства (фінансових ресурсів);
- ефективність окремих видів діяльності;
- узагальнююча ефективність діяльності підприємства.

Далі розглянемо основні показники ефективності за кожною з перелічених груп.

Багато з показників ефективності визначено не тільки у сучасних теоретико-методичних працях вітчизняних фахівців, а й за законодавчому рівні. Тому, при розгляд моделей першу увагу приділимо тим показникам, що зазначаються у таких нормативних актах: Методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства (затверджено Наказом Міністерства економіки України [59]), Положенні про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації (затверджено Міністерством фінансів України та Фонду держмайна України [58]).

3.3.1 *Оцінка ефективності використання персоналу.* Достатня забезпеченість підприємств працівниками, що мають необхідні знання і навички, раціональне використання їх, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для збільшення обсягів продукції і підвищення ефективності виробництва. Зокрема, від забезпеченості підприємства персоналом та ефективності використання залежать обсяг и вчасність виконання всіх робіт, ступінь використання устаткування, машин, механізмів і як результат – обсяг виробництва продукції, її собівартість, прибуток та інші економічні показники.

До основних показників оцінки ефективності використання персоналу слід віднести:

1) Продуктивність праці – відношення вартості або кількості виготовленої продукції до витрат живої праці, що відображається кількістю відпрацьованих людино-годин, людино-днів, тощо. Відображає кількість продукції, що виготовляється за одиницю робочого часу. Найбільш узагальнюючим показником продуктивності є середньорічний виробіток продукції на одного працівника у вартісному вираженні.

$$\text{Продуктивність праці} = \frac{\text{Валова продукція}}{\text{Витрати живої праці}} \quad (3.2)$$

2) Трудомісткість продукції – показник обернений до продуктивності, характеризує витрати робочого часу на одиницю або увесь обсяг виготовленої продукції [42,65,75]. Обчислюється за відношенням фонду робочого часу на виготовлення продукції до обсягу її виробництва, або відношенням загального фонду робочого часу на виробництво всієї продукції до вартості випущеної продукції.

$$\text{Трудомісткість продукції} = \frac{\text{Витрати живої праці}}{\text{Валова продукція}} \quad (3.3)$$

3) Фондоозброєність – відношення середньої вартості основних фондів за певний період до середньооблікової чисельності працівників за той самий період.

$$\text{Фондоозброєність} = \frac{\text{Вартість основних фондів}}{\text{Середньооблікова чисельність працівників}} \quad (3.4)$$

4) Зарплатомісткість продукції – відношення фонду оплати праці до вартості виготовленої продукції за певний період, характеризує частку витрат на оплату праці (в тому числі витрат на соціальні відрахування) у собівартості реалізованої продукції.

$$\text{Зарплатомісткість} = \frac{\text{Витрати на оплату праці}}{\text{Собівартість продукції}} \quad (3.5)$$

5) Рентабельність персоналу – відношення прибутку до середньорічної чисельності операційного персоналу, показує середню величину прибутку від операційної діяльності на одного працівника, задіяного у операційній діяльності [55].

$$\text{Рентабельність персоналу} = \frac{\text{Прибуток від операційної діяльності}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}} \quad (3.6)$$

Крім даних фінансової звітності, джерелами інформації для отримання наведених показників є план праці, статистична звітність форма № 1-ПВ «Звіт з праці», форма № 3-ПВ «Звіт про використання робочого часу», форма № 6-ПВ «Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання», дані табельного обліку та відділу кадрів. Всі вони, як правило є малодоступними для зовнішнього аналізу.

3.3.2 *Оцінка ефективності використання основних засобів.* Одним з основних факторів збільшення обсягу виробництва продукції на промислових підприємствах є забезпеченість їх основними засобами в необхідній кількості та асортименті і повніше та ефективніше їх використання. Для узагальнюючої характеристики ефективності та інтенсивності використання основних засобів застосовують такі показники:

1) Фондовіддача основних засобів – відношення вартості виготовленої продукції за рік до середньорічної вартості основних засобів. На основі даних Балансу та Звіту про фінансові результати розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (ЧВР) до середньорічної остаточної вартості основних засобів (ОЗ).

$$\text{Фондовіддача} = \frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів}} \quad (3.7)$$

2) Фондомісткість – показник, обернений до фондовіддачі, характеризує частку вартості основних засобів у кожній гривні чистої виручки від реалізації продукції.

$$\text{Фондомісткість} = \frac{\overline{\text{ОЗ}}}{\text{ЧВР}} \quad (3.8)$$

3) *Рентабельність основних засобів* – відношення прибутку від основної діяльності (ПОД), одержаного за певний період, до середньої вартості основних фондів за той самий період (ОЗ). Характеризує величину операційного прибутку, отриманого на кожен гривню вартості основних засобів.

$$\text{Рентабельність ОЗ} = \frac{\text{Прибуток від операційної діяльності (ПОД)}}{\overline{\text{ОЗ}}} \quad (3.9)$$

4) Відносна економія основних фондів, що свідчить про підвищення ефективності використання основних фондів, та розраховується як різниця між середньорічною вартістю основних фондів у звітному періоді (ОЗ₁) та

середньорічною вартістю основних фондів у попередньому періоді (OZ_0) скориговану на індекс обсягу виробництва (реалізації) продукції ($I_{чвр}$).

$$E_{OZ} = OZ_1 - OZ_0 \cdot I_{чвр} \quad (3.10)$$

Наведені показники також розраховуються відносно до вартості активної частини основних засобів.

3.3.3 Оцінка ефективності використання матеріальних (виробничих запасів) підприємства. Необхідною умовою виконання планів виробництва продукції, зниження її собівартості, зростання прибутку та рентабельності є повне і вчасне забезпечення підприємства сировиною, матеріалами необхідного асортименту та якості, й економне їх використання. До узагальнюючих показників ефективності використання матеріальних запасів належать такі:

1) Рентабельність матеріальних витрат характеризує величину отриманого операційного прибутку на кожну гривню матеріальних витрат, та визначається діленням суми одержаного прибутку від операційної діяльності (ПОД) на суму матеріальних витрат.

$$\text{Рентабельність матвитрат} = \frac{\text{ПОД}}{\text{Матеріальні витрати за період}} \quad (3.11)$$

2) Матеріаловіддача – характеризує скільки вироблено продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, енергії та ін.), та визначається діленням вартості виробленої продукції на матеріальні витрати. За даними звіту про фінансові результати у чисельнику звичайно використовується величину чистої виручки від реалізації продукції (або ж собівартість).

$$\text{Матеріаловіддача} = \frac{\text{ЧВР}}{\text{Матеріальні витрати}} \quad (3.12)$$

3) Матеріаломісткість продукції – показник, обернений до матеріаловіддачі, характеризує частку матеріальних витрат у собівартості продукції, або частку матеріальних витрат у кожній гривні чистої виручки від реалізації.

$$\text{Матеріаломісткість} = \frac{\text{Матеріальні витрати}}{\text{ЧВР (або собівартість)}} \quad (3.13)$$

Динаміка матеріаловіддачі та матеріаломісткості характеризується співвідношенням темпу зростання обсягів виробництва (реалізації) із темпом зростання матеріальних витрат.

3.3.4 Оцінка ефективності використання оборотних засобів підприємства. Ефективність роботи підприємства визначається швидкістю обороту оборотних засобів: чим більша швидкість, тим ефективніше працює підприємство. Отже, оцінка швидкості та тривалості обороту є найважливішим показником оцінки ефективності використання оборотних засобів підприємства. До ключових показників оцінки ефективності використання оборотних коштів відносять [67]:

1) Коефіцієнт оборотності засобів, що визначається відношенням чистої виручки від реалізації продукції (або собівартості) до середньорічної вартості засобів та показує кількість оборотів засобів за звітний період:

$$\text{Коефіцієнт оборотності} = \frac{\text{ЧВР (або собівартість)}}{\text{Вартість засобів (активу)}} \quad (3.14)$$

2) Тривалість одного обороту засобів в днях, що визначається діленням тривалості звітного періоду (для періоду – рік, це – 360 днів) на коефіцієнт оборотності.

$$\text{Тривалість обороту} = \frac{\text{Тривалість періоду (360 днів)}}{\text{Коефіцієнт оборотності}} \quad (3.15)$$

Відповідно до основних груп оборотних засобів дані показники визначаються в цілому за оборотними активами, за запасами та їх статтями (виробничі запаси, НЗВ, готова продукція та товари), за дебіторською заборгованістю та її статтями:

1) Коефіцієнт оборотності оборотних активів обчислюється як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини оборотних активів підприємства і характеризує ефективність використання підприємством фінансових ресурсів, вкладених в оборотні активи.

2) Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів розраховується як відношення собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості матеріальних запасів і характеризує швидкість реалізації товарно-матеріальних запасів підприємства.

3) Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини дебіторської заборгованості і показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством.

Швидкість обороту оборотних активів тісно пов'язана з загальною ефективністю діяльності підприємства, отже слід проаналізувати чинники її збільшення, зокрема такі [67]:

- зменшення обсягів незавершеного виробництва;
- удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення з метою оптимізації виробничих запасів;
- прискорення реалізації готової продукції (активізація маркетингової діяльності);
- зменшення обсягів дебіторської заборгованості.

Крім того, слід звернути увагу і на інші напрямки раціоналізації використання матеріальних ресурсів:

- проаналізувати основні причини втрат та нераціонального використання ресурсів;

- забезпечити обґрунтоване нормування витрат матеріалів;
- організувати використання вторинних ресурсів;
- створити систему заохочення за економію сировини, енергії та матеріалів й відпрацювати її дійовість;
- акцентувати увагу на використанні сучасних високотехнологічних матеріалів.

3.3.5 Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів підприємства. Бізнес у будь-якій сфері діяльності починається з певної суми готівки, за рахунок якої придбається необхідна кількість ресурсів, організується процес виробництва та збуту продукції. Фінансові ресурси підприємства – це частина грошових коштів у формі доходів і зовнішніх надходжень, необхідних для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат із забезпечення розширеного виробництва.

Фінансові ресурси – це власний, позиковий і залучений грошовий капітал, що використовується підприємствами для формування своїх активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою одержання відповідного доходу, прибутку. Фінансові ресурси це не грошові кошти підприємств, а джерела підприємств, спрямовані на формування активів. Зв'язок між фінансовими ресурсами і грошовими коштами виявляються у тому, що грошові кошти є матеріальним вираженням фінансових ресурсів. Фінансові ресурси підприємства, класифіковані за джерелами їх формування, наведені у пасиві Балансу. Сума фінансових ресурсів, відображена в Балансі, є капіталом підприємства.

Капітал у процесі свого руху проходить три стадії кругообігу: заготівельну, виробничу і збутову. Отже, чим швидше капітал зробить кругообіг, тим більше підприємство одержить і реалізує продукції при одній і тій самій сумі капіталу за визначений період. Затримка руху засобів на будь-якій стадії веде до уповільнення оборотності капіталу, потребує додаткового вкладення коштів і може викликати значне погіршення ефективності діяльності

підприємства. Ефект прискорення оборотності виражається в збільшенні випуску продукції без додаткового залучення фінансових ресурсів, та відповідно у збільшенні прибутку.

Тому, одними з найбільш важливих показників ефективності використання фінансових ресурсів (капіталу) є показники оборотності капіталу, до яких відносяться [67]:

1) Коефіцієнт оборотності сукупного капіталу обчислюється як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини підсумку балансу підприємства (ВБ) і характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів, незалежно від джерел їхнього залучення.

$$\text{Оборотність сукупного капіталу} = \frac{ЧВР}{ВБ} \quad (3.16)$$

2) Коефіцієнт оборотності власного капіталу розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу підприємства (ВК) і показує ефективність використання власного капіталу підприємства.

$$\text{Оборотність власного капіталу} = \frac{ЧВР}{ВК} \quad (3.17)$$

3) Коефіцієнт оборотності довгострокового (інвестиційного) капіталу розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини інвестиційного капіталу (власного капіталу та довгострокового позикового капіталу (ДПК)).

$$\text{Оборотність інвестиційного капіталу} = \frac{ЧВР}{ВК + ДПК} \quad (3.18)$$

4) Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості (КЗ) і показує

швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємству.

$$\text{Оборотність кредиторської заборгованості} = \frac{ЧВР}{КЗ} \quad (3.19)$$

По суті, коефіцієнти оборотності оборотних засобів, наведені у п.п. 3.3.4 є також коефіцієнтами ефективності використання фінансових ресурсів, вкладених у поточні активи підприємства.

Звичайно, ефективність використання капіталу підприємства пов'язана з його прибутковістю (рентабельністю) – відношенням суми прибутку до середньорічної вартості капіталу. Існує велика низка показників рентабельності капіталу. Слід зазначити що моделі розрахунків показників рентабельності капіталу за західними методиками дещо відрізняються від вітчизняних, саме внаслідок специфіки форм фінансової звітності. У вітчизняних методиках ця група показників формується на основі розрахунку рівня рентабельності в залежності від розміру і характеру авансованих коштів та в узагальненому вигляді має таку модель [67]:

$$\text{Рентабельність капіталу} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Середня величина капіталу}} \quad (3.20)$$

До групи показників рентабельності капіталу відносяться також показники рентабельності певних активів, що відображають ефективність фінансових ресурсів вкладених у ці активи. Отже, до основних показників рентабельності фінансових ресурсів відносять:

1) Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу розраховується як відношення чистого прибутку підприємства (ЧП) до середньорічної вартості сукупного капіталу (валюти балансу підприємства (ВБ)) і характеризує ефективність використання майна підприємства.

$$\text{Рентабельність сукупного капіталу} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВБ}} \quad (3.21)$$

2) Коефіцієнт рентабельності власного капіталу розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу і характеризує ефективність вкладення коштів до даного підприємства.

$$\text{Рентабельність власного капіталу} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВК}} \quad (3.22)$$

3) Коефіцієнт рентабельності інвестиційного (довгострокового капіталу) розраховується як відношення чистого прибутку до середньорічної величини інвестиційного капіталу (власного капіталу та довгострокового позикового капіталу (ДПК)).

$$\text{Рентабельність інвестиційного капіталу} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВК} + \text{ДПК}} \quad (3.23)$$

4) Коефіцієнт рентабельності операційного (функціонуючого) капіталу, безпосередньо задіяного в основній діяльності підприємства, характеризує величину прибутку від операційної діяльності (ПОД) на кожну гривню функціонуючого капіталу (ФОК). До складу операційного капіталу не включають основні засоби невиробничого призначення, невстановлене устаткування, залишки незакінченого капітального будівництва, довгострокові та короткострокові фінансові вкладення, позички для працівників підприємства і т.п. [55].

$$\text{Рентабельність операційного капіталу} = \frac{\text{ПОД}}{\text{ФОК}} \quad (3.24)$$

5) Рентабельність оборотного капіталу визначається відношенням прибутку від операційної діяльності й отриманих процентів за поточними фінансовими інвестиціями до середньорічної вартості оборотних активів [58].

$$\text{Рентабельність оборотного капіталу} = \frac{\text{ПОД}}{\text{ОА}} \quad (3.25)$$

Цей перелік є далеко не повним. Кожен з перелічених показників у різних методиках розраховується із застосуванням різних показників прибутку (чистий прибуток, операційний прибуток, прибуток від звичайної діяльності до оподаткування), з урахуванням або без урахування сплачених та отриманих відсотків та дивідендів. Для акціонерних товариств окрему групу становляться показники прибутковості акцій, зазначені також у Звіті про фінансові результати.

3.3.6 Оцінка ефективності витрат діяльності. Економічна ефективність діяльності підприємства звичайно оцінюється за допомогою низки показників рентабельності. Поняття рентабельності означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції чи окремих її видів. Саме від рентабельності продукції та основної операційної діяльності залежить ефективність діяльності підприємства. З метою визначення тих видів продукції, випуск яких є рентабельним та на які в майбутньому необхідно орієнтувати виробництво, а також видів продукції, випуск яких вважається економічно недоцільним, тобто їх виробництво слід припинити, потрібно провести аналіз рентабельності як всієї продукції, так і окремих її видів.

В навчальній та науковій літературі нараховується велика кількість різноманітних показників рентабельності продукції та діяльності. Всі вони засновані на порівнянні доходів, фінансових результатів на різних етапах їх утворення, та витрат або вартості залучених ресурсів [67]. Розглянемо більш детально деякі пропонувані системи показників рентабельності.

У Положенні «Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації» [58] зазначаються такі показники рентабельності діяльності:

1) Коефіцієнт рентабельності продукції розраховується як відношення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) до витрат на її виробництво та збут і характеризує прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності.

$$\text{Рентабельність продукції} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Витрати виробництва та збуту}} \quad (3.26)$$

де до витрат виробництва та збуту відносять собівартість реалізованої продукції, адміністративні витрати та витрати на збут за даними Звіту про фінансові результати.

2) Коефіцієнт рентабельності діяльності розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) і характеризує ефективність господарської діяльності підприємства.

$$\text{Рентабельність діяльності} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ЧВР}} \quad (3.27)$$

Крім нормативно означених показників та моделей їх розрахунку, існують інші варіанти визначення рентабельності.

Наприклад, Гриньова В.М., Коюда В.О. [50] пропонують визначати рентабельність продукції як відношення чистого прибутку собівартості реалізованої продукції:

$$\text{Рентабельність продукції} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Собівартість продукції}} \quad (3.28)$$

а також операційну рентабельність реалізованої продукції (ОРРП) як відношення операційного прибутку до чистої виручки від реалізації:

$$\text{ОР}_{\text{РП}} = \frac{\text{Прибуток операційної діяльності}}{\text{ЧВР}} \quad (3.29)$$

та валову рентабельність продажу, як відношення валового прибутку до чистої виручки від реалізації продукції:

$$\text{Рентабельність продажу} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{ЧВР}} \quad (3.30)$$

Савицька Г.В. пропонує визначати такі показники [42]:

– рентабельність продукції, як відношення прибутку від реалізації до виплати процентів і податків до суми витрат на реалізовану продукцію;

– рентабельність операційної діяльності, як відношення прибутку від операційної діяльності до виплати процентів і податків до загальної суми витрат на операційну діяльність;

– рентабельність продажів як відношення прибутку від реалізації продукції до суми отриманого чистого доходу.

Білик М.Д. [48,68] крім показників валової (див. формулу 3.29) та операційної (див. формулу 3.30) рентабельності реалізованої продукції, пропонує також показник чистої рентабельності реалізованої продукції ($ЧР_{РП}$), як відношення чистого прибутку до чистої виручки від реалізації:

$$ЧР_{РП} = \frac{ЧП}{ЧВР} \quad (3.31)$$

У [48, 68] також пропонуються показники:

– рентабельності виробництва ($PВ$), що показує наскільки є ефективною віддача виробничих засобів, тобто відображає величину прибутку, що припадає на кожну гривню виробничих ресурсів підприємства та визначається за формулою:

$$PВ = \frac{\text{Прибуток до оподаткування}}{OЗ + \text{Запаси}} \quad (3.32)$$

– рентабельності продажу, як відношення прибутку від операційної діяльності (ПОД) до виручки від реалізації:

$$\text{Рентабельність продажу} = \frac{ПОД}{ЧВР} \quad (3.33)$$

– рентабельності основної діяльності, як відношення прибутку від операційної діяльності до витрат на виробництво продукції.

$$\text{Рентабельність основної діяльності} = \frac{\text{ПОД}}{\text{Витрати на виробництво}} \quad (3.34)$$

Н.М. Десва, О.І. Дедіков [51] пропонують розраховувати рентабельність продукції та продажів як відношення прибутку до виручки від реалізації, а також рентабельність одиниці продукції, як відношення прибутку до собівартості одиниці продукції. Проте, використання у практиці пропонованих показників ускладнюється тим, що в моделях не вказано який саме прибуток має братися для розрахунку.

Як видно, уніфікованої системи показників рентабельності діяльності досі не існує. В вітчизняних методиках спостерігаються численні розбіжності у назвах та моделях визначення показників, в багатьох моделях немає чіткого визначення складових у відповідності до статей фінансової звітності (наприклад, прибуток від реалізації може розумітися як валовий прибуток або як прибуток від операційної діяльності, витрати на виробництво можуть розумітися як собівартість продукції або як витрати операційної діяльності), деякі моделі все ще оперують термінами, що не мають місце у новій фінансовій звітності – наприклад, загальний прибуток, валовий прибуток і т.і. Все це значно ускладнює використання пропонованих методик на практиці.

В роботі навмисно не наводяться моделі розрахунків показників рентабельності діяльності за російськими та західними методиками, що засновані на інших формах фінансової звітності та потребують узгодження з статтями вітчизняної звітності, особливо Звіту про фінансові результати. Проте, аналіз джерел [21,40,41,42,49,52,53,64], свідчить що єдиної точки зору не існує і в зарубіжних методиках.

Підсумовуючи результати проведених досліджень з даного питання можна зробити висновок, що ключовими показниками рентабельності діяльності є:

– рентабельність продукції, що у більшості випадків визначається як відношення валового прибутку до чистої виручки від реалізації продукції, собівартості продукції або витрат на виробництво та збут продукції;

– рентабельність продажу, що визначається як відношення прибутку від операційної діяльності до чистої виручки від реалізації, витрат на виробництво та збут продукції;

– рентабельність виробництва, що визначається як відношення прибутку операційної або звичайної діяльності до оподаткування до середньорічної вартості основних засобів та запасів;

– рентабельність діяльності, що визначається як відношення чистого прибутку до чистої виручки від реалізації.

Отже, підсумовуючи проведені дослідження представимо на рисунку 3.3 основні напрями та групи показників оцінки економічної ефективності діяльності підприємства.

Наведений перелік показників не є вичерпним при оцінці ефективності діяльності підприємства. Він може доповнюватися показниками за кожним видом діяльності, різними сегментами (бізнес-одинацями), групами та видами продукції. Проте, такий поглиблений аналіз неможливий за даними фінансової звітності, а потребує первісних даних бухгалтерського та управлінського обліку, а також даних системи планування.

Як показали проведені дослідження, у методиках оцінки ефективності за даними фінансової звітності система показників обмежується оцінкою результатів основної операційної діяльності, а саме виробництва та реалізації продукції. Майже не досліджується ефективність іншої операційної діяльності, фінансової та інвестиційної діяльності, їх вплив на динаміку загальної рентабельності.

Незважаючи на те, що загальна економічна ефективність діяльності підприємства залежить від ефективності інвестиційних та інноваційних процесів на підприємстві, методики їх оцінки на основні даних фінансової звітності не сформовані.

Рисунок 3.3 – Методичні засади оцінки економічної ефективності діяльності підприємства (власна розробка)

3.4 Аналіз методичних засад оцінки ефективності інвестиційних та інноваційних процесів промислових підприємств за даними фінансової та статистичної звітності

У багатьох навчально-методичних посібниках з аналізу діяльності підприємств аналіз інвестиційної діяльності пропонується здійснювати за методиками проектного аналізу [21,42,47,48,49,51,60], тобто стосовно окремих інвестиційних проектів використовуючи відомі класичні методики визначення ефективності інвестиційних проектів за системою показників чистої приведеної вартості, внутрішньої норми рентабельності, дисконтованого терміну окупності [78]. Проведення такої оцінки за даними фінансової звітності є недоцільним та неможливим, так як у валових показниках звітності неможливо виділити доходи та витрати від того чи іншого інвестиційного проекту. В рамках аналізу фінансової звітності аналіз інвестицій, як правило, полягає в аналізі інвестиційної діяльності за даними Звіту про рух грошових коштів [48,50] або даних Балансу в частині зміни вартості необоротних активів [64], що на наш погляд також потребує уточнення з урахуванням економічної сутності інвестицій.

На мезо- та макрорівні інформаційною базою оцінки динаміки та ефективності інвестиційних та інноваційних процесів служить статистична звітність підприємств, а саме: «Звіт про капітальні інвестиції», «Звіт про інвестиції в основний капітал», «Звіт про набуття прав інтелектуальної власності».

Оцінка інвестиційних процесів здійснюється за узагальненими показниками з використанням традиційного статистичного інструментарію – відносних величин динаміки та структури (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Динаміка та структура капітальних інвестицій в Україні за 2002-2007 рр. , млн. грн.; % до загального обсягу [78]

Рік	Освоєно капітальних інвестицій, всього	у тому числі				
		інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення)	витрати на інші необоротні матеріальні активи	витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта (капітальний ремонт)	інвестиції в нематеріальні активи	витрати на формування основного стада
у фактичних цінах, млн. грн.						
2002	46563	37178	704	4065	4223	393
2003	59899	51011	971	6006	1424	487
2004	89314	75714	1786	9221	2146	447
2005	111174	93096	2928	11533	3040	577
2006	148972	125254	2523	15966	4584	645
2007	222679	188486	3435	23645	6386	705
у % до загального обсягу, %						
2002	100,0	79,8	1,5	8,7	9,1	0,9
2003	100,0	85,2	1,6	10,0	2,4	0,8
2004	100,0	84,8	2,0	10,3	2,4	0,5
2005	100,0	83,7	2,6	10,4	2,8	0,5
2006	100,0	84,1	1,7	10,7	3,1	0,4
2007	100,0	84,6	1,6	10,6	2,9	0,3

Структура інвестицій за даними наведеними у таблиці дає певну уяву й про обсяги інноваційної діяльності через питому вагу інвестицій у нематеріальні активи, так як з точки зору бухгалтерського обліку та аналізу фінансової звітності саме вартість нематеріальних активів та її динаміка розглядається як головний фінансовий індикатор інноваційних процесів здійснюваних на підприємстві.

Для оцінки інтенсивності інноваційних процесів на мезо- та макрорівні у вітчизняній статистиці використовується така комплексна характеристика, як інноваційна активність, що визначається питомою вагою підприємств що здійснювали інноваційну діяльність та впроваджували інновації (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Інноваційна активність промислових підприємств у 2004-2007 рр. (джерело: опрацювання [78,79])

Рік	Питома вага підприємств, %	
	що здійснювали інноваційну діяльність	що впроваджували інновації
2004	13,7	10,0
2005	11,9	8,2
2006	11,2	10,0
2007	14,2	11,5
2008	13,0	10,8

Результативність інноваційних процесів у промисловості у вітчизняній статистиці оцінюється показниками кількості впроваджених нових технологічних процесів, кількості та питомої ваги нових видів інноваційної продукції (рис. 3.4).

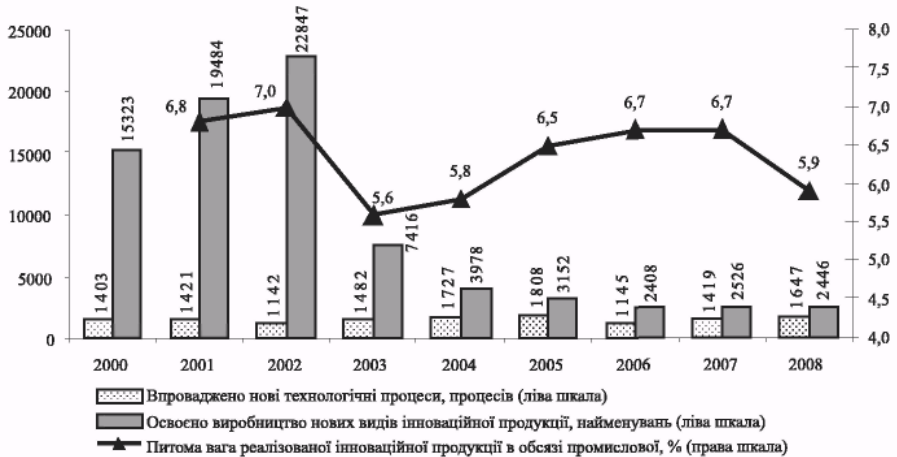

Рисунок 3.4 – Впровадження інновацій на промислових підприємствах в 2000-2008 рр. (джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України [79,80,81])

Як видно з даних таблиці 3.5. та рисунку 3.4 показники інноваційної активності до 2007 року мали позитивну динаміку, що в 2008 році змінилася на негативну. Негативним явищем є й відставання частки підприємств що впроваджували інновації від частки підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність. Це свідчить про неефективність процесу комерціалізації вітчизняних інновацій на внутрішньому ринку. Ще більш негативним явищем є відставання частки інноваційної продукції в структурі промислової порівняно з часткою інноваційно-активних підприємств, що свідчить що навіть кількісне зростання інноваційної активності не супроводжується якісним зростанням ефективності (продуктивності) інноваційних процесів на мезорівні. Результативність інноваційного процесу в промисловості України також поступово знижується як щодо створення інноваційної продукції, так і щодо продукування нових технологічних рішень.

Ще одним фінансовим індикатором інноваційних процесів на мезо- та макрорівні є *показник інноваційних витрат*, до яких відносять витрати за такими напрямками: дослідження та розробки, придбання нових технологій, придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з управлінням інновацій (придбання машин, обладнання та програмного забезпечення), маркетинг та реклама, інші (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Загальний обсяг і структура інноваційних витрат у промисловості у 2000 р., 2004-2007 рр. (джерело: опрацювання [79,81])

	2000	2004	2005	2006	2007
<i>у фактичних цінах, млн. грн.</i>					
Усього	1760,1	4534,6	5751,6	6160,0	10821,0
у т.ч. за напрямками:					
Дослідження і розробки	266,2	445,3	612,3	992,9	986,5
Придбання нових технологій ¹	72,8	143,5	243,4	159,5	328,4
Придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з управлінням інновацій ²	1074,5	2717,5	3149,6	3489,2	7441,2
Маркетинг, реклама ³	82,1	297,5	376,7	359,9	X
Інші	264,5	930,8	1369,6	1158,5	2064,9

Продовження таблиці 3.6

	у відсотках до загального обсягу, %				
Усього	100	100	100	100	100
у т.ч. за напрямками:					
Дослідження і розробки	15,1	9,8	10,6	16,2	9,1
Придбання нових технологій ¹	4,1	3,2	4,2	2,6	3,0
Придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з управлінням інноваціями ²	61,0	59,9	54,8	56,6	68,9
Маркетинг, реклама ³	4,7	6,6	6,5	5,8	X
Інші	15,1	20,5	23,9	18,8	19,0

¹ з 2007 р. – придбання інших зовнішніх знань.

² з 2007 р. – придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

³ з 2007 р. – показник віднесено до інших витрат.

Суми інноваційних витрат при заповненні статистичної звітності підприємства визначають самостійно опираючись на віднесення певних витрат на певні об'єкти, що мають відношення до здійснення інноваційної діяльності. Ані стандарти бухгалтерського обліку, ані інші нормативні акти не регламентують визначення суми інноваційних витрат. Отже, наведені показники на нашу думку не є об'єктивним відображенням обсягів інноваційних процесів.

Як видно, основна частина інноваційних витрат у 2007 р., як і в попередні роки, була спрямована на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 68,9%, або на суму 7441,2 млн. грн. При цьому порівняно з 2006 р. частка витрат на придбання машин та обладнання, пов'язаних з впровадженням інновацій, зросла на 12,3% і досягла найвищого рівня з 2000 р.

На дослідження і розробки у 2007 р. було спрямовано 9,1%, що є найнижчим показником протягом аналізованого періоду, при цьому, на виконання науково-дослідних розробок силами підприємств (внутрішні НДР) було спрямовано 7,3% загального обсягу інноваційних витрат, а на придбання результатів НДР інших організацій (зовнішні НДР), виконаних іншими організаціями для розробки нових або вдосконалення продуктів та процесів – відповідно 1,8%. На придбання інших зовнішніх знань (нових технологій, у т.ч. виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі,

промислові зразки; комерційних таємниць; проектів; товарних знаків, придбаних у зв'язку з проведенням підприємством інновацій; інжинірингових, консалтингових послуг) було спрямовано у 2007 р. тільки 328,4 млн. грн. або 3,0% сумарних інноваційних витрат. Таким чином, зростає орієнтація промислових підприємств на придбання готових технологічних рішень, при цьому знижується зацікавленість до самостійної розробки нових товарів і технологій.

Інноваційні та інвестиційні процеси у статистиці розглядаються відокремлено один від одного, хоча саме інноваційна спрямованість повинна забезпечувати ефективність інвестування, а інвестиції, в свою чергу, є рушієм інноваційних процесів. Побачити ці процеси у комплексі дозволяє *порівняння динаміки інвестицій в основний капітал та інноваційних витрат* (рис. 3.5).

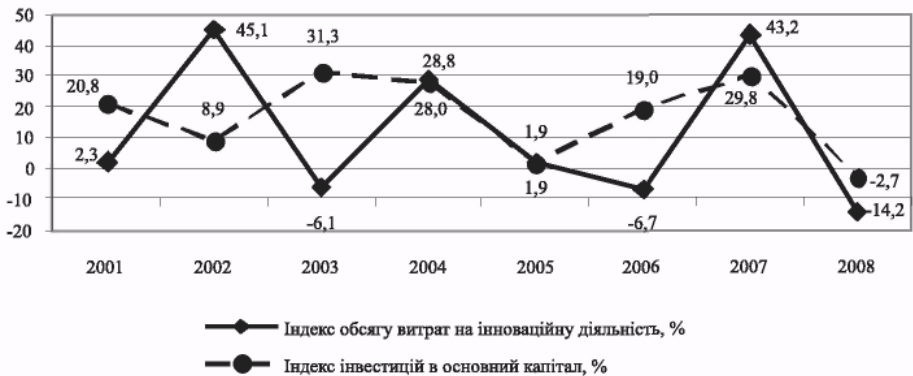

Рисунок 3.5 – Динаміка інвестицій в основний капітал і витрат на інноваційну діяльність в промисловості України в 2001–2008 рр., % [79,81]

Як бачимо на рисунок 3.5, відсутня помітна кореляція між інвестиційною діяльністю та фінансуванням інноваційних проектів. Активізація інвестиційних процесів не супроводжується відповідним зростанням витрат на інноваційну діяльність. При цьому динаміка зростання інноваційних витрат за період 2001-

2008 рр. значно поступається зростанню інвестицій у промисловість. У реальному вимірі протягом зазначеного періоду інвестиції збільшилися майже у 3,5 рази, тоді як на фінансування інноваційної діяльності спрямовано у 2,7 рази більше коштів, ніж в 2001 р. Така тенденція може свідчити, що інвестиційний процес в промисловості України все ще не виконує інноваційної функції.

Отже, аналіз наведених результатів статистичних досліджень по промисловості України дозволяє визначити, що інвестиційні та інноваційні процеси розвиваються та аналізуються відокремлено один від одного. За результатами 2008 року спостерігалася негативна динаміка означених процесів, крім того – зниження результативності інноваційних процесів та відсутність кореляції інвестицій та інноваційних витрат. Це свідчить про необхідність активізації та підвищення ефективності саме інноваційно-інвестиційних процесів, як запоруки виконання завдань інноваційної трансформації у промисловості.

З іншого боку, дослідження методичних засад оцінки інвестиційних та інноваційних процесів за даними фінансової та статистичної звітності дозволяє зробити такі висновки:

1) Дані фінансової звітності підприємств надають дуже обмежену інформацію щодо здійснення інвестицій та інновацій. Обсяги інвестицій можуть бути визначені за даними Балансу та Звіту про рух грошових коштів, але фінансові результати, наведені у Звіті про фінансові результати, не можна вважати об'єктивними індикаторами ефективності інвестиційних процесів. Інноваційні процеси у фінансовій звітності майже не відображаються – єдиний показник, який певним чином відображає інноваційну діяльність є вартість нематеріальних активів та її динаміка за Балансом.

2) Дослідження засновані на даних статистичної звітності обмежуються показниками: обсягів інвестицій в основний капітал, кількості та частки підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність та впроваджували інновації, кількості впроваджених нових технологічних процесів, кількості та частки реалізованої інноваційної продукції, сумою інноваційних витрат. Отже,

дані державних статистичних звітів не дають реальної оцінки інноваційної діяльності, а тим більш інноваційно-інвестиційних процесів. Дані статистичних досліджень майже не містять показників ефективності інвестиційних та інноваційних процесів, а судити про результативність цих процесів можна лише на основі співставлення темпових показників, що відображають кількісний та якісний розвиток.

3) Формування якісного обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації потребує удосконалення методології оцінки інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств, та комплексного відображення інноваційно-інвестиційних процесів. Незважаючи на те, що фінансова звітність надає дуже обмежену інформацію щодо інноваційно-інвестиційних процесів доцільним є розробка методики оцінки динаміки та ефективності цих процесів.

Висновки за розділом 3

У третьому розділі були досліджені теоретико-методичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства, що дозволили зробити такі висновки.

1. З точки зору підприємства, економічна ефективність його діяльності може розглядатися як: 1) результативність використання трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів вкладених у діяльність підприємства; 2) результативність трудових, матеріальних, фінансових витрат затрачених для здійснення діяльності (певного виду діяльності або проекту). Загальна економічна ефективність діяльності підприємства в свою чергу залежить від ефективності виробничих процесів, інвестиційних та інноваційних процесів, маркетингової та фінансової діяльності, ефективності управління. Враховуючи існуючу та відображену у формах фінансової звітності класифікацію видів діяльності підприємства економічну ефективність

діяльності підприємства можна також класифікувати як ефективність операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

2. У відповідності до загальної моделі показники економічної ефективності можуть визначатися як у натуральному, так і у вартісному (грошовому) виразі. Остання група показників як правило формує систему фінансових індикаторів ефективності, що розраховуються на основі співвідношення фінансових результатів та витрат діяльності або витрат на формування відповідних ресурсів. Оцінювання діяльності підприємств лише фінансовими показниками є найпростішим за доступом до інформації (як правило, оцінюється фінансова звітність підприємств) та простотою методики розрахунків показників. Ефективність використання факторів виробництва, зрештою, виявляється у фінансових результатах діяльності суб'єктів господарювання. Економічний підсумок виробничої діяльності суб'єктів господарювання, що виражається у вартісній (грошовій) формі, і є фінансовими результатами.

3. Фінансовий результат діяльності підприємства як обліково-аналітична категорія є основою визначення фінансових індикаторів економічної ефективності діяльності підприємства. У фінансовій звітності підприємства відображаються такі види фінансового результату: валовий прибуток (збиток), фінансовий результат від операційної діяльності, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, фінансовий результат від звичайної діяльності, чистий прибуток або збиток. В роботі також досліджено основні методичні засади аналізу фінансових результатів діяльності підприємства.

4. У відповідності до визначення економічної ефективності діяльності підприємства системи показників її оцінки у сучасній теорії економічного та фінансового аналізу формується за напрямками: 1) ефективність використання персоналу підприємства (трудових ресурсів); 2) ефективність використання матеріальних ресурсів: основних засобів, запасів, оборотних засобів; 3) ефективність використання власного та позикового капіталу підприємства (фінансових ресурсів); 4) ефективність окремих видів діяльності;

5) узагальнююча ефективність діяльності підприємства. В роботі було досліджені ключові показники за кожною групою та методики їх визначення, в тому числі за даними звітності. Результати дослідження та узагальнення низки нормативних, навчально-методичних та наукових джерел показали, що уніфікованої системи показників оцінки ефективності, особливо в межах групи показників рентабельності діяльності, досі не існує. В вітчизняних методиках спостерігаються численні розбіжності у назвах та моделях визначення показників, в багатьох моделях немає чіткого визначення складових у відповідності до статей фінансової звітності, деякі моделі все ще оперують термінами, що не мають місце у новій фінансовій звітності.

5. Як правило, у методиках оцінки ефективності за даними фінансової звітності система показників обмежується оцінкою результатів основної операційної діяльності. Майже не досліджується ефективність іншої операційної діяльності, фінансової та інвестиційної діяльності, їх вплив на динаміку загальної рентабельності. Незважаючи на те, що загальна економічна ефективність діяльності підприємства залежить від ефективності інвестиційних та інноваційних процесів на підприємстві, методики їх оцінки на основні даних фінансової звітності не сформовані.

6. Дослідження методичних засад оцінки інвестиційних та інноваційних процесів за даними фінансової та статистичної звітності дозволяє зробити висновок, що дані фінансової звітності підприємств та державних статистичних звітів не дають реальної оцінки інноваційної діяльності, а тим більш інноваційно-інвестиційних процесів, не містять показників ефективності інвестиційних та інноваційних процесів. *Все це обумовлює необхідність удосконалення існуючої методичної бази оцінки ефективності діяльності підприємств, інноваційних та інвестиційних процесів, їх ефективності та впливу на фінансові індикатори розвитку підприємства.*

4 ФОРМУВАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В РАМКАХ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ

4.1 Методика оцінки рентабельності промислового підприємства за даними Балансу та Звіту про фінансові результати

Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів, що віддзеркалюють здатність підприємства генерувати необхідний прибуток в процесі своєї господарчої діяльності та загальну ефективність використання активів та вкладених фінансових ресурсів.

Оцінка фінансових результатів та ефективності діяльності підприємств є одним з основних елементів у системі управління та обґрунтування господарських рішень. Вона становить інтерес для власників, інвесторів, кредиторів, постачальників матеріально-технічних ресурсів, державних органів управління й виробничих менеджерів [37].

Результати дослідження та узагальнення низки нормативних, навчально-методичних та наукових джерел показали, що уніфікованої системи показників оцінки ефективності, особливо в межах групи показників рентабельності діяльності, досі не існує. В вітчизняних методиках спостерігаються численні розбіжності у назвах та моделях визначення показників, в багатьох моделях немає чіткого визначення складових у відповідності до статей фінансової звітності, деякі моделі все ще оперують термінами, що не мають місце у новій фінансовій звітності. Як правило, у методиках оцінки ефективності за даними фінансової звітності система показників обмежується оцінкою результатів основної операційної діяльності, а саме виробництва та реалізації продукції. Майже не досліджується ефективність іншої операційної діяльності, фінансової

та інвестиційної діяльності, їх вплив на динаміку загальної рентабельності. Все це значно ускладнює використання запропонованих методик на практиці.

Отже, здійснення оцінки рентабельності діяльності на практиці потребує удосконалення існуючих методик. При формуванні системи оцінки фінансових результатів та рентабельності підприємств за даними фінансової звітності доцільно відштовхуватися від класифікації видів діяльності підприємства, доходів, витрат та фінансових результатів за видами діяльності, а також методів фінансового аналізу.

В загальному вигляді показник рентабельності, як параметр економічної ефективності, визначається як відношення отриманих вигід (ефекту) у вартісному вираженні до вартості ресурсів, затрачених для отримання такого ефекту.

$$Ееф = \frac{\text{Економічний ефект (прибуток)}}{\text{Ресурси (витрати)}} \quad (4.1)$$

Така модель частіше застосовується для визначення економічної рентабельності – прогнозного параметру ефективності будь-якого проекту. Вона ж, як основний принцип визначення ефективності, виступає основою для побудови більшості фінансових показників рентабельності, що визначаються на базі фінансової звітності та використовуються у практиці фінансового менеджменту.

В сучасній теорії та практиці фінансового аналізу та менеджменту можна зустріти множину різних показників рентабельності й досі не вироблено уніфіковано системи оцінки ефективності діяльності підприємства. Можна зустріти множино різночитань як в самих розрахункових моделях показників, так і в їх назвах. Дійсно, базова модель визначення економічного ефекту та перелік статей фінансової звітності дає можливість побудови самих різних показників в залежності від тих висновків, які бажає отримати аналітик.

В залежності від використовуваної базової моделі та предмету аналізу всі фінансові показники рентабельності можна розділити на 2 основні групи:

1) Показники рентабельності діяльності підприємства, що ґрунтуються на значеннях статей звіту про фінансові результати та відображають величину прибутку, що отримується на одиницю витрат, або величину прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства з одиниці отримуваних доходів.

$$\text{Рентабельність діяльності} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Витрати}} \text{ або } \frac{\text{Прибуток}}{\text{Доходи}} \quad (4.2)$$

2) Показники рентабельності активів та капіталу, що ґрунтуються на значеннях статей Балансу та Звіту про фінансові результати та відображають прибуток, отримуваний на кожну одиницю вартості активів або капіталу (вкладених фінансових ресурсів).

$$\text{Рентабельність активів (капіталу)} = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Вартість активів (капіталу)}} \quad (4.3)$$

Так як показники рентабельності вимірюють доходність підприємства з різних позицій, в якості показника «прибуток» у розрахункових моделях показників можуть використовуватися:

- валовий прибуток (збиток), як фінансовий результат від реалізації продукції (робіт, послуг) без врахування управлінських витрат та результатів іншої операційної діяльності;
- фінансовий результат від операційної діяльності;
- фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування;
- фінансовий результат від звичайної діяльності після оподаткування (чистий прибуток).

В якості показника «витрати» у розрахункових моделях можуть використовуватися основні статті витрат у порядку їх наростання та згадування у Звіті про фінансові результати:

- собівартість реалізованої продукції;
- витрати операційної діяльності (собівартість реалізованої продукції, адміністративні витрати, витрати на збут, витрати іншої операційної діяльності);

- витрати звичайної діяльності до оподаткування (враховуючи витрати від участі в капіталі, фінансові витрати, інші витрати);
- витрати звичайної діяльності з урахуванням оподаткування.

Аналогічно, в якості показника «дохід» у розрахункових моделях можуть використовуватися статті доходів у порядку зростання та згадування у Звіті про фінансові результати:

- чиста виручка від реалізації продукції, робіт, послуг;
- доходи від операційної діяльності (чиста виручка від реалізації, та доходи від іншої операційної діяльності);
- доходи від звичайної діяльності.

При аналізі рентабельності активів вартість статей активів та капіталу може вказуватися за середньорічною величиною або за вартістю на кінець звітного періоду. Так як показники наведені у Звіті про фінансові результати формуються наростаючим підсумком, а показники Балансу є момент ними, найбільш об'єктивним буде використання значень статей Балансу середніх за аналізований період.

Враховуючи базові моделі оцінки рентабельності та структуру фінансової звітності система показників оцінки рентабельності має містити коефіцієнти, наведені на рисунку 4.1. Далі розглянемо детально економічний зміст та розрахункові моделі запропонованих коефіцієнтів.

Показники рентабельності майна та капіталу.

Дана група показників віддзеркалює величину фінансового результату, отриманого на кожну одиницю вартості майна та фінансових ресурсів (капіталу) підприємства. В якості показника фінансового результату доцільно використовувати кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства – чистий прибуток, або ж прибуток від звичайної діяльності до оподаткування. Серед основних статей майна та капіталу в цілях оцінки ефективності їх використання доцільно виділити: сукупні, необоротні та поточні активи підприємства, власний капітал, власні кошти, інвестиційний капітал (довгострокові джерела фінансування).

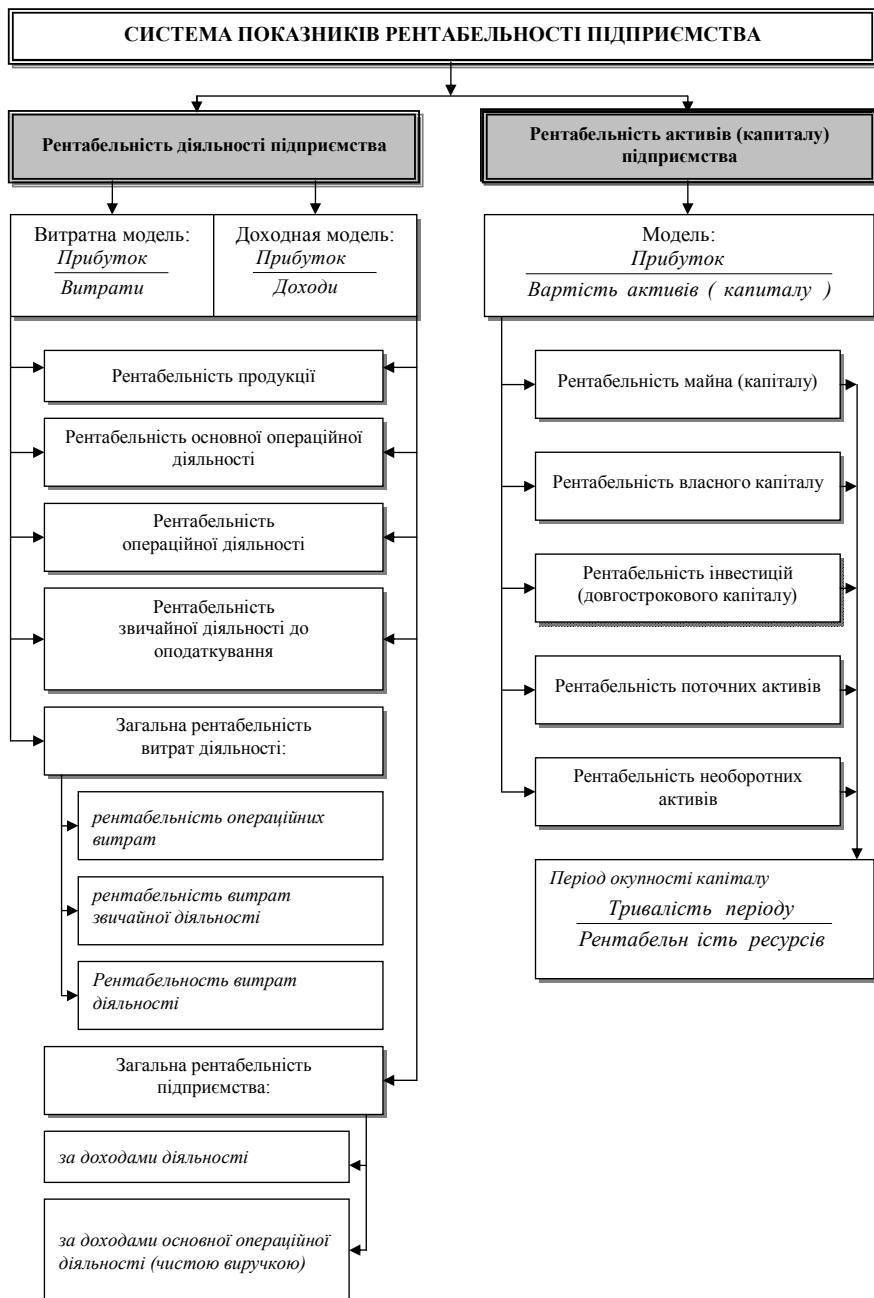

Рисунок 4.1 – Система показників оцінки рентабельності [67]

Рентабельність сукупних активів (сукупного капіталу) P_{CA} підприємства характеризує ефективність використання всього майна підприємства та показує величину прибутку, отриманого з кожної грошової одиниці, вкладеної у активи підприємства. Розраховується як відношення чистого прибутку (ЧП) або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування $\Phi P_{зд}$ до середньої вартості сукупних активів (СА) за період.

$$P_{CA} = \frac{ЧП}{СА} \text{ або } \frac{\Phi P_{зд}}{СА} \quad (4.4)$$

При значенні $P_{CA} > 0,3$ можна зробити умовний висновок, що ефективність використання майна в цілому була високою, при $P_{CA} = 0,1 - 0,3$ – середньою, при значенні менш 0,1 – низькою. Об'єктивну оцінку рівня рентабельності майна може дати його порівняння з аналогічними показниками конкурентів або середньогалузевими. Зниження показника може свідчити про спадаючий попит на продукцію, зростання питомих витрат або перенакопичення активів (невідповідності обсягів діяльності та обсягів вкладених ресурсів).

Рентабельність власного капіталу $P_{ВКл}$ відображає ефективність використання коштів, що належать власникам, та характеризує величину чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, що припадає на кожну грошову одиницю власного (акціонерного) капіталу. Розраховується як відношення чистого прибутку до середньої величини власного капіталу (ВКл). Рівень показника являє найбільший інтерес для власників та інвесторів підприємства. Динаміка показника має основний вплив на рівень його інвестиційної привабливості, ринкову вартість та динаміку котирувань його цінних паперів на фондовому ринку.

$$P_{ВКл} = \frac{ЧП}{ВКл} \text{ або } \frac{\Phi P_{зд}}{ВКл} \quad (4.5)$$

Достатність та приємність рівня рентабельності власного капіталу оцінюється індивідуально кожним інвестором на основі власних інвестиційних очікувань або порівняння з рентабельністю альтернативних можливостей вкладення капіталу – доходністю депозитних вкладів, вкладів до фондових фінансових інструментів і т.і. Якщо за період здійснювалось суттєве зростання власного капіталу, особливо за рахунок інвестицій до статутного та акціонерного капіталу, необхідно оцінити чи призвели додаткові вкладення до очікуваного зростання фінансових результатів.

При залученні до фінансування додаткових джерел власних коштів у вигляді забезпечення наступних виплат та платежів та доходів майбутніх періодів доцільно також оцінити рентабельності всіх власних джерел фінансування, або рентабельність власних коштів $P_{BKш}$

$$P_{BKш} = \frac{ЧП}{BKш} \text{ або } \frac{\Phi P_{зд}}{BKш} \quad (4.6)$$

Рентабельність інвестицій (довгострокового та інвестиційного капіталу) відображає ефективність використання капіталу вкладеного в діяльність підприємства на довгий період, як власного, так і позикового у вигляді довгострокових банківських кредитів. Розраховується як відношення чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування до середньої за звітний період величини власних коштів (BKш) та довгострокових зобов'язань (ДоЗ).

$$P_{інв} = \frac{ЧП}{BKш + ДоЗ} \text{ або } \frac{\Phi P_{зд}}{BKш + ДоЗ} \quad (4.7)$$

Неспівпадіння наведених показників характеризує ступінь використання підприємством фінансових важелів – довгострокових кредитів та інших позикових коштів для підвищення рівня ефективності.

Рентабельність поточних активів відображає величину прибутку, отримувану на одиницю вартості активів, що знаходяться в обороті.

Розраховується як відношення чистого прибутку або прибутку до оподаткування до середньої за період вартості поточних активів підприємства, де до складу поточних активів входять всі оборотні активи (ОА), витрати майбутніх періодів (ВМП), групи вибуття (ГВ).

$$P_{ПА} = \frac{ЧП}{ПА} = \frac{ЧП}{ОА + ВМП + ГВ} \text{ або } \frac{\Phi P_{ЗД}}{ПА} \quad (4.8)$$

Рентабельність необоротних (постійних) активів відображає величину прибутку, отримувану на одиницю вартості необоротних активів (НоА) та розраховується як відношення чистого прибутку або прибутку до оподаткування до середньої за період вартості необоротних активів.

$$P_{НоА} = \frac{ЧП}{НоА} \text{ або } \frac{\Phi P_{ЗД}}{НоА} \quad (4.9)$$

Динаміка даного показника може служити індикатором ефективності інвестиційної діяльності (придбання або навпаки реалізації необоротних активів), здійсненої за аналізує мий період.

Аналогічно показники рентабельності можуть бути розраховані за окремими видами активів підприємства, окремим формам залученого капіталу, окремим об'єктам реального та фінансового інвестування.

Обрання для розрахунку чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування залежить від змін у середній ставці податку на прибуток за період – якщо суттєві зміни мали місце слід розраховувати рентабельність також за прибутком до оподаткування, щоб виключити з розрахунку вплив зміни ставки оподаткування.

Похідними від показників рентабельності активів та капіталу є показники періоду окупності, що показують скільки періодів (кратних звітному – кварталів, років) необхідно для окупності вкладених ресурсів при встановленому в звітному періоді рівні ефективності їх використання. Всі показники окупності (в одиницях виміру звітного періоду) розраховуються за такою моделлю:

$$\text{Період окупності ресурсів } (T_{ок}) = \frac{\text{Тривалість періоду}}{\text{Рентабельність ресурсів}} \quad (4.10)$$

Наприклад, при річному рівні рентабельності власного капіталу 25 % термін його окупності складе $T_{ок} = 1/0,25 = 4$ роки.

Показники рентабельності діяльності.

Дана група показників віддзеркалює ефективність операційної та звичайної діяльності підприємства. Моделі розрахунку показників будуються у відповідності до цілей аналізу. Розглянемо основні з них.

Рентабельність продукції $R_{ПР}$ розраховується на основі показників валового прибутку, собівартості реалізованої продукції та чистої виручки від реалізації продукції та віддзеркалює ефективність реалізації продукції у звітному періоді.

Рентабельність продукції за собівартістю характеризує величину валового прибутку, що припадає на 1 гривню собівартості реалізованої продукції та показує середню націнку на продукцію (роботи, послуги) підприємства.

$$R_{ПР}(\text{ по } C_{пр}) = \frac{\text{Валовий прибуток (Пвал)}}{\text{Собівартість продукції (} C_{пр} \text{)}} \quad (4.11)$$

Рентабельність продукції за виручкою характеризує величину валового прибутку, отриманого підприємством з кожної гривні чистої виручки від реалізації продукції, робіт, послуг.

$$R_{ПР}(\text{ по ЧВР}) = \frac{\text{Валовий прибуток (Пвал)}}{\text{Чиста виручка від реалізації (ЧВР)}} \quad (4.12)$$

Рентабельність основної операційної діяльності (продажу) $R_{ООД}$ розраховується на основі показників чистої виручки від реалізації (доходу основної операційної діяльності), суми витрат основної операційної діяльності – собівартості реалізованої продукції, адміністративних витрат та витрат на збут, фінансового результату основної операційної діяльності (рис. 4.2).

Даний показник рентабельності $P_{ООД}$ характеризує ефективність реалізації продукції з врахуванням постійних витрат та ефективність операційної діяльності без врахування доходів та витрат від іншої операційної діяльності.

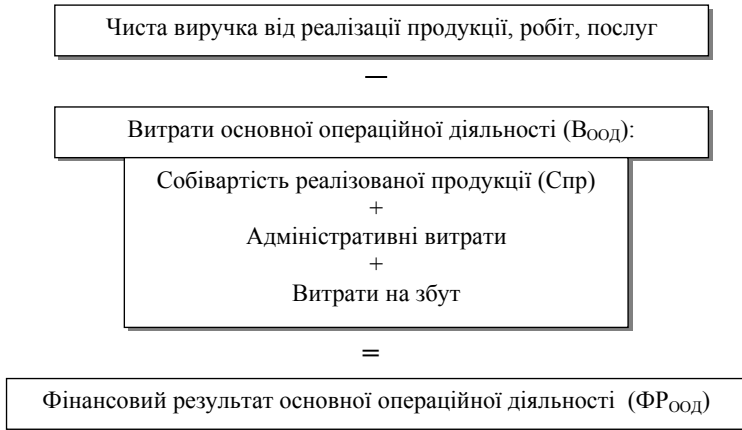

Рисунок 4.2 – Формування фінансового результату від основної операційної діяльності

Рентабельність основної операційної діяльності (продажу) за витратами характеризує величину прибутку від основної операційної діяльності ($\Phi P_{ООД}$), що припадає на 1 гривню витрат основної операційної діяльності ($B_{ООД}$).

$$P_{ООД} \text{ (за витратами)} = \frac{\Phi P_{ООД}}{B_{ООД}} \quad (4.13)$$

Рентабельність основної операційної діяльності (продажу) за виручкою характеризує величину прибутку від основної операційної діяльності, що залишається з кожної гривні чистої виручки від реалізації продукції.

$$P_{ООД} \text{ (за виручкою)} = \frac{\Phi P_{ООД}}{ЧВР} \quad (4.14)$$

Рентабельність операційної діяльності $P_{Од}$ розраховується на основі показників фінансового результату від операційної діяльності $\Phi P_{Од}$, доходів операційної діяльності $D_{Од}$ (в тому числі інших операційних доходів), витрат операційної діяльності $B_{Од}$ (в тому числі інших операційних витрат). Показник характеризує ефективність операційної діяльності з урахуванням як фінансових результатів реалізації продукції, так і інших операційних доходів та витрат.

Якщо інші операційні доходи та витрати на підприємстві у звітному періоді були відсутні або їх величина несуттєва, показник рентабельності операційної діяльності віддзеркалює ефективність основної операційної діяльності та розраховується спрощено – як відношення фінансового результату операційної діяльності до чистої виручки від реалізації продукції або витрат основної операційної діяльності.

Рентабельність операційної діяльності за витратами відображає величину прибутку від операційної діяльності, що припадає на кожну гривню витрат операційної діяльності.

$$P_{Од} \text{ (за витратами)} = \frac{\Phi P_{Од}}{B_{Од}} \text{ або } \frac{\Phi P_{Од}}{B_{ООД}} \quad (4.15)$$

Рентабельність операційної діяльності за доходами (виручкою) віддзеркалює величину прибутку від операційної діяльності, що залишається з кожної гривні доходів операційної діяльності (або чистої виручки від реалізації).

$$P_{Од} \text{ (за доходами)} = \frac{\Phi P_{Од}}{D_{Од}} \text{ або } P_{Од} \text{ (за виручкою)} = \frac{\Phi P_{Од}}{ЧВР} \quad (4.16)$$

Рентабельність звичайної діяльності до оподаткування ($P_{ОЗд}$) розраховується на основі показників фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування $\Phi P_{Зд}$, доходів $D_{Зд}$ та витрат $B_{Зд}$ звичайної діяльності без урахування оподаткування, та характеризує ефективність звичайної діяльності без урахування оподаткування прибутку та фінансових результатів надзвичайних подій.

Доходи звичайної діяльності містять: доходи операційної діяльності (чисту виручку від реалізації та інші операційні доходи), доходи від участі в капіталі, інші фінансові доходи, інші доходи.

Витрати звичайної діяльності до оподаткування містять: витрати операційної діяльності, витрати від участі в капіталі, інші фінансові витрати, інші витрати.

Якщо доходи та витрати підприємства від не операційної (фінансової та інвестиційної) діяльності відсутні або несуттєві рентабельність звичайної діяльності може розраховуватись за спрощеною моделлю – як відношення фінансового результату звичайної діяльності до оподаткування до чисто виручки від реалізації продукції або витрат операційної діяльності.

Рентабельність звичайної діяльності до оподаткування за витратами віддзеркалює величину прибутку від звичайної діяльності до оподаткування що припадає на 1 гривню витрат звичайної діяльності.

$$P_{зд} \text{ (за витратами)} = \frac{\Phi P_{зд}}{B_{зд}} \quad (4.17)$$

Рентабельність звичайної діяльності до оподаткування за доходами віддзеркалює величину прибутку до оподаткування, що залишається яз кожної величини доходів від звичайної діяльності або чистої виручки.

$$P_{зд} \text{ (за доходами)} = \frac{\Phi P_{зд}}{Д_{зд}} \text{ або } P_{зд} \text{ (за виручкою)} = \frac{\Phi P_{зд}}{ЧВР} \quad (4.18)$$

Розрахунок показників рентабельності до оподаткування є доцільним при зміні середньої ставки оподаткування за період, щоби нівелювати вплив цього фактору при аналізі ефективності діяльності підприємства.

На практиці показники рентабельності діяльності підприємства найчастіше розраховуються на основі показника чистого прибутку – кінцевого фінансового результату діяльності підприємства що залишається у розпорядженні підприємства, що співвідноситься з величиною доходів або

витрат підприємства. Такі показники можна віднести до показників загальної (підсумкової) рентабельності витрат або діяльності підприємства.

Загальна рентабельність витрат підприємства розраховується на основі показника чистого прибутку та суми відповідних витрат та відображає величину чистого прибутку, отриманої підприємством на кожну гривню витрат операційної або звичайної діяльності.

Загальна рентабельність операційних витрат R_{OPB} характеризує величину чистого прибутку, отриманої на кожну гривню витрат операційної діяльності.

$$R_{OPB} = \frac{ЧП}{B_{OD}} \quad (4.19)$$

Загальна рентабельність витрат звичайної діяльності характеризує величину чистого прибутку, отриманої на кожну гривню витрат звичайної діяльності до оподаткування.

$$R_{BЗД} = \frac{ЧП}{B_{ЗД}} \quad (4.20)$$

Загальна рентабельність витрат діяльності характеризує величину чистого прибутку на кожну гривню витрат звичайної діяльності та надзвичайних подій з урахуванням оподаткування.

$$R_{B_{заг}} = \frac{ЧП}{\text{Витрати діяльності} (B_{заг})} \quad (4.21)$$

Загальна рентабельність підприємства розраховується на основі показника чистого прибутку та суми доходів підприємства, та відображає величину чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства з кожної гривні отриманого доходу. В залежності від структури доходів підприємства може розраховуватися на основі показника сукупного доходу від звичайної діяльності та надзвичайних подій або за спрощеною моделлю – на основі чистої виручки від реалізації, якщо інші статті доходів несуттєві.

Останній показник характеризує загальну рентабельність основної операційної діяльності (продажу) та найчастіше виступають основним показником рентабельності діяльності підприємства при проведенні аналізу.

Загальна рентабельність за доходами $P_{загД}$ підприємства показує величину чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства з кожної гривні всіх отриманих ним доходів.

$$P_{загД} = \frac{ЧП}{\text{Доходи діяльності (} D_{заг} \text{)}} \quad (4.22)$$

Загальна рентабельність (за виручкою) показує величину чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства з кожної гривні отриманої виручки від реалізації продукції.

$$P_{загЧВР} = \frac{ЧП}{ЧВР} \quad (4.23)$$

Таким чином, в залежності від структури доходів та витрат підприємства від різних видів діяльності показники рентабельності діяльності підприємства можуть розраховуватися за повною схемою – на основі фінансових результатів, доходів та витрат від відповідних видів діяльності, або за спрощеною схемою – на основі чистої виручки від реалізації (як основного доходу), витрат основної операційної діяльності та витрат оподаткування (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Моделі розрахунку системи показників оцінки ефективності діяльності підприємства за даними фінансової звітності

Показник	Описова модель	За кодами рядків
Рентабельність активів та капіталу		
Рентабельність сукупних активів	$P_{СА} = \frac{ЧП}{СА} \text{ або } \frac{\Phi P_{ЗД}}{СА}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225) або ряд.170(175)}}{\text{ф.1.ряд.280}}$
Рентабельність власного капіталу	$P_{ВКл} = \frac{ЧП}{ВКл} \text{ або } \frac{\Phi P_{ЗД}}{ВКл}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225) або ряд.170(175)}}{\text{ф.1.ряд.380}}$
Рентабельність власних коштів	$P_{ВКи} = \frac{ЧП}{ВКи} \text{ або } \frac{\Phi P_{ЗД}}{ВКи}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225) або ряд.170(175)}}{\text{ф.1.ряд.380 + 430 + 630}}$

Продовження таблиці 4.1

Показник	Описова модель	За кодами рядків
Рентабельність інвестиційного капіталу	$R_{инв} = \frac{ЧП \text{ або } \Phi P_{зд}}{ВКш + ДоЗ}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225) або ряд.170(175)}}{\text{ф.1.ряд.380 + 430 + 480 + 630}}$
Рентабельність поточних активів	$R_{ПА} = \frac{ЧП}{ПА} \text{ або } \frac{\Phi P_{зд}}{ПА}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225) або ряд.170(175)}}{\text{ф.1.ряд.260 + 270 + 275}}$
Рентабельність необоротних активів	$R_{НоА} = \frac{ЧП}{НоА} \text{ або } \frac{\Phi P_{зд}}{НоА}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225) або ряд.170(175)}}{\text{ф.1.ряд.080}}$
Рентабельність діяльності		
Рентабельність продукції	за собівартістю: $R_{ПР}(\text{ по } Спр) = \frac{Пвал}{Спр}$	за собівартістю: $\frac{\text{ф.2.ряд.050 (055)}}{\text{ф.2.ряд.040}}$
	за виручкою: $R_{ПР}(\text{ по } ЧВР) = \frac{Пвал}{ЧВР}$	за виручкою: $\frac{\text{ф.2.ряд.050 (055)}}{\text{ф.2.ряд.035}}$
Рентабельність основної операційної діяльності	за витратами: $R_{ООД}(\text{ витр}) = \frac{\Phi P_{ООД}}{В_{ООД}}$	за витратами: $\frac{\text{ф.2.ряд.050 (055) - 070 - 080}}{\text{ф.2.ряд.040 + 070 + 080}}$
	за виручкою: $R_{ООД}(\text{ вир}) = \frac{\Phi P_{ООД}}{ЧВР}$	за виручкою: $\frac{\text{ф.2.ряд.050 (055) - 070 - 080}}{\text{ф.2.ряд.035}}$
Рентабельність операційної діяльності	за витратами: $R_{ОД}(\text{ витр}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{В_{ОД}}$	за витратами: $\frac{\text{ф.2.ряд.100 (105)}}{\text{ф.2.ряд.040 + 070 + 080 + 090}}$
	за доходами: $R_{ОД}(\text{ доход}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{Д_{ОД}}$	за доходами: $\frac{\text{ф.2.ряд.100 (105)}}{\text{ф.2.ряд.035 + 060}}$
	за виручкою (спрощено): $R_{ОД}(\text{ вир}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{ЧВР}$	за виручкою: $\frac{\text{ф.2.ряд.100 (105)}}{\text{ф.2.ряд.035}}$
Рентабельність звичайної діяльності	за витратами: $R_{зд}(\text{ витр}) = \frac{\Phi P_{зд}}{В_{зд}}$	за витратами: $\frac{\text{ф.2.ряд.170 (175)}}{\text{ф.2.ряд.040 + 070 + 080 + 090 + 140 + 150 + 160}}$
	за доходами: $R_{зд}(\text{ доход}) = \frac{\Phi P_{зд}}{Д_{зд}}$	за доходами: $\frac{\text{ф.2.ряд.170 (175)}}{\text{ф.2.ряд.035 + 060 + 110 + 120 + 130}}$

Продовження таблиці 4.1

Показник	Описова модель	За кодами рядків
	за виручкою (спрощено): $P_{ЗД} (\text{вир}) = \frac{\Phi P_{ЗД}}{ЧВР}$	за виручкою (спрощено): $\frac{\text{ф.2.ряд.170 (175)}}{\text{ф.2.ряд.035}}$
Загальна рентабельність операційних витрат	$P_{ОПВ} = \frac{ЧП}{B_{ОД}}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225)}}{\text{ф.2.ряд.040 + 070 + 080 + 090}}$
Загальна рентабельність витрат звичайної діяльності	$P_{ВЗД} = \frac{ЧП}{B_{ЗД}}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225)}}{\text{ф.2.ряд.040 + 070 + 080 + 090 + 140 + 150 + 160}}$
Загальна рентабельність витрат діяльності	$P_{В\text{ заг}} = \frac{ЧП}{B_{\text{заг}}}$	$\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225)}}{\text{ф.2.ряд.040 + 070 + 080 + 090 + 140 + 150 + 160 + 180}}$
Рентабельність підприємства	за доходами діяльності: $P_{\text{заг Д}} = \frac{ЧП}{D_{\text{заг}}}$	за доходами діяльності: $\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225)}}{\text{ф.2.ряд.035 + 060 + 110 + 120 + 130 + 185 + 200}}$
	за виручкою (спрощено): $P_{\text{заг ЧВР}} = \frac{ЧП}{ЧВР}$	за виручкою (спрощено): $\frac{\text{ф.2.ряд.220 (225)}}{\text{ф.2.ряд.035}}$

Наведена система фінансових показників ефективності діяльної підприємства орієнтована на аналіз типової фінансової звітності сформованої за стандартами П(С)БО 2 «Баланс» та П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати». Її використання для аналізу спрощеної фінансової звітності суб'єктів малого підприємництва потребує уточнень деяких розрахункових моделей з урахуванням особливостей формування звітності суб'єкта малого підприємництва, особливо Звіту про фінансові результати. Отже, у наступному розділі доцільно розглянути ці особливості та навести відповідні рекомендації щодо оцінки ефективності діяльності суб'єктів малого підприємництва.

4.2 Рекомендації щодо оцінки ефективності діяльності суб'єктів малого підприємництва

Суб'єкти малого підприємництва (СМП), а також представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, складають фінансову звітність за скороченою формою у відповідності до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25. До суб'єктів малого підприємництва відносять юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності в яких:

- середньооблікова чисельність працівників за звітний рік не перевищує 50 осіб;
- обсяг річного валового доходу складає не більше 70 млн. грн.

Фінансовий звіт СМП містить Баланс (Форма № 1-м) та Звіт про фінансові результати (Форма № 2-м), що формуються у відповідності до П(С)БО 25 та мають певні особливості порівняно з типовими формами звітності за П(С)БО 2 та П(С)БО 3.

Формування Балансу за Формою № 1-м здійснюється на таких засадах.

Необоротні активи. У статті «Незавершене будівництво» відображаються вартість незавершених капітальних інвестицій (включаючи устаткування для монтажу), що здійснюються для власних потреб суб'єкта малого підприємництва, а також авансові платежі для фінансування таких інвестицій. У статті «Основні засоби» наводиться вартість власних та отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів і орендованих цілісних державних майнових комплексів, які віднесені до складу основних засобів, а також вартість інших необоротних матеріальних активів, державні (казенні) та комунальні підприємства відображають вартість майна, отриманого на праві господарського відання чи праві оперативного управління, та об'єктів інвестиційної нерухомості. У цій статті також наводиться вартість нематеріальних активів. У статті наводяться окремо первісна (переоцінена) та

залишкова вартість основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів, а також нарахована в установленому порядку сума їх зносу (у дужках). До підсумку балансу включається залишкова вартість, яка визначається як різниця між первісною (переоціненою) вартістю вказаних необоротних активів і сумою їх зносу на дату балансу. У статті «Довгострокові біологічні активи» наводиться вартість довгострокових біологічних активів, облік яких ведеться за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи». У цій статті наводиться справедлива або первісна (переоцінена) вартість, сума накопиченої амортизації (у дужках) і залишкова вартість довгострокових біологічних активів. До підсумку балансу включається справедлива або залишкова вартість, яка дорівнює різниці між первісною (переоціненою) вартістю і сумою накопиченої амортизації. У статті «Довгострокові фінансові інвестиції» відображаються фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інші фінансові інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який час. У статті «Інші необоротні активи» наводяться суми інших необоротних активів, які не можуть бути включені до згаданих вище статей розділу «Необоротні активи».

Оборотні активи. У статті «Виробничі запаси» відображається вартість запасів сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів і комплектувальних виробів, запасних частин, тари (крім інвентарної), будівельних матеріалів та інших матеріалів, призначених для використання в ході нормального операційного циклу. У цій статті також наводяться витрати на незавершене виробництво і незавершені роботи (послуги), валова заборгованість замовників за будівельними контрактами. У статті «Поточні біологічні активи» відображається вартість поточних біологічних активів тваринництва в оцінці за справедливою або первісною вартістю, а також рослинництва в оцінці за справедливою вартістю, облік яких ведеться за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи». У статті «Готова продукція» відображається

собівартість виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання, укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками та відповідають технічним умовам і стандартам. У цій статті наводиться також покупна вартість товарів, які придбані підприємствами для подальшого продажу.

У статті «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги» відображається заборгованість покупців або замовників за реалізовані їм продукцію, товари, роботи або послуги, включаючи забезпечену векселями заборгованість. У підсумок балансу включається чиста реалізаційна вартість, яка визначається шляхом вирахування з дебіторської заборгованості резерву сумнівних боргів, сума якого наводиться у дужках. У статті «Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом» відображається визнана дебіторська заборгованість казначейських, фінансових і податкових органів. У статті «Інша поточна дебіторська заборгованість» відображається заборгованість дебіторів, яка не включена до інших статей дебіторської заборгованості та яка відображається у складі оборотних активів. Показники цієї статті наводяться за чистою реалізаційною вартістю.

У статті «Поточні фінансові інвестиції» відображаються фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. У статті «Грошові кошти та їх еквіваленти» відображаються кошти в касі, на поточних та інших рахунках у банках, які можуть бути використані для поточних операцій, а також еквіваленти грошових коштів. У цій статті окремо наводяться кошти в національній та іноземній валюті. Кошти, які не можна використати для операцій протягом одного року, починаючи з дати балансу, або протягом операційного циклу внаслідок обмежень, відображаються у складі необоротних активів. У статті «Інші оборотні активи» наводяться суми оборотних активів, які не включені до згаданих вище статей розділу «Оборотні активи». У цій статті наводяться, зокрема, вартість грошових документів і сальдо субрахунку «Податкові зобов'язання» рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами».

У складі витрат майбутніх періодів відображаються витрати, що мали місце протягом поточного або попередніх звітних періодів, але належать до наступних звітних періодів.

У вписуваному рядку 275 «IV. Необоротні активи та групи вибуття» відображається вартість необоротних активів та груп вибуття, які утримуються для продажу, що визначається відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність».

Власний капітал. У статті «Статутний капітал» наводиться зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Підприємства, для яких не передбачена фіксована сума статутного капіталу, відображають у цій статті суму фактичного внеску власників до статутного капіталу підприємства. У статті «Додатковий капітал» відображаються сума дооцінки необоротних активів, вартість безоплатно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб необоротних активів та інші види додаткового капіталу. Тут також наводиться сума пайового капіталу (пайових внесків) членів споживчого товариства, спілок та інших організацій. Внески засновників підприємства понад статутний капітал включаються до цієї статті. У статті «Резервний капітал» наводиться сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. У статті «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)» відображається сума нерозподіленого прибутку або непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу. У статті «Неоплачений капітал» відображається сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу. Господарські товариства у цій статті також відображають вилучений капітал, тобто фактичну собівартість часток, викуплених у своїх учасників. Суми за цією статтею вираховуються при визначенні підсумку власного капіталу.

У складі забезпечень наступних витрат і платежів відображаються суми забезпечення для відшкодування наступних витрат і платежів (на виплату наступних відпусток працівникам, виконання гарантійних зобов'язань тощо), а також залишки коштів цільового фінансування і цільових надходжень з бюджету та інших джерел.

У статтях розділу «Довгострокові зобов'язання» наводиться сума заборгованості підприємства банкам за отримані від них позики, яка не є поточним зобов'язанням, сума довгострокової заборгованості підприємства за зобов'язаннями щодо залучення позикових коштів (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки, та за іншими довгостроковими зобов'язаннями.

У статті «Короткострокові кредити банків» відображається сума поточних зобов'язань підприємства перед банками щодо отриманих від них короткострокових позик. Зобов'язання за кредитами банків наводяться у балансі з урахуванням належної на кінець звітного періоду до сплати суми процентів за їх користування. У статті «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» наводяться суми зобов'язань, які утворилися як довгострокові, але з дати балансу підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців. У статті «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» відображається сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги, включаючи заборгованість, забезпечену векселями. У цій статті також відображається заборгованість постачальникам за невідфактуровані поставки і розрахунки з надлишку товарно-матеріальних цінностей, який встановлено при їх прийманні.

У статті «Поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом» відображається заборгованість підприємства за всіма видами платежів до бюджету, включаючи суму податку з працівників підприємства. У статті «Поточні зобов'язання за розрахунками зі страхування» відображається сума заборгованості за відрахуваннями до Пенсійного фонду України, на обов'язкове соціальне страхування, страхування майна підприємства та індивідуальне страхування його працівників.

У статті «Поточні зобов'язання за розрахунками з оплати праці» відображається заборгованість за нарахованою, але ще не сплаченою сумою оплати праці, а також за депонованою заробітною платою. Заборгованість підприємству працівників за операціями з оплати праці наводиться у статті «Інша поточна дебіторська заборгованість». У статті «Інші поточні зобов'язання» відображаються суми зобов'язань, які не включені до інших статей, наведених у розділі «Поточні зобов'язання», зокрема заборгованість за одержаними авансами, заборгованість засновникам у зв'язку з розподілом прибутку, заборгованість пов'язаним сторонам, сальдо субрахунку «Податковий кредит» рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами» і сума валової заборгованості замовникам за будівельними контрактами. У вписуваному рядку 605 відображаються зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, які утримуються для продажу, що визначаються відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність».

До складу доходів майбутніх періодів включаються доходи, отримані протягом поточного або попередніх звітних періодів, які належать до наступних звітних періодів.

Формування Звіту про фінансові результати за формою № 2-м здійснюється на таких засадах.

У статті «Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» відображається загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг. У статті «Непрямі податки та інші вирахування з доходу» відображається сума податку на додану вартість, акцизного збору та інших вирахувань з доходу (надані знижки, вартість повернутих товарів та інші обов'язкові збори). Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) непрямих податків та інших вирахувань з доходу.

У статті «Інші операційні доходи» відображаються суми інших доходів від операційної діяльності підприємства, крім доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг): дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаних активів; дохід від реалізації оборотних активів окрім фінансових інвестицій тощо. До цієї статті включається також дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції та дохід від зміни вартості біологічних активів з виділенням у вписуваному рядку 041 доходу від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності.

У статті «Інші операційні витрати» наводяться: собівартість реалізованих оборотних активів (крім готової продукції, товарів і фінансових інвестицій); відрахування на створення резерву сумнівних боргів і сума списаних безнадійних боргів; втрати від знецінення виробничих запасів; втрати від операційних курсових різниць; визнані економічні санкції; відрахування для забезпечення відшкодування наступних операційних витрат; інші витрати, що пов'язані з операційною діяльністю підприємства. У цій статті також відображається належна до сплати за звітний період відповідно до чинного законодавства сума єдиного податку, плата за спеціальний торговий патент і сума єдиного (фіксованого) податку для сільськогосподарських товаровиробників. Конкретна назва податку і відповідна сума наводяться у рядку 131.

У цій статті наводяться також витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, від зміни вартості біологічних активів з виділенням у вписуваному рядку 132 витрат від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності.

У статті «Інші звичайні доходи» відображаються: дивіденди, відсотки, доходи від участі в капіталі та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій; дохід від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових

комплексів; дохід від неопераційних курсових різниць; інші доходи, які виникають у процесі звичайної діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

У статті «Інші звичайні витрати» відображаються: витрати на сплату процентів та інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями (крім фінансових витрат, які включаються до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати»; втрати від участі в капіталі; собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів; втрати від неопераційних курсових різниць; втрати від уцінки фінансових інвестицій та необоротних активів; інші витрати, які виникають у процесі звичайної діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

У статтях «Надзвичайні витрати» і «Надзвичайні доходи» відображаються відповідно: втрати від надзвичайних подій (стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій тощо), включаючи затрати на запобігання виникненню втрат від стихійного лиха та техногенних аварій; суми страхового відшкодування та покриття втрат від надзвичайних ситуацій за рахунок інших джерел; доходи або втрати від інших подій та операцій, які відповідають визначенню надзвичайних подій.

У статті «Податок на прибуток» відображається сума податку на прибуток, яка відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 17 «Податок на прибуток», визначається в розмірі поточного податку на прибуток.

У статті «Збільшення (зменшення) залишків незавершеного виробництва і готової продукції» показується збільшення або зменшення залишків незавершеного виробництва і готової продукції підприємства. Показник про зменшення залишків наводиться в дужках і віднімається від загальної суми витрат.

При заповненні статей про елементи витрат операційної діяльності (рядки 090-120) слід керуватися Положенням (стандартом)

бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Витрати операційної діяльності групуються за такими економічними елементами: матеріальні затрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація; інші операційні витрати.

До складу елемента «Матеріальні затрати» ключається вартість витрачених у виробництві (крім продукту власного виробництва): сировини й основних матеріалів; купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів; палива й енергії; будівельних матеріалів; запасних частин; тари й тарних матеріалів; допоміжних та інших матеріалів. Вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, не включається до елемента операційних витрат «Матеріальні затрати».

До складу елемента «Витрати на оплату праці» включаються заробітна плата за окладами й арифмами, премії та заохочення, матеріальна допомога, компенсаційні виплати, оплата відпусток та іншого невідпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці.

До складу елемента «Відрахування на соціальні заходи» включаються: відрахування на пенсійне забезпечення, відрахування на соціальне страхування, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства, відрахування на інші соціальні заходи.

До складу елемента «Амортизація» включається сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

До складу елемента «Інші операційні витрати» включаються витрати операційної діяльності, які не увійшли до складу елементів, наведених в попередніх пунктах, зокрема витрати на відрядження, на послуги зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування тощо.

Торговельні організації собівартість реалізованих товарів до матеріальних затрат не включають, а показують у вписаному рядку 140.

У статті «Чистий прибуток (збиток)» відображається чистий прибуток або чистий збиток – різниця між сумою чистого доходу (виручки) від реалізації

продукції (товарів, робіт, послуг) і сумою всіх витрат. Сума всіх витрат збільшується на суму зменшення залишків незавершеного виробництва і готової продукції або зменшується на суму збільшення залишків незавершеного виробництва і готової продукції.

Як видно, Форма № 1-м передбачає скорочену низку статей в рамках основних розділів. Наприклад, незавершене виробництво відображається у статті виробничі запаси, а товари придбані для перепродажу – у статті готова продукція. З дебіторської заборгованості за розрахунками окремою статтею виділяється лише заборгованість за розрахунками з бюджетом. Розділи пасиву «Забезпечення майбутніх витрат і цільове фінансування» та «Довгострокові зобов'язання» відображаються лише одним підсумковим рядком.

Проте, ці особливості не впливають на зміст та описові моделі розрахунку показників ефективності використання майна та капіталу, що були запропоновані у попередньому пункті (див. формули 4.4-4.9).

Відмінності у розрахунках показників за даними скороченої фінансової звітності мають місце лише у кодах рядків, якщо у чисельнику моделі беруть показник чистого прибутку.

Більш складним є розрахунок показників ефективності використання майна та капіталу на основі прибутку від звичайної діяльності до оподаткування. У Формі № 2-м розрахункова величина фінансового результату звичайної діяльності не відображена, а розмір податку на прибуток (рядок 170) враховується у сукупних витратах (рядок 180). Якщо СМП використовує єдиний податок – він відображується у складі інших операційних витрат (рядок 130) та вписується самостійно у вписуваному рядку 131. Надзвичайні доходи та витрати також, на відміну від типової «великої» форми, не відображаються окремим блоком, а наводяться у складі сукупних доходів та витрат підприємства. Отже, для формування показника прибутку від звичайної діяльності до оподаткування наведену у Формі № 2-м величину чистого прибутку треба скорегувати на величину податку на прибуток або єдиного податку, надзвичайних доходів та надзвичайних витрат.

Наприклад, модель розрахунку рентабельності сукупних активів з використанням даних Форми № 2-м буде мати вигляд:

$$P_{CA} = \frac{ЧП}{СА} = \frac{\text{ф.2.м.ряд.190}}{\text{ф.1.м.ряд.280}} , \quad (4.24)$$

$$\text{або } P_{CA} = \frac{\Phi P_{зд}}{СА} = \frac{\text{ф.2.м.ряд.190+170+131+160-060}}{\text{ф.1.м.ряд.280}} , \quad (4.25)$$

де ЧП – чистий прибуток; $\Phi P_{зд}$ – прибуток від звичайної діяльності до оподаткування.

Аналогічно будуються моделі показників рентабельності власного капіталу та власних коштів, інвестиційного капіталу, поточних активів та необоротних активів: у знаменнику розрахункової моделі вказується середня за звітний період вартість відповідних статей Балансу.

Набагато більше відмінностей порівняно з типовою «великою» формою спостерігається у Формі № 2-м «Звіт про фінансові результати СМП». Структура доходів, витрат та фінансових результатів згідно Звіту про фінансові результати за Формою № 2-м для СМП наведено у таблиці 4.2.

По-перше, тут наводиться лише один показник фінансового результату, а саме чистий прибуток (збиток), що є різницею між сумою чистих доходів і сумою всіх витрат. На відміну від великої форми операційні витрати у звіті 2-м групуються за елементами операційних витрат, а не за видами діяльності. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт та послуг) у фінансовому звіті СМП не зазначається. Виняток становить собівартість товарів, придбаних торговельними організаціями для подальшого перепродажу, що вписується самостійно у рядку 140 та враховується у складі операційних витрат. Доходи та витрати пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю окремо не вказуються, а входять до складу інших доходів та витрат. Надзвичайні доходи та витрати також не відокремлюються окремим блоком, як у великій формі, а входять до складу сукупних доходів та витрат.

Таблиця 4.2 – Структура доходів та витрат за Формою № 2-м.

Доходи		Витрати	
Стаття	Рядок	Стаття	Рядок
Виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	010	Непрямі податки та інші відрахування з доходу	020
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	030	Збільшення (зменшення) залишків НЗВ і готової продукції	080
		Матеріальні витрати	090
Інші операційні доходи	040	Витрати на оплату праці	100
Дохід від первинного визнання біоактивів та сільгосппродукції	041	Відрахування на соціальні заходи	110
		Амортизація	120
Інші звичайні доходи	050	Інші операційні витрати	130
Надзвичайні доходи	060	у тому числі : єдиний податок	131
Разом чисті доходи: 030+040+041+050+060	070	витрати від первинного визнання біоактивів та сільгосппродукції	132
		Собівартість реалізованих товарів	140
		Інші звичайні витрати	150
		Надзвичайні витрати	160
		Податок на прибуток	170
		Разом витрати: 090+100+120+ +130+140+150+080+160+170	180
Чистий прибуток (збиток):	190		

Таким чином, дані щодо доходів, витрат та фінансових результатів у Формі № 2-м мають стислий характер та згруповані іншим чином ніж у типовій Формі № 2. Безпосередні дані Фінансового звіту СМП не дозволяють зробити детальний аналіз формування фінансового результату та рентабельності різних видів діяльності, як це можливо за типовим Звітом про фінансові результати.

Всі ці відмінності обумовлюють необхідність розробки окремої системи показників рентабельності діяльності СМП на основі даних Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва.

У таблиці 4.3 наведемо пропозиції щодо визначення доходів та витрат від різних видів діяльності, а також проміжних фінансових результатів для розрахунку показників рентабельності діяльності СМП.

Таблиця 4.3 – Формування вихідних даних для розрахунку показників рентабельності діяльності СМП (авторська розробка)

Показник	Модель визначення за формою №2-м
Доходи	
Доходи операційної діяльності $D_{Од}$	$D_{Од} = ЧВР + \text{Інші операційні доходи} + \text{Доходи від визнання біоактивів}$ $D_{Од} = \text{ряд.030} + 040 + 041$
Доходи звичайної діяльності $D_{Зд}$	$D_{Зд} = D_{Од} + \text{Інші звичайні доходи}$ $D_{Зд} = \text{ряд.030} + 040 + 041 + 050$
Разом чисті доходи $D_{ЗАГ}$	$D_{ЗАГ} = D_{Зд} + \text{Надзвичайні доходи}$ $D_{ЗАГ} = \text{ряд.030} + 040 + 041 + 050 + 060$
Витрати	
Витрати операційної діяльності $V_{Од}$	$V_{Од} = \text{Операційні витрати} + \text{Зміна залишків НЗВ та ГП} + \text{Собівартість товарів}$ $V_{Од} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140$
Витрати звичайної діяльності $V_{Зд}$	$V_{Зд} = V_{Од} + \text{Інші звичайні витрати}$ $V_{Зд} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140 + 150$
Витрати діяльності до оподаткування $V_{д}$	$V_{д} = V_{Зд} + \text{Надзвичайні витрати}$ $V_{д} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140 + 150 + 160$
Разом витрати $V_{ЗАГ}$	$V_{ЗАГ} = V_{д} + \text{Податок на прибуток}$ $V_{ЗАГ} = \text{ряд.080} + 090 + 100 + 120 + 130 + 140 + 150 + 160 + 170$
Фінансові результати	
Валовий прибуток від реалізації товарів	$Пвал = ЧВР - \text{Собівартість товарів}$ $Пвал = \text{ряд.030} - \text{ряд.140}$
Фінансовий результат операційної діяльності $ФР_{Од}$	$ФР_{Од} = D_{Од} - V_{Од}$
Фінансовий результат звичайної діяльності (до оподаткування) $ФР_{Зд}$	$ФР_{Зд} = D_{Зд} - V_{Зд}$
Фінансовий результат діяльності (до оподаткування) $ФР_{д}$	$ФР_{д} = D_{ЗАГ} - V_{д} =$ $= ФР_{Зд} + \text{Надзвичайні доходи} -$ $- \text{Надзвичайні витрати}$
Фінансовий результат діяльності після оподаткування – чистий прибуток (збиток)	$ЧП = D_{ЗАГ} - V_{ЗАГ}$

Далі наведемо рекомендації щодо оцінки рентабельності діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Першим показником системи оцінки рентабельності діяльності є показник рентабельності продукції, що, за даними типової фінансової звітності, розраховується як відношення валового прибутку до собівартості реалізованої продукції або чистої виручки від реалізації продукції, робіт, послуг. Проте, у Фінансовому звіті СМП не передбачено показника валового прибутку та собівартості реалізованої продукції. У складі операційних витрат СМП відображених за елементами, а не за видами діяльності, відображаються як прямі так і непрямі витрати. Отже, виділення собівартості реалізованої продукції, робіт та послуг за даними лише фінансової звітності СМП не є можливим. Виключення складає лише діяльність торговельних підприємств, де основною операційною діяльністю є торгівля (перепродаж) товарів. За умов що чистий дохід СМП від основної операційної діяльності (виручка) формується лише за рахунок перепродажу товарів доцільним та можливим є визначення показника рентабельності торгівлі товарами.

Рентабельність торгівлі товарами $P_{ТТ}$ визначає результат перепродажу товарів з урахуванням лише витрат на їх придбання (що визначаються за П(С)БО 9 «Запаси»).

Рентабельність торгівлі товарами за собівартістю $P_{ТТ}$ (за C_T) визначає середню торговельну націнку підприємства при продажу товарів та розраховується як відношення різниці між величиною отриманої виручки (ЧВР) та собівартістю товарів (C_T), до собівартості товарів.

$$P_{ТТ}(\text{за } C_T) = \frac{\text{ЧВР} - \text{Собівартість товарів}}{\text{Собівартість товарів}} = \frac{\text{ф.2.м.ряд.030} - 140}{\text{ф.2.м.ряд.140}} \quad (4.26)$$

Рентабельність торгівлі товарами за виручкою $P_{ТТ}(\text{ЧВР})$ визначає величину фінансового результату, що залишається з кожної гривні отриманої виручки після вирахування собівартості товарів, і розраховується відповідно як відношення такого фінансового результату до чистої виручки від реалізації.

$$P_{TT(ЧВР)} = \frac{ЧВР - \text{Собівартість товарів}}{ЧВР} = \frac{\text{ф.2 м.ряд.030} - 140}{\text{ф.2 м.ряд.030}} \quad (4.27)$$

Якщо, крім торгівлі товарами, підприємство також здійснює реалізацію продукції власного виробництва, здійснює роботи та надає послуги використання наведеного показника не є доцільним.

Так як у структурі доходів СМП інші операційні доходи та інші доходи (від фінансової та інвестиційної діяльності), як правило, не мають суттєвого значення показники оцінки рентабельності за доходною моделлю пропонується розраховувати за спрощеною схемою – як відношення відповідного фінансового результату до чистої виручки від реалізації. Запропонована система показників рентабельності діяльності СМП наведена в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4 – Показники рентабельності діяльності СМП

Показник	Описова модель розрахунку	
	Витратна	Доходна
Рентабельність торгівлі товарами	<u>за собівартістю:</u> $P_{TT}(\text{за } C_T) = \frac{ЧВР - C_T}{C_T}$	<u>за виручкою:</u> $P_{TT(ЧВР)} = \frac{ЧВР - C_T}{ЧВР}$
Рентабельність операційної діяльності	<u>за витратами:</u> $P_{ОД}(\text{витр}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{B_{ОД}}$	<u>за виручкою:</u> $P_{ОД}(\text{вир}) = \frac{\Phi P_{ОД}}{ЧВР}$
Рентабельність звичайної діяльності	<u>за витратами:</u> $P_{ЗД}(\text{витр}) = \frac{\Phi P_{ЗД}}{B_{ЗД}}$	<u>за виручкою:</u> $P_{ЗД}(\text{вир}) = \frac{\Phi P_{ЗД}}{ЧВР}$
Загальна рентабельність операційних витрат	$P_{ОПВ} = \frac{ЧП}{B_{ОД}}$	—
Рентабельність витрат звичайної діяльності	$P_{ВЗД} = \frac{ЧП}{B_{ЗД}}$	—
Загальна рентабельність підприємства	<u>за витратами:</u> $P_{В\text{ заг}} = \frac{ЧП}{B_{\text{заг}}}$	<u>за доходами:</u> $P_{\text{заг Д}} = \frac{ЧП}{Д_{\text{заг}}}$
		<u>за виручкою:</u> $P_{\text{заг ЧВР}} = \frac{ЧП}{ЧВР}$

4.3 Рекомендації щодо оцінки ефективності використання фінансових ресурсів за даними Звіту про рух грошових коштів

Дієздатність підприємства визначається вмінням генерувати значні суми грошових коштів для того, щоб своєчасно реагувати на потреби та можливості, що несподівано виникають. Інформація про рух грошових коштів від основної діяльності допомагає оцінити фінансову гнучкість підприємства. Оцінка здатності підприємства пережити, наприклад, несподіване падіння попиту може включати аналізу руху грошових коштів від основної діяльності за минулі періоди. Чим істотніше потоки грошових коштів, тим вище здатність підприємства витримати несприятливі зміни економічних умов.

Аналіз руху грошових коштів є корисним при оцінці «якості» доходів підприємства. Рух грошових коштів більш об'єктивно оцінює ефективність діяльності підприємства, ніж показник чистого прибутку. Прибуток виражає приріст авансованої вартості, що характеризує ефект від управління підприємством. Проте, наявність прибутку не гарантує наявності вільних грошових коштів, доступних для витрачання. Грошові кошти – найбільш обмежений ресурс у транзитивній економіці, та успіх підприємства багато в чому визначається здатністю керівництва раціонально використовувати грошові кошти. Більш того, в умовах інфляції та хронічних неплатежів управління грошовими потоками стає найбільш актуальною задачею організації ефективної фінансово-господарської діяльності підприємства.

Для відображення руху грошових коштів на підприємстві призначений Звіт про рух грошових коштів, склад та правила формування якого регламентуються П(С)БО 4. Слід відразу зазначити, що цей звіт не складається суб'єктами малого підприємництва, що використовують скорочену форму фінансової звітності.

Звіт про рух грошових коштів містить дані щодо грошових надходжень та виплати трьох основних категорій:

- рух коштів у результаті операційної діяльності;
- рух коштів у результаті інвестиційної діяльності;
- рух коштів у результаті фінансової діяльності.

Такий розподіл грошових коштів за цими категоріями дозволяє відобразити вплив кожного з трьох основних напрямків діяльності на загальний рівень грошових надходжень підприємства. Комбінований вплив цих категорій на обсяг грошових коштів підприємства визначає зміну грошових коштів за звітний період.

Приклади руху грошових коштів за всіма видами діяльності наведено у таблиці 4.5.

Таблиця 4.5 – Основні приклади руху грошових коштів за видами діяльності підприємства *(складено автором)*

Вид діяльності	Грошові надходження	Витрати
Операційна	<ul style="list-style-type: none"> – від споживачів за продану продукції, товари, роботи, послуги; – надання права користування активами. 	<ul style="list-style-type: none"> – виплати постачальникам; – виплати робітникам; – розрахунки за податками та зборами.
Інвестиційна	<ul style="list-style-type: none"> – від продажу необоротних активів; – від реалізації акцій, облігацій та інших цінних паперів; – отримані позики. 	<ul style="list-style-type: none"> – виплати, пов'язані з придбанням необоротних активів; – виплати, пов'язані з придбанням акцій, облігацій та інших цінних паперів; – видача позик.
Фінансова	<ul style="list-style-type: none"> – надходження від емісії акцій та облігацій; – надходження від займів та кредитів наданих іншими організаціями. 	<ul style="list-style-type: none"> – виплати, пов'язані з викупом власних акцій та погашенням власних облігацій; – погашення займів та кредитів (без відсотків); – виплати стосовно зменшення заборгованості фінансового лізингу.

На стійко працюючих підприємствах грошові потоки, що генеруються в процесі операційної діяльності, можуть бути спрямовані на інвестиційну та фінансову діяльність: наприклад, на придбання капітальних активів, погашення кредитів і т.і. На багатьох підприємствах, навпаки, поточку операційну діяльність підтримуються за рахунок інвестиційної та фінансової діяльності, що забезпечує виживання у нестійкому економічному середовищі.

Стан руху грошових коштів підприємства дає можливість здійснити оцінку якості управління об'єктом та визначити чистий рух грошових коштів. Додатне значення чистого руху грошових коштів у результаті всіх видів діяльності підприємства свідчить про ефективне управління фінансовим ресурсами.

Управління підприємства можна охарактеризувати як гарне у тому випадку, якщо за результатами звітного періоду чистий рух коштів у результаті операційної діяльності має додатну величину і розмір цієї діяльності значно перевищує результати інвестиційної та фінансової діяльності, які можуть бути і від'ємними. Це означає, що в результаті операційної діяльності від реалізації продукції, робіт, послуг підприємство отримує достатньо грошових коштів, аби здійснювати інвестиції за рахунок власних коштів, а також виплати за користування кредитами.

Якщо рух грошових коштів у результаті операційної та фінансової діяльності має додатне значення, а в результаті інвестиційної – від'ємне, то це свідчить про нормальну якість управління фінансовими ресурсами підприємства. Сутність цієї структури грошових коштів полягає у такому: підприємство спрямовує грошові кошти від операційної діяльності, кредитні кошти а додаткові вклади власників від фінансової діяльності на придбання необоротних активів для відновлення основних засобів, вкладення капіталу в нематеріальні активи і здійснення довгострокових інвестицій. Фінансування витрат інвестиційної діяльності за рахунок надходжень від фінансової діяльності не завжди є негативним явищем. Кожне підприємство намагається

залучати інвестиції для впровадження заходів науково-технологічного прогресу та оновлення основних фондів.

Від'ємне значення руху грошових коштів від інвестиційної та додатне від фінансової діяльності може означати, що підприємство отримало кредит під невеликий відсоток та інвестувало отримані кошти на більш вигідних умовах.

Ця ситуація сприятлива для оцінки якості управління підприємством (нормальне), але керівництво має звернути увагу на цей факт з точки зору поліпшення результатів інвестиційної діяльності.

Ситуація на підприємстві є загрозовою, якщо рух коштів у результаті інвестиційної та фінансової діяльності має додатне значення, а в результаті операційної – від'ємне. У цьому випадку становище підприємства можна охарактеризувати як кризове, а рівень управління фінансовими ресурсами – вкрай неефективний. Сутність такої структури грошових потоків полягає в тому, що підприємство фінансує свої витрати операційної діяльності за рахунок надходжень від інвестиційної та фінансової діяльності. Це насамперед залучення кредитів, додаткова емісія цінних паперів і т.і. Така структура руху грошових коштів сприятлива тільки для новостворених підприємств, які не почали працювати на повну силу, а йде поетапне освоєння проектних потужностей. Це характерно на початкових стадіях життєвого циклу.

Залежність рівня ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства від структури руху грошових коштів наведено на рисунку 4.3.

На підставі розглянутого можна зробити висновок, що *ефективність управління ресурсами підприємства буде знаходитись на сприятливому рівні тільки у тому випадку, якщо матиме місце додатний результат руху грошових коштів від операційної діяльності і він значно перевищуватиме результати інвестиційної та фінансової діяльності*. це означає, що підприємство своєчасно отримує гроші за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги) від покупців а замовників. Крім того, витрати на виробництво та реалізацію значно менші отриманих доходів, отже рентабельність продукції та операційної діяльності підприємства є достатньою.

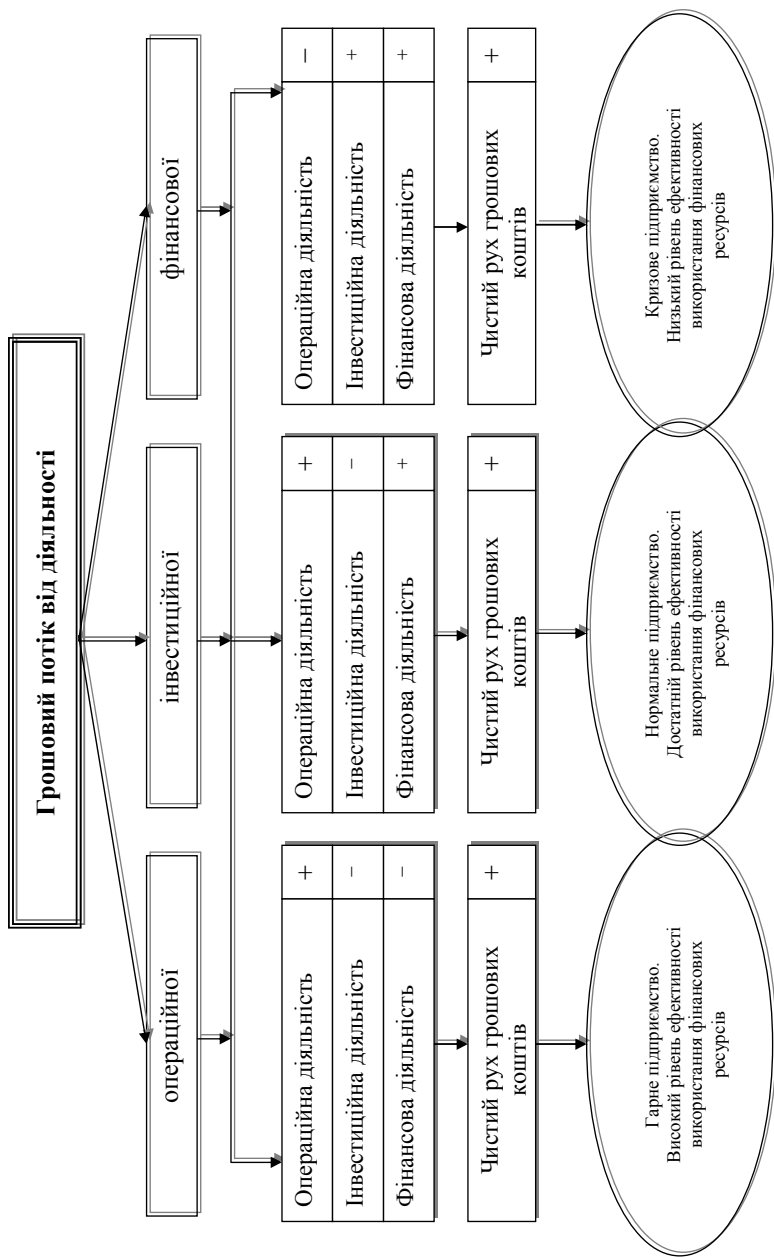

Рисунок 4.3 – Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів за рухом грошових коштів

За результатами опрацювання джерел [50,82,83,84] у таблиці 4.6 наведемо моделі розрахунку та стислу характеристику коефіцієнтів, що можуть бути використані у методиці оцінки ефективності діяльності підприємства за грошовим потоком за даними фінансової звітності.

Таблиця 4.6 – Коефіцієнтний аналіз грошового потоку [67]

Назва показника	Розрахункова модель	Аналітичний зміст
Коефіцієнт «якості» чистого грошового потоку $K_{як\ ЧГП}$	$K_{як\ ЧГП} = \frac{ЧП + Ам}{ЧГП}$ де ЧП – чистий прибуток Ам- амортизація ЧГП – чистий грошовий потік	Дає загальну характеристику структури джерел формування чистого грошового потоку. Висока якість чистого грошового потоку характеризується зростанням чистого прибутку в його формуванні за рахунок росту обсягів операційної діяльності
Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку від операційної діяльності $KД_{ЧГПОД}$	$KД_{ЧГПОД} = \frac{ЧГПОд}{ОБ + \Delta З + Д}$ де ОБ – сума виплат основного боргу по кредитах і позиках; $\Delta З$ – сума приросту запасів у складі оборотних активів; Д – сума виплачуваних дивідендів	характеризує ступінь достатності коштів від операційної діяльності для покриття витрат на відшкодування капіталу, чисті інвестиції в операційні запаси, дивіденди й т.і.
Коефіцієнт ліквідності грошових потоків $KЛ_{ГП}$	$KЛ_{ГП} = \frac{Позитивний\ ГП}{Негативний\ ГП}$	характеризує здатність підприємства покривати необхідні витрати коштів позитивним грошовим потоком
Коефіцієнт ефективності грошових потоків $K_{еф\ ГП}$	$K_{еф\ ГП} = \frac{ЧГП}{Негативний\ ГП}$	відображає величину чистого грошового потоку, що припадає на кожну гривню негативного грошового потоку
Коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку від операційної діяльності $K_{pi\ ЧГПОД}$	$K_{pi\ ЧГПОД} = \frac{ЧГПОд - Д}{\Delta НоА + \Delta З}$	показує частку грошових інвестицій, спрямованих модернізацію й поповнення активів і довгостроковий розвиток

Наведені коефіцієнти можна вважати базовими для аналізу грошових потоків підприємства. Проте, вважаємо доцільним навести такі рекомендації щодо їх застосування.

Так, інтерпретація результату розрахунку коефіцієнту «якості» чистого грошового потоку, згідно з [84], передбачає, що висока якість чистого грошового потоку характеризується зростанням частки чистого прибутку за рахунок зростання обсягів операційної діяльності. Але, за такої інтерпретації,

більш доцільним та логічним проводити розрахунок показника за формулою 2.1, яка наведена нижче.

$$K_{\text{як ГП}_{\text{од}}} = \frac{\Phi P_{\text{од}} + A_m}{\text{ЧГП}_{\text{од}}}, \quad (4.28)$$

де $K_{\text{як ГП}_{\text{од}}}$ – коефіцієнт «якості» чистого грошового потоку від операційної діяльності підприємства;

$\Phi P_{\text{од}}$ – фінансовий результат від операційної діяльності підприємства;

A_m – сума амортизаційних відрахувань підприємства;

$\text{ЧГП}_{\text{од}}$ – чистий грошовий потік від операційної діяльності підприємства.

Досить логічним є розрахунок коефіцієнту ліквідності грошових потоків. Однак, його доцільно розраховувати не тільки у якості узагальнюючого показника за всіма видами діяльності в цілому, але й у розрізі кожного напрямку діяльності підприємства окремо.

Аналогічний підхід пропонується щодо розрахунку коефіцієнту ефективності грошових потоків, який також доцільно проводити в розрізі видів діяльності підприємства.

Вважаємо також доцільним використання показника рентабельності сукупних активів по грошовому потоку [50], який показує скільки гривень чистого грошового потоку отримано на кожен гривню вартості майна підприємства:

$$P_{\text{СА(ЧГП)}} = \frac{\text{ЧГП}}{\text{СА}} = \frac{\text{ф.3.ряд.400}}{\text{ф.1.ряд.280}} \quad (4.29)$$

Корисним з аналітичної точки зору є порівняння значень даного показника із значенням рентабельності активів за чистим прибутком.

Наведена система показників аналізу грошового потоку за даними фінансової звітності є чіткою, лаконічною та простою у практичному застосуванні, а результати аналізу дозволяють оцінити ефективність управління грошовими потоками та напрямки їх оптимізації.

4.4 Рекомендації щодо удосконалення фінансового аналізу інвестиційної та інноваційної діяльності промислового підприємства

Обґрунтовуючи актуальність удосконалення *методики аналізу інвестиційної діяльності*, як напряму фінансового аналізу, необхідно відмітити те, що в умовах інноваційної трансформації підприємств він має принципове значення [56,85,86]. Основним завданням аналізу є формування оціночної релевантної інформації щодо ефективності та результативності інвестиційної діяльності промислового підприємства, що, за своєю суттю, є принциповим та важливим пріоритетом оцінки фінансового стану та результатів інноваційного розвитку підприємства.

Дослідження існуючих методик оцінки фінансового стану показали, що аналіз інвестиційної діяльності здійснюється в двох основних площинах: 1) за методами аналізу інвестиційних проєктів; 2) за методом «читання» Звіту про рух грошових коштів в частині руху коштів від інвестиційної діяльності [67]. Перший напрямок є ключовим елементом аналітичного забезпечення проєктного менеджменту. Проте, здійснення аналізу потребує набагато ширшої інформаційної бази ніж фінансова звітність підприємства. Крім того, дані методики розглядають реалізацію певних інвестиційних проєктів відокремлено від іншої діяльності підприємства. Тому в рамках даної роботи буде приділятися увага напрямку аналізу інвестиційної діяльності та її ефективності саме за даними фінансової звітності.

У загальному виді економічна ефективність визначається як відношення отриманих вигід (ефекту) у вартісному вираженні до вартості ресурсів, витрачених для одержання такого ефекту.

Таким чином, *для оцінки ефективності інвестиційної діяльності необхідно порівняти ефект від здійснення інвестицій з відповідними інвестиційними витратами.*

Так як витрати інвестиційної діяльності безпосередньо не виділені у Звіті про фінансові результати, про їхню величину можна судити за даними Балансу й Звіту про рух грошових коштів.

Вважаємо, що аналізувати інвестиційну діяльність підприємства тільки за даними Звіту про рух грошових коштів (шляхом оцінки негативних і позитивних грошових потоків від інвестиційної діяльності) недоцільно з погляду економічного змісту інвестицій, тому що інвестиційні вкладення (і тільки у формі грошових виплат) відображаються в ньому в розрізі інвестиційної діяльності, а вигоди від реальних інвестицій – у розрізі операційної.

Більш доцільним, на наш погляд, є заснування аналізу інвестиційної діяльності на дослідженні змін статей Балансу та Звіту про фінансові результати. В балансі містяться дані щодо обсягів інвестицій, що проявляються в зміні вартості статей що характеризують напрямки інвестування, а в Звіті про фінансові результати - дані щодо отриманого ефекту від інвестицій, що проявляється у зміні фінансових результатів [56, 67].

Далі розглянемо основні напрямки витрат, що розглядаються як інвестиційні, в різних методиках.

Спадщиною централізованої планової системи притаманної для промислових підприємств планової економіки СРСР став витратний метод трактування інвестицій, за яким спрямування коштів на розвиток підприємства розцінювалося як капітальні вкладення, тобто витрати на будівництво, розширення, реконструкцію і придбання основних засобів [85]. Саме виходячи з цього, сформувалися основні принципи методики аналізу, яка базується, певним чином, на трактовці інвестицій у якості капіталовкладень у приріст необоротних активів підприємства. Тому в певних методиках обсяги інвестицій (інвестиційних витрат) пропонується визначати за даними Балансу, як величину приросту вартості необоротних активів [64].

При складанні Звіту про рух грошових коштів у частині інвестиційної діяльності, використовують дані Балансу по статтях розділу «Необоротні активи» і статті «Поточні фінансові інвестиції» [38]. Цим визначається напрямки

використання коштів, розглянуті як інвестування з погляду стандартів бухгалтерського обліку. До них відносяться вкладення в необоротні активи й поточні фінансові інвестиції [67].

У сучасній теорії управління фінансово-господарчою діяльністю підприємств під реальними інвестиціями розуміється вкладення грошових, матеріальних і інтелектуальних цінностей в активи як у матеріальній, так і в нематеріальній формах, з метою зміни їх властивостей і досягнення сукупної якості, необхідної для створення умов, що забезпечують одержання й зростання прибутку [67,86]. Виділяють три основні напрямки реального інвестування:

1. Капітальне інвестування в створення й модернізацію основних фондів, реалізоване у формах «..придбання цілісних майнових комплексів, нового будівництва, реконструкції, модернізації й відновлення окремих видів устаткування..». Капітальні вкладення мають найбільше значення в забезпеченні відтворювальних процесів (як простого, так і розширеного відтворення) на підприємстві.

2. Інвестування в створення або придбання нематеріальних активів (інноваційна діяльність).

3. Інвестування приросту оборотних активів.

Під фінансовими інвестиціями розуміється придбання як довгострокових, так і короткострокових фінансових інструментів з метою одержання прибутку. Як видно, у сучасній економічній теорії напрямки інвестування поширюються й на приріст оборотних активів.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [87] «..Інвестиції – усі види майнових і інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької й інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект..». Таким чином, інвестуються не тільки кошти, але й інші майнові й інтелектуальні цінності. Крім того, будь-які вкладення в об'єкти діяльності, здатної приносити прибуток (будь-яке підприємство є таким об'єктом), вважаються інвестиціями [67]. Як видно, тут інвестиції розглядаються набагато ширше ніж

в стандартах бухгалтерського обліку. По суті, усі кошти вкладені в майно підприємства є інвестиціями. За рахунок отриманих доходів діяльності підприємство покриває собівартість продукції й усі інші витрати звичайної діяльності, і тим самим відновлює вартість активів, а прибуток, що залишився, вкладений в приріст активів і є інвестиціями звітного періоду. Якщо об'єднати всі перелічені напрямки інвестування то можна побачити в цілому величину сукупних активів підприємства.

Розбіжності в напрямках витрат коштів (об'єктах інвестицій), які розглядаються як інвестування з погляду стандартів бухгалтерського обліку й економічної теорії вимагають виділення двох підходів для аналізу інвестиційної діяльності підприємства: «бухгалтерського» і «економічного».

В «бухгалтерському» підході інвестування обмежується вкладеннями в необоротні активи й поточні фінансові інвестиції й виражається приростом вартості цих статей по Балансу. *У більш широкому «економічному» підході* об'єкти інвестування поширюються на всі активи підприємства. Приріст вартості майна, вираженої в сукупних активах (валюті балансу), відображає кошти додатково інвестовані в діяльність підприємства як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх джерел.

Для характеристики обсягів інвестиційної діяльності і темпів економічного росту підприємства використовують два основні показники: 1) сума валових інвестицій; 2) сума чистих інвестицій [64]. Вони різняться між собою на величину амортизаційних відрахувань, які хоч і не відображаються в прирості вартості необоротних активів, але є інвестиційними вкладеннями у відновлення їх вартості. Валові інвестиції являють собою загальний обсяг інвестованих коштів, спрямованих на розширення діяльності підприємства з метою одержання додаткового прибутку. Чисті інвестиції являють собою суму валових інвестицій зменшену на суму амортизаційних відрахувань за аналізований період [64].

Ефективність інвестування в короткостроковому періоді визначається на основі зіставлення вигід, отриманих внаслідок інвестування й виражених у

змiнах основних фiнансових результатiв дiяльностi пiдприємства (чистої виручки вiд реалiзацiї, прибутку вiд операцiйної дiяльностi, прибутку вiд звичайної дiяльностi до оподаткування, чистого прибутку) i обсягiв iнвестування.

На цих засадах у таблицi 4.7 наведемо систему ключових показникiв аналізу iнвестицiйної дiяльностi за даними фiнансової звітностi вiдповiдно до «бухгалтерського» та «економiчного» пiдходiв.

Таблиця 4.7 – Система показникiв аналізу обсягiв та ефективностi iнвестицiйної дiяльностi за даними фiнансової звітностi

Показники	Пiдходи щодо визначення iнвестицiй	
	«Бухгалтерський»: вкладення у прирiст необоротних активiв пiдприємства та поточних фiнансових iнвестицiй	«Економiчний»: вкладення у прирiст вартостi майна пiдприємства
Валовi iнвестицiї, тис. грн.	$VI_{\text{бгх}} = \Delta HoA + \Delta ПФІ + Am$, де ΔHoA – абсолютний прирiст балансової вартостi необоротних активiв; $\Delta ПФІ$ – прирiст вартостi поточних фiнансових iнвестицiй Am – сума амортизацiйних вiдрахувань	$VI_{\text{ек}} = \Delta CA + Am$ де ΔCA – абсолютний прирiст балансової вартостi сукупних активiв пiдприємства; Am – сума амортизацiйних вiдрахувань
Чистi iнвестицiї, тис. грн.	$ЧИ_{\text{бгх}} = \Delta HoA + \Delta ПФІ$	$ЧИ_{\text{ек}} = \Delta CA$
Додатковий вихiд продукцiї на 1 грн. iнвестицiй	$= \Delta ЧВР / ЧІ$, де $\Delta ЧВР$ – прирiст чистої виручки вiд реалiзацiї продукцiї $ЧІ$ – сума чистих iнвестицiй	
Рiст прибутку вiд операцiйної дiяльностi на 1 грн. iнвестицiй	$= \Delta Под / ЧІ$, де $\Delta Под$ – прирiст прибутку вiд операцiйної дiяльностi $ЧІ$ – сума чистих iнвестицiй	
Рiст чистого прибутку на 1 грн. iнвестицiй	$= \Delta ЧП / ЧІ$, де $\Delta ЧП$ – прирiст чистого прибутку $ЧІ$ – сума чистих iнвестицiй	

Як вже зазначалось данi фiнансової звітностi не надають iнформацiї щодо iнновацiйних процесiв на пiдприємствi. Прирiст нематерiальних активiв вiдображає лише частку iнновацiйних витрат, окрiм того, не всi витрати на

створення нематеріальних активів можуть вважатися інноваційними (наприклад, придбання ще однієї версії програмного забезпечення не буде інноваційною інвестицією). Тому вважаємо недоцільним аналізувати інноваційну діяльність за зміною статті «Нематеріальні активи» у балансі. Значна зміна вартості цієї статті дійсно може свідчити про певну інноваційну діяльність, проте така динаміка заслуговує більш детального аналізу за даними вже управлінського обліку. Отже, формування системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційно-інвестиційними процесами потребує перш за все поширення облікової бази на сферу бухгалтерського та управлінського обліку.

Результативність інноваційних процесів на рівні статистичних спостережень визначається кількістю та часткою реалізованої інноваційної продукції. На наш погляд цей індикатор не є в повній мірі індикатором ефективності інноваційних процесів. Враховуючи необхідність комплексного відображення інноваційних та інвестиційних процесів, використовуючи загальну модель визначення економічної ефективності, пропонуємо *показник інноваційної ефективності інвестицій*, що визначається як відношення обсягів реалізації інноваційної промислової продукції до обсягів інвестицій в основний капітал.

$$\begin{aligned} & \text{Інноваційна ефективність інвестицій} = \\ & = \frac{\text{Реалізація інноваційної продукції}}{\text{Обсяги інвестицій}} \end{aligned} \quad (4.30)$$

Наведена модель індикатору оцінки ефективності інноваційно-інвестиційних процесів показує скільки гривень доходу від реалізації інноваційної продукції припадає на кожну гривню інвестицій в основний капітал. Позитивна динаміка показника буде свідчити про посилення кореляції між інвестиційними та інноваційними процесами.

Система показників оцінки інноваційно-інвестиційних процесів на мезорівні. Реалізація передумов активізації інноваційно-інвестиційних процесів

в промисловості неможлива без розробки методичного забезпечення аналізу, що відображає взаємозв'язок інвестиційних і інноваційних процесів, та дозволяє комплексно оцінювати тенденції інноваційної трансформації. Отже, далі пропонується дворівнева система оцінки тенденцій інноваційно-інвестиційних процесів [88].

Група показників першого рівня аналізу дозволяє виявити загальний стан і тенденцію інноваційно-інвестиційних процесів об'єктів аналізу на мікро- й мезорівні. У загальному виді об'єкт мезорівня являє собою сукупність однорідних (аналогічних за певною класифікаційною ознакою) об'єктів мікрорівня.

Об'єктами аналізу на мікрорівні є суб'єкти промислового виробництва, на мезорівні ними можуть виступати: адміністративно-територіальні одиниці; галузі промисловості або види економічної діяльності; групи підприємств по формах власності; групи підприємств за розмірністю; групи підприємств по організаційно-правових формах і т.п.

У групу показників першого рівня аналізу пропонується включити показники: інноваційної активності, інноваційності інвестування, результативності інноваційно-спрямованих інвестицій, наукоємності інвестицій, концентрації інновацій.

Коефіцієнт інноваційної активності ($K_{In.A}$) являє собою показник, що відображає частку інноваційно-активних об'єктів макrorівня (підприємств) у рамках аналізованого об'єкта мезорівня (регіону, галузі й т.д). Він визначається на основі наступної моделі:

$$K_{In.A} = \frac{n_{In.A}}{n} , \quad (4.31)$$

де n – кількість об'єктів мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня;
 $n_{In.A}$ – кількість інноваційно-активних об'єктів мікрорівня.

Даний показник, єдиний що використовується у вітчизняній статистиці, відображає ступінь залучення об'єкта мезорівня в інноваційну діяльність.

Коефіцієнт інноваційності інвестування являє собою показник, що відображає частку інноваційно-спрямованих інвестицій у загальному обсязі реальних інвестицій об'єкта аналізу, як на мікро-, так і на мезорівні. За рахунок прийнятого в роботі тлумачення терміна «інновації» як змін, спрямованих на вдосконалення будь-якого процесу на підприємстві, показник зміщає акценти аналізу інноваційної активності зі сфери НДДКР у сферу практичного використання, тобто освоєння й комерціалізації інновацій. Тому в рамках оцінки інноваційності інвестування обсяг інноваційно-спрямованих інвестицій являє собою обсяг інноваційних витрат, тобто витрат на здійснення будь-яких видів інноваційної діяльності на будь-яких етапах інноваційного процесу.

Коефіцієнт інноваційності інвестування (K_{II}) у загальному вигляді визначається на основі наступної моделі:

$$K_{II} = \frac{\sum_{i=1}^n V_{II_i}}{\sum_{i=1}^m V_{I_m}} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m V_{II_{ij}}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m V_{I_{ij}}}, \quad (4.32)$$

де n – кількість об'єктів мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня (для оцінки по об'єкту мікрорівня $n = 1$);

V_{II_i} – обсяг інноваційно-спрямованих інвестицій по i -му об'єкту мікрорівня;

V_{I_i} – обсяг реальних інвестицій по i -му об'єкту мікрорівня;

m – кількість інвестиційних проектів реалізованих на i -му об'єкті мікрорівня;

$V_{II_{ij}}$ – обсяг інноваційно-спрямованих інвестицій по j -му інвестиційному об'єкту i -го об'єкта мікрорівня;

$V_{I_{ij}}$ – обсяг реальних інвестицій по j -му інвестиційному об'єкту i -го об'єкта мікрорівня.

Активізація інноваційно-інвестиційних процесів виражається в рості коефіцієнту інноваційності, який свідчить про стійкий стан об'єкта аналізу на теперішній момент і перспективності його розвитку на тривалу перспективу. Отже, даний показник може служити індикатором стадії розвитку й інвестиційної привабливості об'єкту.

Коефіцієнт результативності інноваційно-спрямованих інвестицій являє собою показник, що відображає частку інвестицій по вже завершених інноваційних змінах, тобто освоєні процесні й комерціалізовані продуктові інновації, у загальному обсязі інноваційно-спрямованих інвестицій об'єкта аналізу як на мікро-, так і на мезорівні.

У загальному виді коефіцієнт результативності інноваційно-спрямованих інвестицій ($K_{I.I.R}$) визначається на основі наступної моделі:

$$K_{I.I.R} = \frac{\sum_{i=1}^n V_{I.I.R_i}}{\sum_{i=1}^n V_{I.I_i}} \quad (4.33)$$

де $V_{I.I.R_i}$ – обсяг інвестицій по вже завершених інноваційних змінах, тобто інноваціях на стадії впровадження й комерціалізації, i -го об'єкта мікрорівня.

Даний показник відображає частку інвестицій, спрямованих в інновації, що вже приносять вигоди інвесторові, тому ріст коефіцієнта результативності може служити індикатором скорочення строку окупності інноваційно-спрямованих інвестицій об'єкта аналізу.

Коефіцієнт наукоємності інвестицій являє собою показник, що відображає частку витрат на НДДКР у загальному обсязі інноваційно-спрямованих інвестицій об'єкта аналізу, як на мікро-, так і на мезорівні.

У загальному виді коефіцієнт наукоємності ($K_{H.I.}$) визначається за формулою:

$$K_{Н.І.} = \frac{\sum_{i=1}^n V_{I.НДДКР_i}}{\sum_{i=1}^n V_{I.I_i}} \quad (4.34)$$

де $V_{I.НДДКР_i}$ – обсяг інвестицій на НДДКР по i -му об'єкту мікрорівня.

Позитивна динаміка показника служить індикатором підвищення рівня новизни й наукоємності інноваційних змін.

Для виявлення тенденцій і особливостей розвитку аналізованих явищ на мікро- і мезорівні в якості супутніх показників пропонується використовувати відомі статистичні інструменти аналізу – показники динаміки (темпи росту, приросту) і порівняння.

Базою для порівняння можуть виступати як рівень аналізованого показника по аналогічному об'єкту мікро- і мезорівня, так і середній рівень по об'єкту мезорівня (для об'єктів мікрорівня) або по сукупності однорідних об'єктів мезорівня (для об'єктів мезорівня).

У другому випадку показник порівняння являє собою індекс (галузевий, регіональний і т.п.) відхилень коефіцієнта K i -го об'єкта аналізу (I_{K_i}) і в загальному виді визначається за формулою:

$$I_{K_i} = \frac{K_i}{\bar{K}} \quad (4.35)$$

де K_i – рівень коефіцієнта по i -му об'єкту аналізу;

\bar{K} – середній рівень показника по сукупності однорідних об'єктів аналізу.

Позитивна динаміка рівня інноваційно-спрямованого інвестування й кількості освоєних інновацій може бути досягнута не тільки за рахунок рівномірного росту обсягів інноваційно-спрямованих інвестицій і кількості інноваційно-активних підприємств, але й за рахунок підвищення інноваційної активності декількох провідних підприємств, що здійснюють великомасштабне інвестування інноваційних процесів.

У якості інструмента виявлення причин динаміки кількості освоєних інновацій і рівня інноваційності інвестування по об'єкту мезорівня пропонується використовувати коефіцієнт концентрації інновацій, як по кількості освоєних інновацій, так і по обсягах інноваційно-спрямованого інвестування.

Коефіцієнт концентрації інновацій являє собою показник, що відображає частку інновацій або інноваційно-спрямованих інвестицій, яка припадає на найбільш інноваційно-активні об'єкти мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня.

Коефіцієнт концентрації по кількості освоєних інновацій визначається на основі наступної моделі:

$$K_{K.I_k} = \frac{\sum_{i=1}^l N_{I_i}}{\sum_{i=1}^n N_{I_i}}, \quad (4.36)$$

де N_{I_i} – кількість інновацій освоєних і-им об'єктом мікрорівня;

n – кількість об'єктів мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня;

l – кількість найбільш інноваційно-активних об'єктів мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня.

Коефіцієнт концентрації по обсягах інноваційно-спрямованого інвестування визначається на основі наступної моделі:

$$K_{K.I_o} = \frac{\sum_{i=1}^l V_{I.I_i}}{\sum_{i=1}^n V_{I.I_i}} \quad (4.37)$$

Чисельність групи найбільш інноваційно-активних об'єктів макрорівня (l) може варіюватися залежно від специфіки аналізованого об'єкта мезорівня. З метою аналізу пропонується виділяти 5-10 об'єктів ($5 \leq l \leq 10$).

У якості інструмента виявлення найбільш інноваційно-активних об'єктів, якщо вони чітко не визначені на момент аналізу, пропонується використовувати індекс відхилень коефіцієнта інноваційності інвестицій (I_{II_i})

$$I_{II_i} = \frac{K_{II_i}}{\bar{K}_{II_i}} \quad (4.38)$$

де K_{II_i} – рівень коефіцієнта інноваційності інвестування по відповідному об'єкту мезорівня;

\bar{K}_{II_i} – середній рівень коефіцієнта інноваційності інвестування по відповідному об'єкту мезорівня.

Таким чином, групу найбільш інноваційно-активних об'єктів складуть l об'єктів з найвищими значеннями I_{II_i}

Пропоновані показники першого рівня аналізу представлено в таблиці 4.8.

Для більш детального аналізу стану й тенденцій інноваційно-інвестиційних процесів об'єктів мікро й мезорівня пропонується використовувати групу показників другого рівня аналізу.

Об'єктами аналізу другого рівня виступають об'єкти й обсяги інноваційно-спрямованих інвестицій у розрізі основних класифікаційних ознак інновацій:

- по сфері застосування: виробничі й невиробничі інновації;
- по об'єкту зміни: продуктові й процесні;
- за рівнем новизни: принципово нові (у тому числі базові), та удосконалюючі.

Для виявлення пріоритетів інноваційно-інвестиційних процесів пропонується використовувати показники пріоритетності змін, об'єктного домінування, новизни.

Для виявлення пріоритетів інноваційно-спрямованого інвестування пропонується використовувати показники пріоритетності змін, об'єктного домінування, новизни.

Таблиця 4.8 – Показники першого рівня системи оцінки тенденцій інноваційно-інвестиційних процесів об'єктів мікро й мезорівня [88]

№	Найменування показника	Характеристика показника	Модель розрахунку	Відображуване явище	Рівень об'єкта аналізу	
					мікро	мезо
1	Коефіцієнт інноваційної активності	Частка інноваційно-активних об'єктів мікрорівня в рамках об'єкта мезорівня	$K_{In,A} = \frac{n_{In,A}}{n}$	Залучення об'єкта мезорівня в інноваційну діяльність	-	+
2	Коефіцієнт інноваційності інвестування	Частка інноваційно-спрямованих інвестицій у загальному обсязі інвестицій об'єкта аналізу	$K_{I,I} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m V_{I,I_j}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m V_{I_j}}$	Спрямованість інвестицій на інноваційний розвиток	+	+
3	Коефіцієнт результативності інноваційно-спрямованих інвестицій	Частка інвестицій по завершених інноваційних змінах у загальному обсязі інноваційно-спрямованих інвестицій об'єкта аналізу	$K_{I,I,R} = \frac{\sum_{i=1}^n V_{I,I,R_i}}{\sum_{i=1}^n V_{I,I_i}}$	Тривалість процесу реалізації змін	+	+
4	Коефіцієнт наукоємності інвестицій	Частка витрат на НДДКР у загальному обсязі інноваційно-спрямованих інвестицій об'єкта аналізу	$K_{N,I} = \frac{\sum_{i=1}^n V_{I,НДДКР_i}}{\sum_{i=1}^n V_{I,I_i}}$	Спрямованість на підвищення новизни й наукоємності	+	+
5	Коефіцієнт концентрації інновацій (по числу ососних інновацій; за обсягом інноваційного інвестування)	Частка інновацій або інноваційно-спрямованих інвестицій, що доводиться на найбільш інноваційно-активні об'єкти мікрорівня в рамках об'єкта мезорівня	$K_{K,I_k} = \frac{I}{\sum_{i=1}^n N_{I_i}}$ $K_{K,I_o} = \frac{I}{\sum_{i=1}^n V_{I,I_i}}$	Вплив найбільш інноваційно-активних об'єктів на загальну тенденцію інноваційного розвитку	-	+

Коефіцієнт пріоритетності змін визначається як відношення виробничих і невиробничих інновацій, як по кількості інновацій ($K_{П.І_k}$), так і за обсягом інвестицій ($K_{П.І_o}$).

$$K_{П.І_k} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{I.вир_i}}{\sum_{i=1}^n N_{I.невир_i}} \quad (4.39)$$

де $N_{I.вир_i}$ й $N_{I.невир_i}$ – кількість виробничих і невиробничих інноваційних змін по і-му об'єкту мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня відповідно.

$$K_{П.І_o} = \frac{\sum_{i=1}^n V_{I.I.вир_i}}{\sum_{i=1}^n V_{I.I.невир_i}} \quad (4.40)$$

де $V_{I.I.вир_i}$ й $V_{I.I.невир_i}$ – обсяги інвестицій на реалізацію виробничих і невиробничих інновацій по і-му об'єкту мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня відповідно.

Даний показник дозволяє виявити пріоритетні напрямки інноваційно-спрямованих інвестицій по сферах застосування інновацій на мікро- і мезорівні.

Коефіцієнт об'єктного домінування визначається як співвідношення продуктових і процесних інновацій, як по кількості інновацій ($K_{О.Д_k}$), так і по обсягах інвестування ($K_{О.Д_o}$).

$$K_{О.Д_k} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{I.прод_i}}{\sum_{i=1}^n N_{I.проц_i}} \quad (4.41)$$

де $N_{I.прод_i}$ й $N_{I.проц_i}$ – число продуктових і процесних інновацій по і-му об'єкту мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня відповідно.

$$K_{O.Дo} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{I.I.прод_i}}{\sum_{i=1}^n N_{I.I.проц_i}} \quad (4.42)$$

де $N_{I.I.прод_i}$ й $N_{I.I.проц_i}$ – обсяги інвестицій на реалізацію відповідно продуктових і процесних інновацій по i -му об'єкту мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня.

Даний показник відображає структуру інновацій, і дозволяє виявити пріоритетні напрямки інноваційної діяльності по об'єктах змін на мікро- і мезорівні.

Коефіцієнт новизни відображає структуру інновацій за рівнем новизни змін і визначається як відношення принципово нових (у т.ч. базових) інновацій, та удосконалюючих, як по кількості K_{H_k} інновацій (4.43), так і по обсягах інвестицій на їхню реалізацію K_{H_o} (4.44).

$$K_{H_k} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{I.H_i}}{\sum_{i=1}^n N_{I.y_i}} \quad (4.43)$$

де $N_{I.H_i}$ й $N_{I.y_i}$ – кількість принципово нових та удосконалюючих інновацій, по i -му об'єкту мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня відповідно.

$$K_{H_o} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{I.I.H_i}}{\sum_{i=1}^n N_{I.I.y_i}} \quad (4.44)$$

де $N_{I.I.H_i}$, $N_{I.I.y_i}$ – обсяги інвестицій на реалізацію відповідно принципово нових (у т.ч. базових) інновацій та удосконалюючих інновацій, по i -му об'єкту мікрорівня в рамках аналізованого об'єкта мезорівня.

Даний показник дозволяє виявити пріоритети інноваційно-інвестиційних процесів за рівнем новизни інноваційних змін. При домінуванні інновацій, що вдосконалюють ($K_H < 1$) можна зробити висновок про стадію стабілізації об'єкта аналізу, при домінуванні принципово нових ($K_H > 1$) – про стадію росту. Відповідно, рівень коефіцієнта новизни може служити індикатором сучасного стану об'єкта аналізу і його інвестиційної привабливості. Показники другого рівня аналізу представлено в таблиці 4.9.

У цілому показники другої групи дозволяють проводити моніторинг основних напрямків інноваційної діяльності, виявляти пріоритети й актуальні потреби в інноваційних перетвореннях у промисловому виробництві по об'єктах аналізу як мікро-, так і мезорівня. Для виявлення тенденцій, а також особливостей розвитку явищ, відображуваних показниками другого рівня, як і на першому рівні аналізу, пропонується застосовувати супутні статистичні інструменти – показники динаміки й порівняння [89].

Залежно від цілей дослідження для більш поглибленої оцінки тенденцій інноваційного розвитку й пріоритетів інноваційно-інвестиційних процесів показники другої групи можуть бути застосовані до кожного з об'єктів аналізу другого рівня. Джерелами вихідних даних для розрахунку показників першого й другого рівня аналізу по об'єкту мікрорівня служить первинна документація бухгалтерського й дані управлінського обліку підприємства. Для проведення аналізу по об'єктах мезорівня при розрахунку показників першої групи (коефіцієнтів інноваційної активності, інноваційності інвестування, наукоємності інвестування) можуть використовуватися статистичні дані – кількість інноваційно-активних підприємств, обсяг інноваційних витрат і інвестицій в основний капітал, обсяг витрат на НДДКР, кількість нових впроваджених технологій і освоєних видів нової продукції. Застосування запропонованої системи в цілому вимагає збору невідображених у даний момент у вітчизняній статистиці даних за допомогою польових досліджень по функціонуючих об'єктах мезорівня. На основі отриманих у такий спосіб даних розраховуються показники першого й другого рівня системи.

Таблиця 4.9 – Показники другого рівня системи оцінки тенденцій інноваційно-інвестиційних процесів об'єктів мікро- й мезорівня

№	Найменування показника	Характеристика показника	Модель розрахунку	Відображуване явище	Рівень об'єкта аналізу	
					мікро	мезо
1	Коефіцієнт пріоритетності змін (по кількості й по обсягах інвестування)	Відношення виробничих і невиробничих інновацій	$K_{П.І.к} = \sum_{i=1}^n N_{I.вир} / \sum_{i=1}^n N_{I.невир}$	Пріоритетна сфера освоєння інновацій та інноваційно-спрямованих інвестицій	+	+
			$K_{П.І.о} = \sum_{i=1}^n V_{I.I.вир} / \sum_{i=1}^n V_{I.I.невир}$			
2	Коефіцієнт об'єктного домінування (по кількості та за обсягами інвестування)	Відношення продуктових та процесних інновацій	$K_{О.Д.к} = \sum_{i=1}^n N_{I.прод} / \sum_{i=1}^n N_{I.проц}$	Пріоритетні об'єкти інновацій та інноваційно-спрямованих інвестицій	+	+
			$K_{О.Д.о} = \sum_{i=1}^n N_{I.I.прод} / \sum_{i=1}^n N_{I.I.проц}$			
3	Коефіцієнт новизни (по кількості та за обсягами інвестування)	Відношення принципово нових та удосконалюючих інновацій	$K_{Н.к} = \sum_{i=1}^n N_{I.Н.к} / \sum_{i=1}^n N_{I.Н.и}$	Пріоритетний рівень новизни інновацій	+	+
			$K_{Н.о} = \sum_{i=1}^n N_{I.I.Н.к} / \sum_{i=1}^n N_{I.I.Н.и}$			

Висновки за розділом 4

1. У попередніх розділах роботи було з'ясовано, що в сучасній теорії та практиці фінансового аналізу та менеджменту можна зустріти множину різних показників рентабельності й досі не вироблено уніфіковано системи оцінки ефективності діяльності підприємства. Зустрічаються різночитання як в самих розрахункових моделях показників, так і в їх назвах. Дійсно, базова модель визначення економічного ефекту та перелік статей фінансової звітності дає можливість побудови самих різних показників в залежності від тих висновків, які бажає отримати аналітик. В залежності від використовуваної базової моделі та предмету аналізу всі фінансові показники рентабельності можна розділити на 2 основні групи: 1) Показники рентабельності діяльності підприємства, що ґрунтуються на значеннях статей звіту про фінансові результати та відображають величину прибутку, що отримується на одиницю витрат, або величину прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства з одиниці отримуваних доходів. 2) Показники рентабельності активів та капіталу, що ґрунтуються на значеннях статей Балансу та Звіту про фінансові результати та відображають прибуток, отримуваний на кожен одиницю вартості активів або вкладених фінансових ресурсів.

Так як показники рентабельності вимірюють доходність підприємства з різних позицій, та враховуючи структуру Звіту про фінансові результати та процес відображення в ньому кінцевого фінансового результату, в якості показника «прибуток» у розрахункових моделях показників можуть використовуватися: 1) валовий прибуток (збиток), як фінансовий результат від реалізації продукції (робіт, послуг) без врахування управлінських витрат та результатів іншої операційної діяльності; 2) фінансовий результат від основної операційної та операційної діяльності, що враховує не тільки прямі витрати на виробництво продукції; а й непрямі загально виробничі витрати пов'язані з виробництвом та збутом продукції; 3) фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, що враховує також результати інвестиційної та

фінансової діяльності; 4) фінансовий результат від звичайної діяльності після оподаткування (чистий прибуток), що враховує всі доходи та всі витрати підприємства за звітний період.

В якості показника «витрати» у розрахункових моделях можуть використовуватися основні статті витрат у порядку їх наростання та згадування у Звіті про фінансові результати: 1) собівартість реалізованої продукції; 2) витрати операційної діяльності (собівартість реалізованої продукції, адміністративні витрати, витрати на збут, витрати іншої операційної діяльності); 3) витрати звичайної діяльності до оподаткування (враховуючи витрати від участі в капіталі, фінансові витрати, інші витрати); 4) витрати діяльності з урахуванням оподаткування, що враховують витрати від надзвичайних подій та суму сплачених податків на прибуток.

Аналогічно, в якості показника «дохід» у розрахункових моделях можуть використовуватися статті доходів у порядку зростання та згадування у Звіті про фінансові результати: 1) чиста виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; 2) доходи від операційної діяльності (чиста виручка від реалізації, та доходи від іншої операційної діяльності); 3) доходи від звичайної діяльності, що враховують також доходи фінансової та інвестиційної діяльності; 4) сукупні доходи, що також враховують доходи від надзвичайних подій.

Виходячи з структури фінансових звітів та базових моделей розрахунку показників рентабельності (доходної та витратної) була запропонована система показників оцінки рентабельності підприємства.

Показники оцінки рентабельності активів та фінансових ресурсів оцінюють рентабельність сукупних активів, власного та інвестиційного капіталу, поточних та необоротних активів. В розрахункових моделях показників рекомендовано використовувати показник чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування у відношенні до відповідних значень статей Балансу (активу та пасиву) середніх за аналізований період. Показники оцінки рентабельності діяльності оцінюють: рентабельність продукції, рентабельність основної операційної діяльності, рентабельність операційної діяльності, рентабельність звичайної діяльності до оподаткування,

а також загальну (за чистим прибутком) рентабельність операційних, звичайних та сукупних витрат та загальну рентабельність підприємства.

Запропонована система показників дозволяє отримати повну картину ефективності використання фінансових ресурсів та різних видів діяльності підприємства та чітко ув'язана з статтями фінансових звітів, що робить її дієвим інструментом фінансового аналізу та менеджменту.

2. Так як запропонована система показників ефективності діяльності підприємства орієнтована на аналіз типової фінансової звітності сформованої за стандартами П(С)БО 2 «Баланс» та П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати», її використання для аналізу фінансової звітності суб'єктів малого підприємництва потребує уточнень деяких розрахункових моделей з урахуванням особливостей формування фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва. Тому, у даному розділі була також обґрунтована та запропонована система показників оцінки рентабельності діяльності СМП, що враховує всі відмінності побудови звіту про фінансові результати СМП та також чітко ув'язана із статтями звітності.

3. В роботі також запропоновані рекомендації щодо якісної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами за даними Звіту про рух грошових коштів. Визначено, що *ефективність управління ресурсами підприємства буде знаходитись на сприятливому рівні тільки у тому випадку, якщо матиме місце додатний результат руху грошових коштів від операційної діяльності і він значно перевищуватиме результати інвестиційної та фінансової діяльності*. За результатами узагальнення та удосконалення існуючих методик запропоновано систему показників оцінки ефективності діяльності підприємства за грошовим потоком. Наведена система показників за даними фінансової звітності є чіткою, лаконічною та простою у практичному застосуванні, а результати аналізу дозволяють оцінити ефективність управління грошовими потоками та напрямки їх оптимізації.

4. Дослідження методології фінансового аналізу показало, що незважаючи на актуальність обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційними та інвестиційними процесами в існуючих методиках цим

напрямам майже не приділяється належної уваги, а існуючі підходи до оцінки інвестиційної діяльності за даними фінансової звітності підприємств потребують подальшого розвитку з урахуванням сутності інвестицій. Розбіжності в об'єктах інвестицій, які розглядаються як інвестування з погляду стандартів бухгалтерського обліку й економічної теорії обумовили виділення двох підходів для аналізу інвестиційної діяльності підприємства: «бухгалтерського» і «економічного». В «бухгалтерському» підході інвестування обмежується вкладеннями в необоротні активи й поточні фінансові інвестиції й виражається приростом вартості цих статей по Балансу. У «економічному» підході об'єкти інвестування поширюються на всі активи підприємства. *Ефективність інвестування в короткостроковому періоді* визначається на основі зіставлення вигід, отриманих внаслідок інвестування й виражених у змінах фінансових результатів діяльності підприємства і обсягів інвестування. На цих засадах запропонована система ключових показників аналізу інвестиційної діяльності за даними фінансової звітності відповідно до «бухгалтерського» та «економічного» підходів.

5. В ході досліджень визначено, що дані фінансової звітності не надають інформації щодо інноваційних процесів на підприємстві. Отже, формування системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційно-інвестиційними процесами потребує використання даних управлінського обліку.

Враховуючи необхідність комплексного відображення інноваційних та інвестиційних процесів в якості фінансового індикатора ефективності інноваційно-інвестиційних процесів на промисловому підприємстві запропоновано використовувати *показник інноваційної ефективності інвестицій*, що визначається як відношення обсягів реалізації інноваційної промислової продукції до обсягів інвестицій в основний капітал. Також запропонована *дворівнева система оцінки тенденцій інноваційно-інвестиційних процесів на мікро- та мезорівні*, що дозволяє визначити численні якісні характеристики інноваційних процесів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження методології фінансового аналізу як складової обліково-аналітичного забезпечення інноваційної трансформації промислового сектору економіки України дозволило зробити такі висновки.

1. Систему обліково-аналітичного забезпечення інноваційною трансформацією слід розглядати як єдність систем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих та поєднаних через інформаційні потоки в процесі формування та передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління інноваційно-інвестиційними процесами на мікро-, мезо-, та макрорівні. Специфіка управління інноваційно-інвестиційними процесами має проявлятися у всіх складових системи обліково-аналітичного забезпечення: у системі обліку – у формуванні обліково-звітної інформації, що максимально віддзеркалює інноваційні та інвестиційні процеси у різних аналітичних розрізах; у системі аналізу – у формуванні аналітичного інструментарію оцінки стану, тенденцій розвитку та ефективності інноваційних та інвестиційних процесів, а також якісних «інноваційно-інвестиційних» характеристик підприємства. Для більшості вітчизняних підприємств характерні відсутність або безсистемність обліково-аналітичного забезпечення, використання застарілих управлінських технологій. Потрібне впровадження комплексного підходу до обліку, аудиту та аналізу та формування єдиної системи обліково-аналітичного забезпечення за умови удосконалення кожного з її елементів у відповідності до цілей інноваційної трансформації та розвитку підприємств.

2. Система обліку є базовою підсистемою системи обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Досі не існує єдиної класифікації обліку, проте відокремлюють фінансовий облік, що здійснюється з метою формування фінансової звітності, та управлінський облік, що має набагато ширші завдання та функції та спрямований на забезпечення системи управління

всією необхідною обліковою інформацією. Наступним складовим елементом системи обліково-аналітичної забезпечення управління підприємства є аналітична система, що забезпечує кількісну та якісну оцінку змін що відбуваються у керованому об'єкті, дозволяє своєчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. Отже, аналітична система – це основа виробітки оптимальних управлінських рішень для управління трансформаційними процесами та розвитком. Методологічною базою аналітичної системи підприємства є економічний аналіз, який являє собою систематизовану сукупність аналітичних процедур, що мають метою одержання висновків і рекомендацій економічного характеру та поєднує безліч видів і напрямків, виділених за різними критеріями. Дотепер єдиного підходу до структуризації й класифікації видів економічного аналізу також не існує.

3. Фінансовий аналіз є напрямком економічного аналізу, що здійснюється у системі фінансового менеджменту підприємства та вважається його основною інформаційною базою. При цьому в різних наукових школах фінансовий аналіз розглядається від найбільш вузького розуміння – як аналіз фінансової звітності, до найбільш широкого, що охоплює всі аспекти системи фінансового менеджменту (аналіз інвестицій, оцінка бізнесу, аналіз фінансових ринків і т.п.). Фінансовий аналіз слід розглядати як вид економічного аналізу, об'єктом якого виступає фінансово-господарча діяльність підприємства, проведений у системі фінансового менеджменту на основі даних бухгалтерської звітності й фінансових (грошових) показників, призначений як для внутрішнього так і для зовнішнього використання. За критерієм деталізації фінансовий аналіз можна розглядати в двох рівнях: 1) аналіз фінансової звітності або перший рівень фінансового аналізу; 2) поглиблений фінансовий аналіз за даними бухгалтерського обліку.

4. Основною функцією фінансового обліку та аналізу у системі обліково-аналітичного забезпечення управління є забезпечення її необхідною інформацією для формування обґрунтованих управлінських рішень у напрямках інвестиційної, фінансової та операційної діяльності. Формування

цієї інформації починається у системі фінансового обліку підприємства з урахуванням діючої облікової політики, потім відображується у фінансовій звітності яка служить основною інформаційною базою фінансового аналізу. Результати фінансового аналізу в свою чергу становлять інформаційну базу процесу прийняття управлінських рішень щодо управління фінансами.

5. З всіх напрямків економічного аналізу підприємства фінансовий аналіз є найбільш простим (з методологічної точки зору) та доступним. Саме дані фінансового аналізу дають уявлення про фінансовий стан підприємства та його динаміку, дозволяють визначити ключові проблеми управління фінансами, а отже передумови процесів інноваційної трансформації, а також надають інформацію щодо результатів інноваційної трансформації – через аналіз динаміки ключових показників оцінки фінансового стану та ефективності діяльності підприємств. Проте, проведені дослідження дозволили виявити такі недоліки сучасної методології фінансового аналізу:

– Навіть на законодавчому рівні, відсутня єдина уніфікована методика аналізу фінансової звітності підприємств. Наявне різноманіття методик, наведених як у нормативних актах, так і у працях фахівців, зумовило виникнення плутанини, як на етапі встановлення понятійного апарату, формування системи та визначення розрахункових моделей фінансових показників, так і на етапі трактування результатів їх розрахунку.

– Узагальнення існуючих методик дозволило сформувати найпоширенішу схему проведення оцінки фінансового стану за даними фінансової звітності, що включає окремі етапи, кожен з яких передбачає вивчення певної групи показників по основних напрямках аналізу: аналіз майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, грошових потоків, інвестиційної діяльності, комплексна оцінка фінансового стану. Аналіз систем показників, що пропонуються у різних джерелах дозволив, з одного боку, визначити показники, що є найбільш поширеними та сформувати систему ключових коефіцієнтів аналізу фінансової звітності, а з іншого, показав такі недоліки та передумови вдосконалення

методичного забезпечення фінансового аналізу: 1) уніфікованої системи індикаторів фінансового стану досі не існує ані на законодавчому рівні, ані на рівні методичних матеріалів – таке становище найбільшим чином спостерігається в методиках оцінки ефективності підприємств; 2) моделі розрахунку показників в більшості випадків не є чітко ув'язаними з їх головною інформаційною базою – фінансовою звітністю підприємства, що ускладнює їх практичне використання та тлумачення результатів; 3) досить знаходяться на стадії формування такі напрямки аналізу як аналіз грошових потоків, аналіз інвестиційної діяльності, комплексний аналіз фінансового стану за інтегральними показниками; 4) в існуючій методології фінансового аналізу чітко не визначено показників щоб відображали обсяги та ефективність інноваційних процесів, а отже, відображали б фінансові підсумки та ефективність інноваційної трансформації підприємств.

6. Дослідження теоретико-методичних засад оцінки ефективності діяльності підприємства дозволили зробити такі висновки.

– З точки зору підприємства, економічна ефективність його діяльності може розглядатися як: 1) результативність використання трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів вкладених у діяльність підприємства; 2) результативність трудових, матеріальних, фінансових витрат затрачених для здійснення діяльності (певного виду діяльності або проекту). Загальна економічна ефективність діяльності підприємства в свою чергу залежить від ефективності виробничих процесів, інвестиційних та інноваційних процесів, маркетингової та фінансової діяльності, ефективності управління. У відповідності до загальної моделі система фінансових індикаторів ефективності розраховуються на основі співвідношення фінансових результатів та витрат діяльності або витрат на формування відповідних ресурсів.

– У відповідності до визначення економічної ефективності діяльності підприємства системи показників її оцінки у сучасній теорії економічного та фінансового аналізу формується за напрямками: 1) ефективність використання персоналу підприємства(трудова ресурсів); 2) ефективність використання

матеріальних ресурсів: основних засобів, запасів, оборотних засобів; 3) ефективність використання власного та позикового капіталу підприємства (фінансових ресурсів); 4) ефективність окремих видів діяльності; 5) узагальнююча ефективність діяльності підприємства. В роботі було досліджені ключові показники за кожною групою та методики їх визначення, в тому числі за даними звітності. Результати дослідження показали, що уніфікованої системи показників оцінки ефективності, особливо в межах групи показників рентабельності діяльності, досі не існує. В вітчизняних методиках спостерігаються численні розбіжності у назвах та моделях визначення показників, в багатьох моделях немає чіткого визначення складових у відповідності до статей фінансової звітності.

– Як правило, у методиках оцінки ефективності за даними фінансової звітності система показників обмежується оцінкою результатів основної операційної діяльності. Майже не досліджується ефективність фінансової та інвестиційної діяльності, їх вплив на динаміку загальної рентабельності. Незважаючи на те, що загальна економічна ефективність діяльності підприємства залежить від ефективності інвестиційних та інноваційних процесів на підприємстві, методики їх оцінки на основі даних фінансової звітності не сформовані.

7. Дослідження методичних засад оцінки інвестиційних та інноваційних процесів за даними фінансової та статистичної звітності дозволило зробити висновок, що дані фінансової звітності підприємств та державних статистичних звітів не дають реальної оцінки інноваційної діяльності, а тим більш інноваційно-інвестиційних процесів, не містять показників ефективності інвестиційних та інноваційних процесів. Все це обумовило необхідність удосконалення існуючої методичної бази оцінки ефективності діяльності підприємств, інноваційних та інвестиційних процесів, їх ефективності та впливу на фінансові індикатори розвитку підприємства.

8. Засновуючись на ключових положеннях сформованої концепції системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною

трансформацією промислових підприємств запропоновано комплекс практичних рекомендацій щодо удосконалення методичного забезпечення фінансового аналізу за напрямками: 1) оцінка ефективності діяльності промислового підприємства за даними фінансової звітності; 2) оцінка обсягів, динаміки та ефективності інвестиційних та інноваційних процесів промислових підприємств.

8.1. З'ясовано, що в залежності від використовуваної базової моделі та предмету аналізу всі фінансові показники рентабельності можна розділити на 2 основні групи: 1) Показники рентабельності діяльності підприємства, що ґрунтуються на значеннях статей звіту про фінансові результати та відображають величину прибутку, що отримується на одиницю витрат, або величину прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства з одиниці отримуваних доходів. 2) Показники рентабельності активів та капіталу, що ґрунтуються на значеннях статей Балансу та Звіту про фінансові результати та відображають прибуток, отримуваний на кожну одиницю вартості активів або вкладених фінансових ресурсів.

Так як показники рентабельності вимірюють доходність підприємства з різних позицій, та враховуючи структуру Звіту про фінансові результати та процес відображення в ньому кінцевого фінансового результату, в якості показника «прибуток» у розрахункових моделях показників можуть використовуватися: 1) валовий прибуток (збиток), як фінансовий результат від реалізації продукції (робіт, послуг) без врахування управлінських витрат та результатів іншої операційної діяльності; 2) фінансовий результат від основної операційної та операційної діяльності, що враховує не тільки прямі витрати на виробництво продукції; а й непрямі загально виробничі витрати пов'язані з виробництвом та збутом продукції; 3) фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, що враховує також результати інвестиційної та фінансової діяльності; 4) фінансовий результат від звичайної діяльності після оподаткування (чистий прибуток), що враховує всі доходи та всі витрати підприємства за звітний період.

В якості показника «витрати» у розрахункових моделях можуть використовуватися основні статті витрат у порядку їх наростання та згадування у Звіті про фінансові результати: 1) собівартість реалізованої продукції; 2) витрати операційної діяльності (собівартість реалізованої продукції, адміністративні витрати, витрати на збут, витрати іншої операційної діяльності); 3) витрати звичайної діяльності до оподаткування (враховуючи витрати від участі в капіталі, фінансові витрати, інші витрати); 4) витрати діяльності з урахуванням оподаткування, що враховують витрати від надзвичайних подій та суму сплачених податків на прибуток.

Аналогічно, в якості показника «дохід» у розрахункових моделях можуть використовуватися статті доходів у порядку зростання та згадування у Звіті про фінансові результати: 1) чиста виручка від реалізації продукції, робіт, послуг; 2) доходи від операційної діяльності (чиста виручка від реалізації, та доходи від іншої операційної діяльності); 3) доходи від звичайної діяльності, що враховують також доходи фінансової та інвестиційної діяльності; 4) сукупні доходи, що також враховують доходи від надзвичайних подій.

Виходячи з структури фінансових звітів та базових моделей розрахунку показників рентабельності (доходної та витратної) була запропонована система показників оцінки рентабельності підприємства. Показники оцінки рентабельності активів та фінансових ресурсів оцінюють рентабельність сукупних активів, власного та інвестиційного капіталу, поточних та необоротних активів. В розрахункових моделях показників рекомендовано використовувати показник чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування у відношенні до відповідних значень статей Балансу (активу та пасиву) середніх за аналізований період. Показники оцінки рентабельності діяльності оцінюють: рентабельність продукції, рентабельність основної операційної діяльності, рентабельність операційної діяльності, рентабельність звичайної діяльності до оподаткування, а також загальну (за чистим прибутком) рентабельність операційних, звичайних та сукупних витрат та загальну рентабельність підприємства. Запропонована система показників

дозволяє отримати повну картину ефективності використання фінансових ресурсів та різних видів діяльності підприємства та чітко ув'язана з статтями фінансових звітів, що робить її дієвим інструментом фінансового аналізу та менеджменту.

8.2. Так як запропонована система показників ефективності діяльності підприємства орієнтована на аналіз типової фінансової звітності сформованої за стандартами П(С)БО 2 «Баланс» та П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати», її використання для аналізу фінансової звітності суб'єктів малого підприємництва потребує уточнень деяких розрахункових моделей з урахуванням особливостей формування фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва. Відповідно, була обгрунтована та запропонована система показників оцінки рентабельності діяльності СМП, що враховує всі відмінності побудови звіту про фінансові результати СМП та також чітко ув'язана із статтями звітності.

8.3 Запропоновано рекомендації щодо якісної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами за даними Звіту про рух грошових коштів. Визначено, що ефективність управління ресурсами підприємства буде знаходитись на сприятливому рівні тільки у тому випадку, якщо матиме місце додатний результат руху грошових коштів від операційної діяльності і він значно перевищуватиме результати інвестиційної та фінансової діяльності. За результатами узагальнення та удосконалення існуючих методик запропоновано систему показників оцінки ефективності діяльності підприємства за грошовим потоком. Наведена система показників за даними фінансової звітності є чіткою, лаконічною та простою у практичному застосуванні, а результати аналізу дозволяють оцінити ефективність управління грошовими потоками та напрямки їх оптимізації.

8.4 З'ясовано, що існуючі підходи до оцінки інвестиційної діяльності за даними фінансової звітності підприємств потребують подальшого розвитку з урахуванням сутності інвестицій. Розбіжності в об'єктах інвестицій, які розглядаються як інвестування з погляду стандартів бухгалтерського обліку й

економічної теорії обумовили виділення двох підходів для аналізу інвестиційної діяльності підприємства: «бухгалтерського» і «економічного». В «бухгалтерському» підході інвестування обмежується вкладеннями в необоротні активи й поточні фінансові інвестиції й виражається приростом вартості цих статей по Балансу. У «економічному» підході об'єкти інвестування поширюються на всі активи підприємства. Ефективність інвестування в короткостроковому періоді визначається на основі зіставлення вигід, отриманих внаслідок інвестування й виражених у змінах фінансових результатів діяльності підприємства і обсягів інвестування. На цих засадах запропонована система ключових показників аналізу інвестиційної діяльності за даними фінансової звітності відповідно до «бухгалтерського» та «економічного» підходів.

Враховуючи необхідність комплексного відображення інноваційних та інвестиційних процесів в якості фінансового індикатора ефективності інноваційно-інвестиційних процесів на промисловому підприємстві запропоновано використовувати показник інноваційної ефективності інвестицій, що визначається як відношення обсягів реалізації інноваційної промислової продукції до обсягів інвестицій в основний капітал.

Відповідно, запропонована дворівнева система оцінки тенденцій інноваційно-інвестиційних процесів на мікро- та мезорівні, що дозволяє визначити численні якісні характеристики інноваційних процесів: інноваційну активність, інноваційність інвестування, результативність інноваційних інвестицій, наукоємність інвестицій, рівень концентрації інновацій, пріоритетність інноваційних змін, об'єктне домінування інновацій, ступінь новизни інновацій.

Застосування наведених рекомендацій та запропонованого аналітичного інструментарію фінансового аналізу зробить його більш дієвою складовою системи обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною трансформацією промислових підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довбенко В.І. Обліково-аналітичне забезпечення розвитку підприємства / В.І. Довбенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 50–56.
2. Радченко О.Д. Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансами малих підприємств [Електронний ресурс] / О.Д. Радченко // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»: зб. наук. праць : (Луцький Національний технічний університет) : Випуск 5 (20). – Ч.2 : [відп. ред. д.е.н., професор З.В. Герасимчук]. – Луцьк, 2008. – 368 с. – Режим доступу до журналу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/.
3. Безродна Т.М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття [Електронний ресурс] / Т.М. Безродна // Вісник Східноукраїнського Національного університету імені Володимира Даля. Науковий журнал. Ч.2. – 2008. – № 10 (128). – Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/VSunu/2008_10_2/.
4. Тычинина Н.А. Теоретическое обоснование содержания учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития предприятия / Н.А. Тычинина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 2. – С. 107–113.
5. Попова Л.В. Основные теоретические принципы построения учетно-аналитической системы / Л.В. Попова, Б.Г. Маслов, И.А. Маслова // Финансовый менеджмент. – 2003. – № 5.
6. Камінська Т.Г. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.05.06 «Облік, аналіз та аудит» / Т.Г. Камінська. – К., 2006. – 15 с.
7. Облік, контроль і аналіз у міжнародному бізнесі : управлінський аспект : [монографія] / [за ред. проф. Л.О. Сухарьової]. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 240 с.

8. Гудзинський О.Д. Менеджмент та його обліково-аналітичне забезпечення: [навчальний посібник] / О.Д. Гудзинський, Т.М. Пахомова – К.: ІПК ДСЗУ, 2003. – 51 с.
9. Гудзинський О.Д. Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту / О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Т.М. Пахомова // Облік і фінанси АПК. – 2008. — № 3. – С. 90.
10. Мельниченко І.В. Обліково-аналітична система сільськогосподарського підприємства : сутність та структура / І.В. Мельниченко // Економіка АПК. – № 2. – 2009. – С. 98–104.
11. Усатова Л.В. Формирование управленческой и налоговой составляющей учетно-аналитической системы расходов в условиях неопределенности в период трансформации международных стандартов финансовой отчетности : автореф. дис. на соискание научн. степени доктора эк. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Л.В. Усатова. – Орел, 2008.
12. Омельченко И.А. Развитие учетно-экономической системы внешнеэкономической деятельности / И.А. Омельченко // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 317. – С. 210–216.
13. Ладигіна А.М. Ефективність системи менеджменту сільськогосподарського виробництва / А.М. Ладигіна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С.103–107.
14. Зенкина И.В. Некоторые аспекты стратегического управления и его учетно-аналитического обеспечения / И.В. Зенкина // Вестник Ростовского государственного экономического университета «РИНХ». – 2007 . – № 2 – С.115–119.
15. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. — [2-е изд., испр.]. — М. : ИНФРА-М, 1999.

16. Галузіна С.М. Аспекти підвищення ролі учетно-аналитической інформації в системі управління організацією : [монографія] / С.М. Галузіна. – СПб. : Знання, 2006. – 392 с.
17. Мних Є.В. Сучасний економічний аналіз: питання методології та організації // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 7. – С.35–45.
18. Грабко М.В. Системне обліково-аналитичне забезпечення менеджменту машинобудівних підприємств / М.В. Грабко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С.27–31.
19. Пархоменко О.В. Інформаційно-аналитичне забезпечення процесу прийняття рішень в системі науково-технічної інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / О.В. Пархоменко. – Київ, 2006. – 24 с.
20. Зырянова Т.В. Моделирование учетного процесса в условиях автоматизации / Т.В. Зырянова, Ж.Р. Скребкова // Все для бухгалтера. – 2007. – № 23 (215).
21. Ковалев В.В. Финансовый анализ : методы и процедуры / Ковалев В.В. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 560 с.
22. Колос І. Облікова інформація в управлінні діяльністю підприємства / І.Колос // Школа професійного бухгалтера. – 2004. – С 8–11.
23. Чумаченко М.Г. Економічний аналіз : [навчальний посібник] / М.Г. Чумаченко– К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.
24. Войнаренко М.П. Облікова інформація та перспективи її застосування в управлінні підприємством / М.П. Войнаренко, Т.В. Литвинчук, В.П. Сухораб // Вісник Технологічного університету поділля. – 1998. – №3. – С. 70.
25. Бухгалтерський фінансовий облік : [підручник] / [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинець]. – [3-вид., перераб. і доп.]. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 672 с.
26. Бутинець Ф.Ф. Проблеми науки бухгалтерського обліку : реалії : [монографія] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ПП «Рута», 2005.

27. Палий В. Ф. Теория бухгалтерского учета / В.Ф. Палий, Я.В. Соколов – М. : Финансы и статистика, 2003.
28. Керимов В.Э. Об организации управленческого учета / В.Э. Керимов // Бухгалтерский учет. – 2003. – № 14.
29. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність. – К. : Алерта, 2007. – 953 с.
30. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99р. : документ № 996-IV із змінами та доповненнями : [поточна редакція від 01.01.2007р.] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
31. Бутинець Ф.Ф. Інформаційні системи бухгалтерського обліку : [підручник для студ. вищих навч. закл.] / [Ф.Ф. Бутинець, С.В. Івахненко, Т.В. Давидюк, Т.В. Шахрайчук ; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – Житомир : ПП «Рута», 2002.
32. Литвин Н.Б. Облік в зарубіжних країнах : [навчальний посібник] / Н.Б. Литвин – К. : Атіка, 2007. – 208 с.
33. Дроздова Т. Облікова політика підприємства : структура, формування, зміна / Т. Дроздова // Все про бухгалтерський облік. – 2004. – № 11. – С. 41–43.
34. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затверджено Мінфіну від 31.03.99р. № 87 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu1/>.
35. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 2 «Баланс» : затверджено Мінфіну від 31.03.99р. № 87 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/sbu2/>.
36. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 3 «Звіт про фінансові результати» затверджено Мінфіну від 31.03.99р. № 87 (зі змінами і

- доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu3/>.
37. Финансовая отчетность // Все о бухгалтерском учете. – 2009. – № 7 (1524).
38. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 4 «Звіт про рух грошових коштів» : затверджено Міністерством фінансів від 31.03.99р. № 87 (зі змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu4/>.
39. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 5 «Звіт про власний капітал» : затверджено Міністерством фінансів від 31.03.99р. № 87 (зі змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu5/>.
40. Савчук В.П. Управление прибылью и бюджетирование / В.П. Савчук – М.: БИНОМ. – Лаборатория знаний, 2005. – 432 с.
41. Баканов М.И. Теория экономического анализа / М.И. Баканов, А.Д. Шеремет. – М. – 2002.
42. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посіб.]. – К. : Знання, 2004. – 654 с.
43. Филиппова С.В. Управленческий анализ : теория и практика. Цикл : «Современные управленческие технологии». – К. : Аврор. – 2004. – 336 с.
44. Свинаярева А.Б. Аналитическое обеспечение управления предпринимательскими структурами в промышленном секторе экономики: [монография] / А.Б. Свинаярева. – Одесса : ТЭС, 2004. – 158с.
45. Волощук Л.О. Фінансовий аналіз : стислий курс : [навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни] : Модуль 1 / Л.О. Волощук. – Одеса : ВМВ, 2009. – 112 с.
46. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003 – 224 с.
47. А.Д. Шеремет Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М.: ИНФРА, 1995.

48. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
49. Бочаров В.В. Финансовый анализ. Краткий курс. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 240с. – (Серия «Краткий курс»).
50. Гриньова В.М. Фінанси підприємств. Навчальний посібник / В.М. Гриньова, В.О. Коюда. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 432с.
51. Дєєва Н.М. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник / Н.М. Дєєва, О.І. Дедіков. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 328 с.
52. Дыбаль С.В. Финансовый анализ: теория и практика: Учеб.пособ. – Спб.: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2005. – 304с.
53. Васина А. Не путайте финансовый анализ со статистическим // The Chief, №4, 2002. – [Електронний ресурс]: www.cfin.ru
54. Волошук Л.О. Аналіз фінансової звітності як елемент обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовим станом підприємства / Л.О. Волошук // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – 2009. – №15(93). – С.48–55.
55. Матвійчук А.В. Діагностика фінансового стану підприємства із застосуванням інструментарію нечіткої логіки / А.В. Матвійчук, О.А. Сметанюк // Фінанси підприємств. – 2007. – №12. – С.115–128.
56. Волошук Л.О. Методика аналізу інвестиційної діяльності підприємства як складова аналізу фінансової звітності / Л.О. Волошук, О.С. Полюха // Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції [«Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України»], (Одеський національний політехнічний університет, 21-25 травня 2009). – Одеса : «ВМВ», 2009.
57. Методичні рекомендації з аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій. // Лист Державної податкової адміністрації України від 27.01.98р. N 759/10/20-2117 зі змінами та доповненнями.

58. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затверджене наказом Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 26 січня 2001 р. N 49/121 з змінами та доповненнями.
59. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємств та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки України від 17 січня 2001 р. N 10.
60. Измайлова К.В. Фінансовий аналіз : Навч. посібник. – 2-ге вид. – К.: МАУП, 2001. – 152 с.
61. Внукова Н.М. Формування системи кількісних показників оцінки фінансового стану підприємств-емітентів / Н.М. Внукова, Н.І. Зінченко // Фінанси України. – 2006. – №12. – С.112–120.
62. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності. – Х.:Фактор, 2002. – 144 с.
63. Хотомлянський О.Л. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства / О.Л. Хотомлянський, П.А. Знахуренко //Фінанси України. –2007. – №1. – С.111–117.
64. Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия. – К.: Ника-Центр, 2004.–720 с.
65. Бойчик І.М. Економіка підприємств. Навч. посібник / І.М. Бойчик, М.С. Харів, М.І. Хончак, Ю.В. Піча. –К. : «Каравела», 2000. – 293 с.
66. Шегда А.В. Економіка підприємства : Навч. посіб./ А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко та ін.,; За ред. А. В. Шегди. – К.: Знання-Прес, 2002. – 335 с.
67. Волошук Л. О. Фінансовий аналіз : стислий курс. : [навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни] – Модуль 2 / Л.О. Волошук. – Одеса : ВМВ, 2009. – 116 с.
68. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємства / М.Д. Білик // Фінанси України. – 2005. – №3. – С.117–123.

69. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік. Навчальний посібник для студентів / Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Чижевська, Н.В. Герасимчук. – Житомир: ЖІТІ, 2004. – 448 с.
70. П(С)БО 15 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Доходи»
71. П(С)БО 16 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»
72. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99р. № 291.
73. Бондарева А.В. Фінансова звітність, як інформаційна база аналізу фінансового стану підприємства / А.В. Бондарева // Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки. – 2006. – № 6 – Т.3 – С.80–82.
74. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : «Академія», 2000. – 840 с.
75. Гридчина М.В. Финансовый менеджмент: Курс лекций. – К.: МАУП, 2004. – 166 с.
76. Волошук Л.О. Теоретико-методичні засади оцінки результатів діяльності підприємства за даними його фінансової звітності / Л.О. Волошук, О.П. Доба // Науковий вісник. – Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – 2009. – № 12 (90). – С. 93–100.
77. Беренс В. Руководство по оценке эффективности инвестиций / В. Беренс, П.М. Хавранек / Пер. с англ. перераб и дополн. – М.: АОЗТ «Интерэксперт»&«ИНФРА-М», 1995. – 528 с.
78. Статистичний щорічник України за 2007р. / Державний комітет статистики України ; [відп. за випуск В. Головка]. – К. : Консультант, 2008. — 538 с.

79. Інноваційна діяльність промислових підприємств : статистична інформація [Електронний ресурс] / Державне агентство України з інвестицій та інновацій. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/>
80. Україна в 2008 році : процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2008. –186 с.
81. Інновації та інноваційний розвиток : матеріали Державного агентства України з інвестицій та інновацій до парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.innovation.gov.ua/>
82. Макарова В.И. Управление денежными потоками предприятия / В.И. Макарова, С.В. Репьев // Экономика и производство. – 2003. – № 4. – С.22–26;
83. Ситник Г.В. Оценка и прогнозирование денежных потоков предприятий / Г.В. Ситник, Л.О. Лігоненко // Аудит и финансовый анализ. – 2003. – С.105–113.
84. Гуржиев А.Н. Перспективный анализ денежных потоков и его взаимосвязь с диагностикой банкротства // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – №9. – С.49–54.
85. Засадний Б.А. Інвестиції як економічна та обліково-аналітична категорія / Б.А. Засадний // Економіка: Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Випуски 58-59. – Київ: ВПЦ «Київський університет». – 2002. – С.110–116.
86. Волошук Л.О. Инвестиционный анализ в процессе стратегического планирования // Труды Одесского политехнического университета. – Одесса. – 2004. – Вып. №2 (22). – С.303–306.
87. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991р. : документ № 1560-12 із змінами та доповненнями : [поточна редакція від 01.01.2008р.]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

88. Волощук Л.О. Активізація інноваційно-спрямованого інвестування у промисловості України / Л.О. Волощук // Економіка : проблеми теорії і практики : збірник наукових праць. – Вип. 188. – Том II. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – С.559–565.
89. Волощук Л.О. Статистика : теорія та практика : [навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни] / Л.О. Волощук. – Одеса: ВМВ, 2007. – 128 с.

Наукове видання

Волощук Лідія Олександрівна

**Методологія фінансового аналізу
як складова обліково-аналітичного
забезпечення інноваційної трансформації
промислового сектору
економіки України**

Монографія

За редакцією *С.В. Філіппової*

Технічна редакція: *А.Ю. Устинюк*

Підписано до друку 11.04.2010 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,25. Наклад 300 прим.
Зам. № 0203/3.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні «ВМВ»
м. Одеса, пр-т Добровольського, 82-а
тел.: +38 048 751 14 87
Ліцензія на видавничу діяльність ДК № 381 від 26.03.2001 р.
ООО «ВМВ»